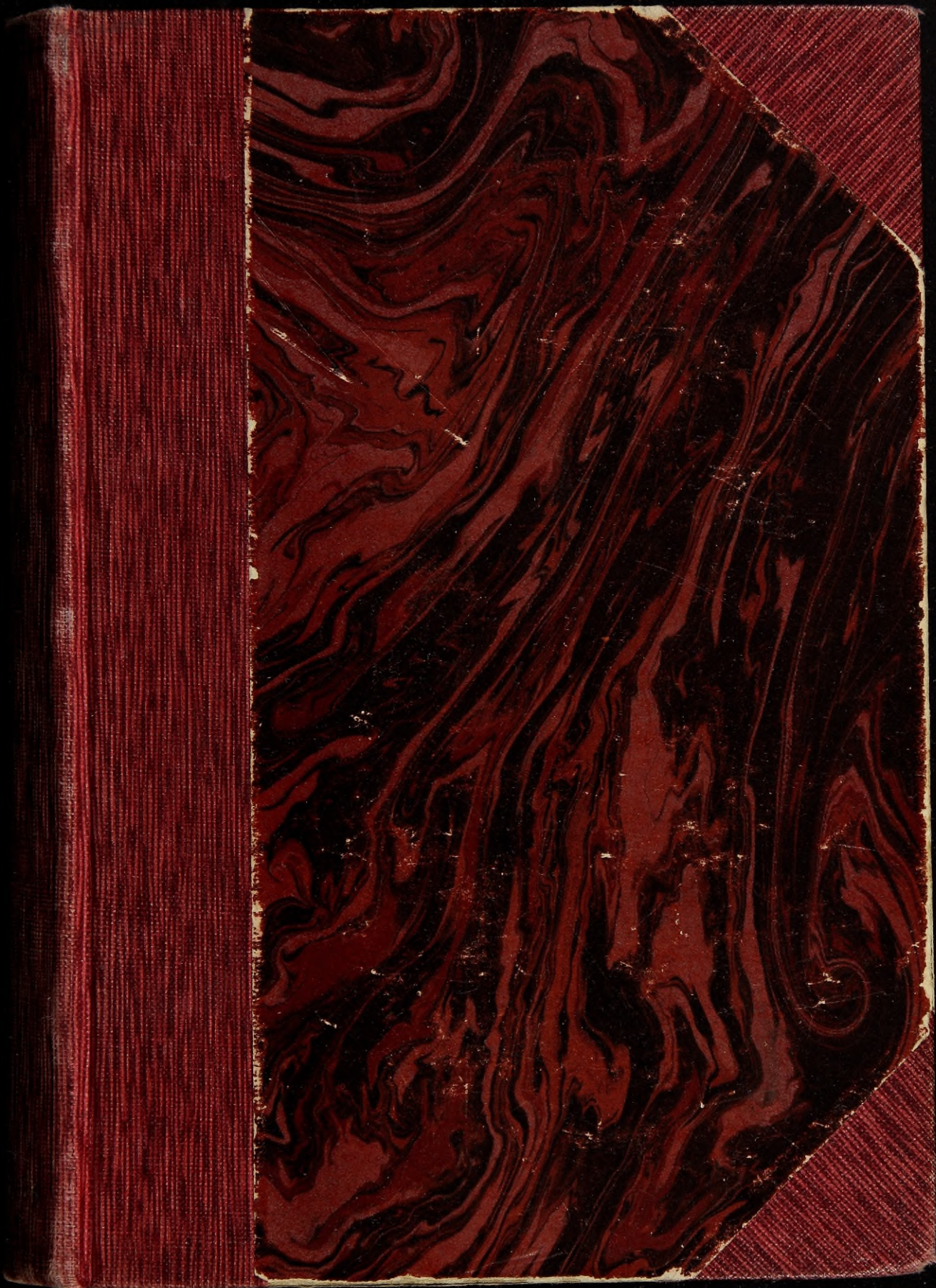

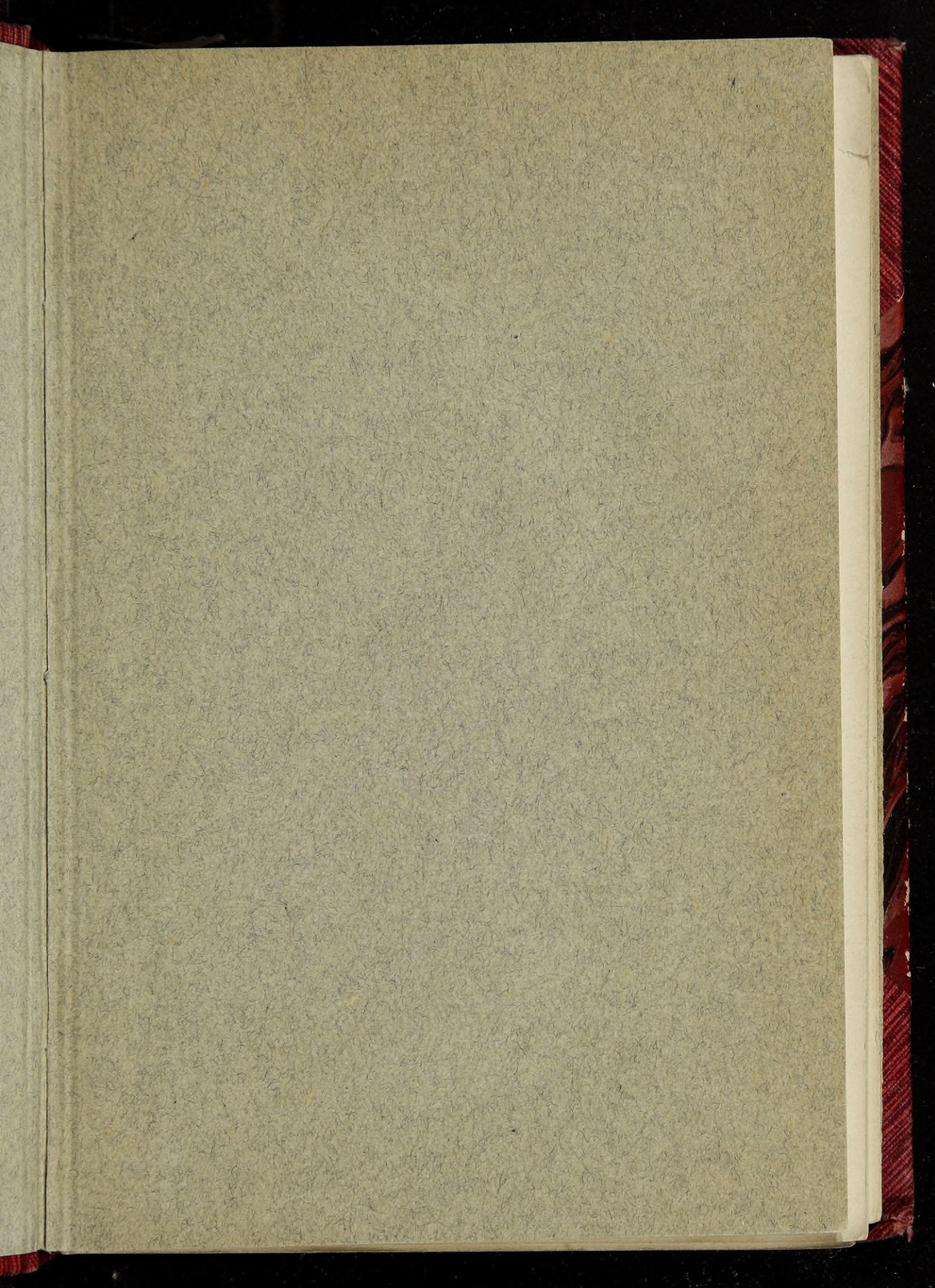
Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

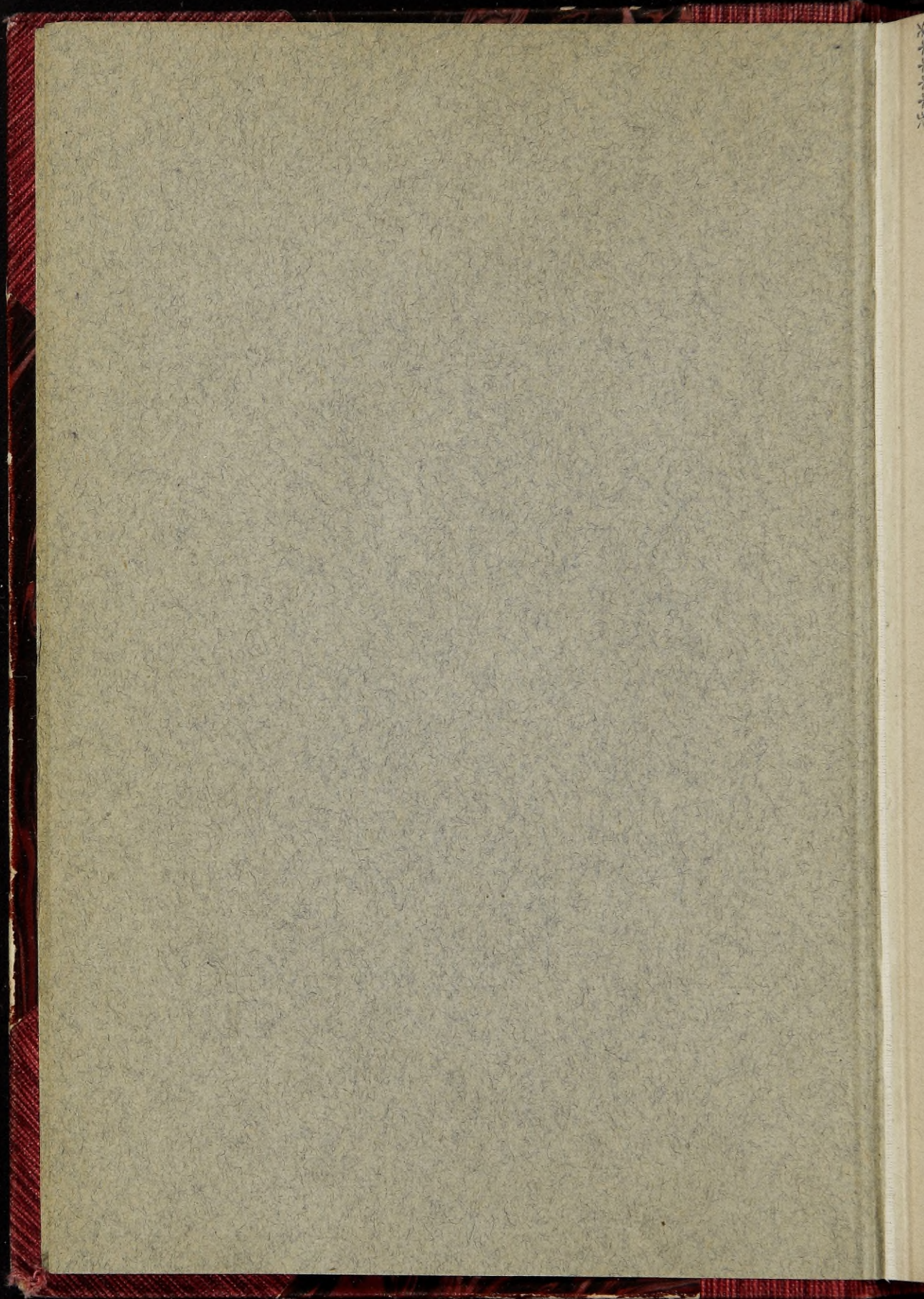
This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

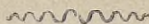
Vitt
Lv.

TJENSTEQVINNANS SON

JÄSNINGSTIDEN

EN SJÄLS UTVECKLINGSHISTORIA

(1867—1872)

AF

AUGUST STRINDBERG

STOCKHOLM, ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Pris 3: 50.

AUGUST BONDESON:

Historiegubbar på Dal. Deras sagor och sägner m. m.
Med teckningar efter författarens utkast af *Severin Nilsson*. —
Utkommer fullständigt i cirka 5 häften à 1 krona.

HENRIK WRANÉR:

Skånska Stugor. Små bilder ur folklifvet i Östra
Skåne, förr och nu. Med 12 silhouetter af *Ernst Ljungh*. 1: 50.

ANDERS ALLARDT:

Byberättelser. Bilder ur Svenskt allmogeliv i Nyland.
2:a upplagan. 2: 50.

JUHO REIJONEN:

Noveller. Öfversatta från finskan af *Rafaël Hertzberg*.
1: 75.

Innehåll: *Mina första vänner.* — *Magister eller Kyrkoherde.* —
Hönsen. — *Återseendet.* — *Kaaperis frieri.* — *Hugsvalelsen.* —
Under dåliga tider. — *Ett minne från Savolaks.* — *Blinde
Pietari.* — *Från gränsen.*

CHRISTER SWAHN:

Antikrist. Ett skådespel. 1: 50.

TOR HEDBERG:

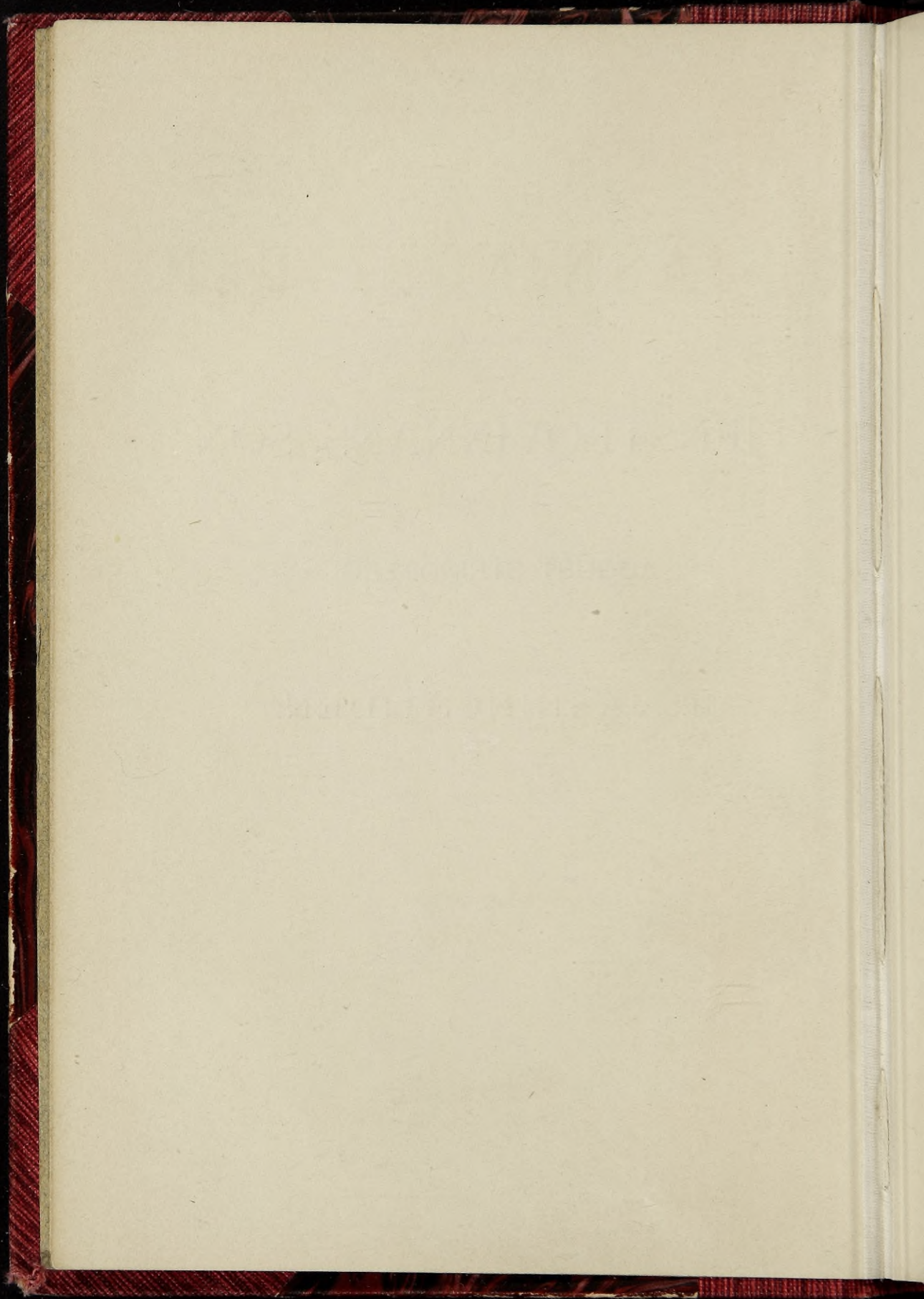
Judas. En passionshistoria. (Utkommer inom kort.)

TJENSTEQVINNANS SON

AF

AUGUST STRINDBERG.

II. JÄSNINGSTIDEN.

JÄSNINGSTIDEN.

EN SJÄLS UTVECKLINGSHISTORIA

(1867—1872)

AF

AUGUST STRINDBERG.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

FJERDE TUSENDET.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1886.

1.

I förgården.

(1867.)

Angbåten har passerat Flottsund och Domkyrkan; Gustavianum och Carolina träda fram. — Nu börjas den egentliga stenkastningen! utbrister en af kamraterna, begagnande ett uttryck från gatuuppträderna 64. — Den egentliga! Den glada stämningen efter frukosten och punschen lägger sig; man känner att det är allvar i luften och att striden skall börja. Inga löften om evig vänskap, inga försäkningar om bistånd eller hjälp. Ungdomen har vaknat ur romantikens rus. Man vet att man skall skiljas vid landgången; nya intressen skola skingra flocken, som sammanhölls af klassrummet, täflingsstriden skall bryta band, och allt

skall vara glömdt. Den egentliga stenkastningen skall börja.

Johan hyrde tillsammans med vännen Fritz ett rum i Klostergränden. Der var två sängar, två bord, två stolar och ett skåp. Det kostade trettio kronor i termin, alltså femton kronor per man. Middagen hemtades af städerskan för tolf kronor i månaden, eller sex kronor per man. Morgon och afton förtärdes ett glas mjölk och ett smörbröd. Det var allt. Ved köpte man på torget af en bonde, för fyra kronor en liten bondfamn. Och så fick Johan en dame-jeanne med fotogén hemifrån i present, liksom han ock fick skicka sin tvätt till Stockholm. Han hade nu åttio kronor i sin bordslåda, och dessa skulle bestrida terminens alla utgifter.

Det var ett nytt, egendomligt samhälle han inträdde i, olikt allt annat. Det var privilegieradt som gamla Riddarhuset och hade eget forum. Men det var småstad. Det luktade bondqvarter. Alla professorer voro bönder, ej en enda var stockholmare. Husen och gatorna voro som i Nyköping. Och hit var bildningens hufvudqvarter förlagdt, genom en inkonsequens af styrande, som helt visst ansågo hufvudstäderna vara bildningens stora centra.

Man var student och som sådan öfverklass i staden, der borgarne stämplades med det föraktfulla namnet »brackor». Studenten stod ännu utom och öfver den borgerliga lagen. Att krossa

fönster, bryta ner stängsel, slå polisen, störa gatufrid, ingripa på eganderätt, var tillåtet, ty det straffades icke; i allra värsta fall med en skrapa, sedan gamla Carcer på slottet icke mer begagnades; ja, man gjorde till och med sin beväringstjenst i egen, privilegierad uniform och för sig sjelf. Sålunda uppfostrades man systematiskt till aristokrat, ett nytt riddarstånd efter riddarhusets störtande. Det som var brott för »brackan» var lek och upptåg för studenten. Dessutom var studentgeisten nu högt uppdrifven efter sängartåget till Paris, der man gjort lycka och hemma helsats som återvändande segrare och triumfatorer.

Han skulle nu läsa på graden och egde inte en bok.

— Första termin skall man orientera sig, — hette det. Han gick på nationen. Nationen var en antik kvarleva från landskapsförfattningens tid, ja, så antik, att de annekterade provinserna Skåne, Halland och Blekinge ej ens voro representerade som nationer.

Nationen var liksom ett väl ordnad samhälle delad i klasser, icke dock efter merit, utan efter ålder och vissa misstänkta meriter tillsammans, och ännu stod ordet *nobilis* tryckt efter de adliges namn i katalogen. Det fans många sätt att göra sig gällande i nationen. Man kunde gå fram på ett adligt namn, på relationer, på släktskap, på pengar, på talang och på djerfhet

eller smidighet; det sista allena gick dock icke bra med så pass skeptiska och förståndiga unga män.

Första nationsqvällen gjorde Johan sina rön. Gamla kamrater från Klara skola träffades i mängd, men dem undvek han helst, och de honom. Han hade deserterat och sökt en ginväg öfver privatläroverket, under det att de trampat sin stråt genom statens läroverk. De voro alla regelrätta och förkrympta, tyckte han. Fritz deremot kastade sig genast in med aristokraterna och lät presentera sig, gjorde bekantskaper med lätthet och fann sig väl.

När de om natten gingo hem frågade Johan hvem den der snobben var, som hade sammetsjacka och Benoitonkragar med målade stigbyglar på. Fritz svarade att det icke var någon snobb, och att det var lumpet att döma folk efter fina kläder, lika lumpet som att döma dem efter dåliga. Johan förstod icke detta med sina underklassbegrepp och stod på sig. Fritz bedyrade att det var en utmärkt hygglig man, och han var dessutom senior i nationen. För att retas tillade han den upplysningen, att besagde man uttalat sin tillfredsställelse med de nykomnes sätt och utseende: det var hållning på dem, skulle han ha sagt. Förr sågo stockholmarne ut som gesäller, när de kommo hit upp. — Johan blef stucken af meddelandet och kände att något hade kommit emellan dem. Fritz' far hade

varit mjölnardräng, men modern af adlig börd. Han hade ärft af sin mor hvad Johan ärft af sin.

Dagarna gingo. Fritz var klädd i frack hvarje morgon och gick att kura hos sina professorer; han skulle bli jurist. Det var karriérbanan, och juristerna voro de enda, som fingo några realkunskaper, nyttiga för det offentliga lifvet, de enda, som fingo se in i samhällsorganisationen och känna kontakt med dagslifvets handel och vandel. Det var realisterna.

Johan hade ingen frack, inga böcker, inga bekanta.

— Låna min frack, — sade Fritz.

— Nej, jag vill inte gå och göra mig till för professorerna, — sade Johan.

— Du är dum, — sade Fritz, och det hade han rätt i, ty professorerna lemnade verkligen om ock sväfvande upplysningar om kurserna. Detta var ett slags högfärd hos Johan, att icke ha något annat än sitt arbete att tacka för sin framkomst, och hvad värre var, han ansåg det snöpligt att bli genomskådad som krypare. Skulle icke en gammal professor genast förstå att han kröp för honom? Att han ville begagna honom? Att underordna sig öfverordnade var nämligen liktydigt med att krypa. Allting var för öfrigt sväfvande. Universitetet, som hägrat likt den fria forskningens högskola, var i botten endast examensanstalt, skola, med pensa och förhör, men lexorna måste man fråga kamrater om, ty

professorerna ville ej tala om att det var lexor. De höllo föreläsningar för syns skull eller för lörens, och utan att ta kollegier (enskilda lektioner) gick icke någon examen. Johan beslöt att gå på föreläsningar, som icke kostade något. Han gick upp på Gustavianum att höra filosofiens historia. På de tre qvart föreläsningen räckte genomgick professorn inledningen till Aristoteles' Etik. Med tre timmars föreläsning i veckan skulle han sålunda behöfva fyratio år för att gå igenom filosofiens historia. Fyratio år, tänkte Johan, det är för långt för mig, och så gick han inte dit mer. På samma sätt öfverallt. En adjunkt läste Shakespeares Henrik VIII och tolkade samt kommenterade den på engelska, för en publik af fem personer. Johan var med några gånger, men märkte att det skulle draga ut tio år, innan Henrik VIII tog slut.

Nu började det emellertid ljusna opp för honom hvad examensfordringarna gälde. Det första var att skrifva en kria på latin-offentligt. Alltså mera latin ändå. Det tog emot. Han hade utsett till hufvudämnen estetik och lefvande språk. Men estetiken innefattade arkitekturens, skulpturens, måleriets och litteraturens historia och dertill de estetiska systemen. Det var ju nog för ett lif att genomtränga bara det. Lefvande språken voro franska, tyska, engelska, italienska och spanska, samt komparativ lingvistik. Hvar skulle han få böcker till detta?

Och kollegier hade han ej råd att ta! Han grep sig emellertid an med estetiken. Hade fått veta att man kunde låna böcker på nationen, och så lånade han de delar af Atterboms Siare och Skalder, som händelsevis funnos inne. De handlade tyvärr endast om Svedenborg och innehöllo Thorilds bref.

Ja, men det här skulle man väl i Herrans namn ej kunna utantill? —

Det kunde ingen svara på.

Svedenborg tyckte han var fjoskig, och Thorilds bref till Per Tamm på Dagsnäs angick honom inte.

Svedenborg och Thomas Thorild voro två yfverborna svenskar, hvilka i enslighetens land gripits af den sjukan, *Grössenwahn*, som enslighet medför, och som i Sverige just genom dess isolerade läge och på en vidsträckt yta utplanterade lilla folkmängd är ganska vanlig och ofta brutit ut: i Gustaf Adolfs kejsarplaner, Karl X:s europeiska stormaktsidéer, Karl XII:s Attilaprojekt, Rudbecks Atlantica-mani, sist i Svedenborgs och Thorilds himlastorms- och verldsbrandsfantasier. De voro tokiga, tyckte Johan, och slängde dem. Och sådant skulle man läsa.

Han började reflektera öfver sin ställning. Hvad skulle han göra i Upsala? Ta graden på sex år med 80 kronor. Och sedan? Han tänkte aldrig längre i sender. Inga framtidsplaner, inga äregirigare drömmar än att bli magister. Lager-

krans, doktorsfrack och sedan läsa katkes i Jakobs skola till döddar. Nej, det tänkte han inte han skulle vilja!

Terminen gick och det led till jul. Pengarne smälte sakta, men säkert, i bordslådan. Och sedan. Studentkonditionernas tid var på upphällningen, sedan jernvägarne lättat samfärdseln mellan landet och städerna, der skolor och gymnasier voro förlagda. Det här företaget var vansinnigt, och när inga mer böcker funnos, började han drifva omkring till kamrater. Han upptäckte olycksbröder. Träffade två, som spelat schack hela termin, och ej egde mer än en psalmbok, som en mor stuckit in i en koffert. De gjorde sig också den frågan: hvad fan ska man här att göra? Examen kom inte till en, och man måste leta upp alla de hemliga gångarna, muta dörrvaktarne med kollegiipengar, krypa genom hål, göra skuld för böcker, visa sig på föreläsningar, åh det var så mycket, så mycket!

För att fylla ut tiden lärde han sig blåsa B-kornett i nationssextetten, dertill intalad af Fritz, som trakterade tenorbasun. Men öfnin-garne kommo på oregelbundna tider och började väcka split i hushållet. Han spelade äfven bräde, men Fritz hatade spelet, och nu vandrade Johan med brädspelslådan omkring till bekanta och spelade hos dem. Det var tillräckligt idiotiskt, lika idiotiskt som att läsa Svedenborg, fann han.

— Hvarför läser du inte? — frågade Fritz rätt ofta.

— Jag har inga böcker, — svarade Johan. Det var verkligen ett skäl.

Friheten, den fans åtminstone, friheten från klockslag och bevakning, men den kändes tryckande. Om det hade funnits magistrar och skolböcker hade det varit bättre, och mången ung man skulle ej ha gått förlorad. Friheten kändes bara som ett tomrum, omöjligt att utfylla för dem, som ej hade pengar att bryta sig in i universitetslivets arbete. Den tvungna lättjan var odräglig, och hade det ej varit för hedern skulle Johan vändt om.

Krogar hade han ej råd besöka. Bierstugor slank han med på och såg grymma saker. Ungdomen stod i kö, satt på bord, byråar och drack öl, för att vänta sin tur. En gång såg han en kvinna, som fyllt femti år, taga emot ynglingar, och en annan gång en äkta man, som vände sig åt väggen medan hustrun tog emot, och studenter sutto på sängkanten och höllo ljust. De andra många, som ej kunde komma dertill, uttömde sin mannakraft på våldsdåd. Några hade t. ex. en natt tagit en femtonårigs bjelke och försökte med den demolera ett trähus. Det var komplett ursinne. De många, som nu jemra sig

öfver de prostituerades hårda öde, tro att nöden och förförelsen äro de enda motiven. Johan fann deremot under sin långa ungarpraktik aldrig en enda glädjeflicka, som var sentimental eller ville ändra bana. De hade valt den af smak, trufdes bra och voro alla glada. De voro nästan alla tjänstflickor, som lemnat sina platser, emedan de hade tråkigt; och förföraren talade de aldrig om, annat än i egenskap af den förste, och någon skulle ju vara den förste. Att de skulle besigtigas tyckte de ej om, men beväringen besigtigas också. Huru mycket mer berättigad var då ej sanitetsåtgärden med kvinnorna, som alstrat sjukdomen, hvilket männen ej gjort. Allmänt och öppet numera beklagade man sig öfver den genom fantasier störda nattsömmen, och den förlorade kraften ersattes med punsch och toddy. Han lefde ytterst nyktert. Till middan dracks endast vatten och när han och Fritz om söndan togo hvar sin halfbutelj öl blefvo de halfrusiga och dröjde vid bordet, berättande hvarandra för hundrade gången gemensamma äfventyr från skoltiden.

En liten händelse af ovanlig beskaffenhet kom emellertid att rikta hans erfarenhet på ett område, som är nästan hermetiskt slutet, och som det är på tiden att öppna, för att få frågan utredd. En morgon i början af terminen kom ett visitkort till Johan och Fritz från gästgifvar-

gården, med inbjudning att besöka vännen von X., legationssekreterare vid X:ska ambassaden i Stockholm.

— Är han här? — sade Fritz. — Då blir det en fin middag.

— Ja, mins du inte att han lofvade besöka oss, när han kom till Upsala?

— Åh, det trodde jag han glömt bort!

Med den fina bekantskapens stiftande hängde så ihop.

På sommaren efter studentexamen hade Johan jemte sitt kotteri varit på Hasselbacken. Der hade de blifvit presenterade för legationssekreteraren X., som slagit sig ner hos dem. Det var en äldre man med simmiga ögon, men med ett mycket gemytligt, nedlåtande sätt. Han drack duskål med gossarne, af hvilka några kände honom sedan soaréer hos kammarherrn.

Man drack mer än man tålde, och herr v. X. skulle till staden. Han tog en droska; Johan och Fritz följde med. På vägen iklädde sig herr v. X. en studentmössa, som han bytte till sig, under allmän uppmärksamhet från folket på gatan. Under vägen säger v. X.:

— Nu ska ni komma opp med mig och dricka ett glas champagne.

Johan tackar, men Fritz blinkar med ögonen och säger nej.

— Vi skola bort på en bjudning, — säger han, — och måste hem och kläda oss först.

Johan gör ögon, men Fritz trampar honom på foten.

— Hvar bor ni då, skall jag föra er hem, säger v. X.

— Vid Brunkebergstorg numro 11 — ljuger Fritz.

Johan begrep ingenting. Droskan stannar vid Brunkeberg, och Fritz drar kamraten in i portgången.

— Hvad är det här för slag? — frågar Johan.

— Äh, det är ett gammalt svin, — säger Fritz — och jag ville bli af med honom.

Johan tyckte det var mystiskt, men saken föll i glömska. Nu refs den upp igen. De gingo till hotellet och träffade der en kamrat af gamla gardet, som också var inbjuden. Nå! De åkte till Upsala högar, der deras namn ännu stå skrifna i boken till en tvetydig erinran om ett något illa valdt sällskap. Kamraterna äro döda, den fina herrn landsförvisad, efter hvad man påstår, och Johan ensam är vid litet lif.

Man återvände till staden, och middagen gafs i ett inre rum på Gästis. Champagnen lades på is, och det bästa som fans reqvirerades. Vid champagnen hölls tal: politiska af ynglingarne, men den gamle herrn log och meddelade indiskretioner, som han påstod, från kabinettsmysterierna. Det var rart att få notiser i första hand och rikshemligheter. Herr v. X. vill nu stänga till dörren åt källarsalen, men detta förbjudes. Studenter komma in och äta med sneg-

lande blickar sina halvportioner. Nu är man berusad och har kommit in på kapitlet om evig vänskap, besök hos vännen, när man kommer till utlandet o. s. v. Så omfamnas man och blir kysst på kinden efter det lands påstådda sed, hvarifrån herr X. är hemma.

Så bryter man upp och går till Flustret att dricka kaffe. Herr v. X. vill sitta inne, men pojkarne vilja visa sin fina bekantskap och sitta ute. Det blir vid det. Men nu skockas adliga ynglingar omkring deras bord, helsa bekant men skämtsamt, på v. X. och skratta åt hans sällskap.

— Hvad fan skratta de åt? — säger Johan.

— Vi ä' fulla naturligtvis.

Det blef afton, och v. X. skall resa hem med tåget. Kamraterna följa till station. Fritz och Johan stanna på perrongen, men en annan följer med in i vaggongen. Derpå kommer han ut baklänges och smäller dörren igen med ett »dra åt helvete!»

— Ett sånt as, han ville kyssa mig på mun! — säger han ännu darrande och tar kamraterna med sig bort genom folkhopan.

— Hvad var det?

— Det var hans sed, — föreslog Fritz.

— Nej, det var en djefvul, — säger den andre.

— Har han drivit med oss? — frågar Johan. — Det var därför de skrattade på Flustret.

Man kom icke till något resultat, men man kände sig bedragen och otillfredsställd. Hvad

var detta nu? Det var historien om »den gamle herrn», som hvarje yngling väl någon gång kommit ut för, och Johan erinrade sig sedan att han i klockargården i Vidala hört berättas en mystisk historia om en gosse, som fick guld-klocka och så mycket pengar han ville af en »gammal herre». Hvarför? Det visste ej sagesmannen.

Terminen kröp fram, olidligt sakta, resultatöst, försoffande. Johan kände att hit kunde han som underklass ha knogat sig fram, men icke vidare. Det var nu en ekonomisk fråga, som kom hans planer att stranda. Eller var han trött på detta ensidiga hjernlif utan muskelarbete? Små erfarenheter, som han bort vara beredd på, gjorde också sitt att förbittra honom. En dag kom Fritz hem i deras kammare med en ung grefve. Fritz presenterade herrarne, och grefven sökte erinra sig om ej de varit kamrater i Klara skola. Johan ville minnas något sådant. De gamla vännerna och knäkamraterna titulerade hvarandra herr grefven och herrn. Nog mindes Johan huru han och den unge grefven lekt i en tobakslada vid Sabbatsberg, och huru Johan vid ett tillfälle profeterat att »om några år, kära du, så känna vi inte hvarann mer»; hvar emot grefven protesterat lifligt och känt sig sårad. Hvarför observerade Johan just detta

fall och icke så många andra, då det ju var en naturlig sak att man växte ifrån hvarandra, då man icke umgicks på långa tider? Derfor att han kände slafblodet koka vid ädlingens åsyn. Man har trott att det är raceskilnaden, som alstrat detta hat. Men så lär det ej vara, ty underklassens starkare race skulle då känna sig öfver börsadelns svagare. Det är väl helt enkelt klasshat. Grefven i fråga var en blek, mager yngling, med mycket simpla drag, gänglig, utan hållning; var mycket fattig och såg svulten ut. Han hade ett godt förstånd, var flitig och alls icke öfvermodig. Presenterades senare i lifvet ännu en gång för Johan och befans vara en hygglig, human man, som gjort en anspråkslös och stilla embetsmannabana under svårigheter, som liknade Johans. Hvarför skulle han då hata honom? Och då logo de tillsammans åt sin ungdoms oförstånd. De kunde le då, ty Johan var vid tillfället hvad man kallar »uppe», eljes skulle åtminstone icke Johan ha lett.

»Stig upp du, så får jag sätta mig», har man mera elakt än upplysande formulerat underklassens sträfvan i våra dagar. Men man har misstagit sig. Förr slets man, för att knuffa sig upp till de andra; nu vill man ha ner de andra, för att slippa göra sig omak att krafla upp, der intet upp finnes. — »Maka åt dig du, så få vi sitta båda,» skulle det nu rättvisligen heta. Man har sagt att de, som nu äro uppe,

ha kommit dit af nödvändighet och skulle sitta der under alla förhållanden; att täflan är fri; att hvar och en kan komma sig upp; och att samma kapplöpning skulle börja om igen under nya förhållanden. — Godt, låt oss då börja om kapplöpningen, men kom hit och ställ dig här nere, der jag står, säger underklassen, så få vi se. Du har nu försprång med privilegier och kapital, och så skola vi vägas med vagnsele eller engelsk ridsadel efter nyare tiders fordringar. Att du har kommit före, det beror på att du fuskat! Löpningen är därför förklarad ogiltig, och vi börja om igen; såvida vi icke komma öfverens om att lägga bort hela löpningen, såsom varande en antiqverad sport från flydda tider!

Fritz hade en annan synpunkt på saken. Han ville icke bita dem i rocken, de deruppe, utan han ville annoblera sig och stiga upp till dem, likna dem. Han började läspa och gjorde eleganta gester med handen, helsade som en minister och gjorde kast med hufvudet, som om han haft räntor. Men han aktade sig för att bli löjlig och ironiserade sig sjelf och sin sträfvan. Nu var fallet, att de aristokrater han ville likna, hade enkla, säkra, okonstlade manér, somliga mycket borgerliga, och att Fritz arbetade efter en gammal teatermodell, som icke fans mer. Han blef därför också i lifvet icke hvad han väntat, oaktadt han länge dvaldes i slottsrum hos sina vänner om sommaren, och han slutade

på en rätt blygsam post i ett kollegium. Han mottogs som student i gästrummet, men längre kom han ej, och häradshöfdingen blef ej presenterad i de salonger, der studenten gått in opresenterad.

Emellertid började verkningarna af det olikartade umgänget att visa sig. Först köld, sedan fiendskap. Det bröt ut en natt vid ett spelbord.

Fritz hade en dag mot slutet af terminen sagt åt Johan:

— Du skall icke umgås med sådana der tunguser som du gör!

— Hvad är det för fel på dem?

— Inget fel, men du kan hellre följa med mig till mina vänner.

— Vi trifvas ej tillsammans!

— De trifvas med dig, men de tro att du är högfärdig!

— Jag?

— Ja, för att visa du ej är det, så följ med på punsch i qväll. Johan följde motsträfvigt.

Det var säkra, solida juristämnen, som spelade kort. Det var först préférence. Man diskuterade pointen, och Johan lyckades få ner den till minimum, ehuru herrarne gjorde sura miner. Derpå föreslogs knack. Johan sade att han aldrig spelade knack.

— Är det princip? — frågade man.

— Ja, — svarade han.

— När antog du den principen? — frågade Fritz giftigt.

— Nu!

— Nyss? Här?

— Ja, nyss, här! — svarade Johan.

Det vexlades ett hätskt ögonkast, och det var slut. De gingo hem tysta; lade sig tysta; stego upp tysta. De åto middag i fem veckor vid samma bord, tysta, och de talade aldrig mer. Klyftan hade öppnat sig, vänskapen var slut, umgänget var slut, ingenting fans mer kvar af rapport mellan dem. Huru det kom sig?

Deras så motsatta naturer hade väl i fem år sammanhållits af vanan, klassrummet, intresset, attraherats af gemensamma minnen, nederlag, segrar. Det var en kompromiss mellan eld och vatten, som måste upphöra och kunde upphöra när som helst och huru hastigt som helst. Den kreverade nu också som ett skott; maskerna föllo, och man blef icke, utan man upptäckte helt enkelt, att man var född fiender, det vill säga två olika danade naturer, som ville gå åt hvar sitt håll. Man gjorde icke upp kontot med ett gräl och otidiga beskyllningar, man gjorde slut utan att tänka derpå. Det gick af sig sjelf. Det var en hemsk tystnad ibland vid middagsbordet, der händerna korsades och blickarna undveko hvarann; stundom rörde sig Fritz' läppar liksom de ville tala, men struphufvudet arbetade icke. Hvad skulle man säga? Det

fans ingenting att säga, annat än att med tystnaden ange: oss emellan fins ingenting mer.

Och ändock fans det der! Ibland kunde Fritz komma hem på aftonen, munter och synbarligen i afsigt att säga: kom med ut och ruska upp dig, gamle vän; men så stannade han midt på golfvet, isad af Johans köld, och så gick han ut igen. Ibland kom det åt Johan, som led af brytningen, att han ville säga åt vännen: så dumma vi ä'! — Men då frös han ihop vid åsynen af dennes verldsmannasätt. De hade nött ut vänskapen genom att bo tillsammans. De kunde hvarann utantill, kände hvarandras hemligheter och svagheter, visste hvad den andre skulle svara på repliken. Det var slut! Hvad mer?

Det var en eländig försoffningens tid, som nu följde. Lösryckt ur skolans samlif, der han suttit som en del i en maskin och fungerat i samarbete med de andra, upphörde han att lefva, lemnad åt sig sjelf. Utan böcker, tidningar eller umgänge blef han tom; ty hjernan producerar mycket litet, kanske intet, och för att kombinera måste den ha material utifrån. Det kom ingenting utifrån, kanalerna voro täppta, vägarne afskurna, och hans själ svalt. Ibland tog han Fritz' böcker och såg i. Bland dem

hittade han för första gången Geijers historia. Geijer var ett stort namn och var känd genom Kolargossen och Sista Kämpen, Vikingen, med flera poem. Nu skulle han träffa historieskrifvaren. Han läste Gustaf Wasa. Han förvånade sig öfver att hvarken finna en stor synpunkt eller några vidare nya upplysningar. Och stilen, som man då talade om, var alldaglig. Den liknade ett minnestal, denna korta historia om en så långlifvad konungs regering, och knapphändig var den också, som en riktig lärobok. Tryckt med fin stil utan noter hade nydanarkungens regering utgjort en liten broschyr. Han frågade också en dag kamraterna, hvad de tyckte om Geijer.

— Den är djeflig, — svarade de.

Det var allmänna meningen den tiden, då inga jubilar- eller statyhänsyn hindrade hvar man att uttala sin mening.

Så tittade han i grundlagarne. Husch! Det var hemskt att behöfva läsa sådant der! Genom hem och kristendom hade Johan fått en sådan ovilja för allt, som rörde allmänna intressen, och genom att oupphörligt höra den gamla satsen att ungdomen ej skulle befatta sig med politik, det vill säga allmänt väl, och genom kristendomens individualism, med dess eviga gräfvande i jaget och dess lyten, var han konsekvent blifven egoist. »När hvar och en sin syssla sköter etc.» var ju den kristna egoistmoralens första

bud. Derför läste han icke heller tidningar och brydde sig icke om hvem som styrde eller huru det styrdes, hvad som tilldrog sig ute i verlden, huru folkens öden gestaltade sig, eller hvad tidens stora andar tänkte. Derför föll det honom aldrig in att gå på nationens möten, der allmänna angelägenheter afhandlades. Det sköter de nog om, menade han. Och han var icke ensam om den meningen, så att nationssammankomsterna leddes af några raska karlar, hvilka kanske origtigt ansågos som egoister, hvilka ville begagna det allmänna för enskildt intresse. Han, som lät det lilla samhällets angelägenheter gå vind för våg, var väl större egoist, sysslande med sin själs enskilda angelägenheter, ehuru till hans ursäkt och många landsmäns må framdragas att han var blyg. Men denna blyghet skulle skolan genom öfning i offentligt uppträdande och talarektioner ha afhjelpat. I blygheten låg dock äfven feghet: fruktan för motsägelse, löje, och mest för att anses fräck, att vilja sticka sig upp; och hvarje ung man, som stack sig upp, stukades genast till, ty här var åldersaristokrati i hög grad.

När kammaren blef qvaf, gick han utanför staden. Men det förfärliga landskapet med dess ändlösa leråkrar gjorde honom trist. Han var icke slättbo, utan hade sina rötter i Stockholms-traktens kuperade och af vattendrag lifvade natur. Han led af Uplandslandskapet och hade

ett slags hemlängtan till sitt, i så hög grad att, när han om julen kom hem och fick se Brunsvikens småleende strandkonturer, han blef rörd ända till sentimentalitet, och hans öga hvilade i betraktandet af Hagaparkens mjuka löfskogs-linier, tills han kände huru själen likasom stäm-des i ton igen, efter att länge ha varit ohar-monisk. Så beroende var hans nervlif af dess omgifvande medium.

Såsom ett mindre stadssamhälle borde småstaden Upsala ha tilltalat honom mer än storstaden, hvilken han hatade. Hade småstaden verkligen varit en utvecklade form af landtbyn, med bibehållande af landets enkla medel för helsa och trefnad, med fragment af landskapet mellan husen, så hade den varit att föredraga. Nu är småstaden en tarflig, anspråksfull kopia af storstadens misstag, därför är den så vidrig. Allting var också småstadsaktigt. Det oupphör-liga påminnandet om ens nation:

— »Mitt namn är Pettersson, östgöte.»

— »Jag heter Andersson, smålänning.»

Och så rangsjukan mellan nationerna. Stockholmarne ansågo sig vara högst, och afundades och föraktades därför af »bönderna». Hvad var högst? Det var mycken strid om det. Att ha fram-bragt stora män ansågo vermländingarne, som hade Geijers porträtt i sin sal, och smålänningarne, som hade Tegnér och Linné. Stockholmarne, som bara hade professor Bergfalk och Bellman,

kallades »rännstensungar». Det var ju icke qvickt, i synnerhet när det kom från en kalmarit, som också därför tillbakafrågades om man icke hade rännstenar i Kalmar. Och kalmariterna hade brutit sig ut ur Smålands nation och hade en dublett för sig. Valet af studentkårens ordförande gaf särskildt tillfälle till bygdpatriotismens utveckling af sina resurser. Äfven professorernas befordringskif med tidningsartiklar och pamfletter hade något Skråköpingsaktigt i sig, och universitetets kansler, som satt i Stockholm, afgjorde dock i sista hand hvem som skulle nämnas till lärostolen. Det talades också om besynnerliga utnämningar. De förbigångne soulagerades stundom på ett mindre lämpligt sätt, såsom då t. ex. en förbigången kapacitet, bestämd till Elis Malmströms efterträdare, och docent i estetik, gjordes till kommerseråd och nordstjerneriddare.

Universitetet i Upsala 1867 hade icke en enda framstående lärare, som höjde sig öfver hopen. Några voro gamla och rent af förfallna todygubbar. Andra voro unga, opröfvade diletanter, som kommit fram genom sina fruar eller småtalanger. Den ende, som åtnjöt ett visst anseende, var Swedelius. Mera dock för sitt humana, godmodiga sätt och de anekdoter han framkallat, än för sitt snille. Hans lärda verksamhet inskränkte sig till att göra läroböcker och åminnelsetal, båda i en kärf, yfversvensk ton, utan att

vara strängt vetenskapliga eller angifva själfständig forskning.

I stort taget var allt, som förelästes, hemtadt från utlandet, mest från Tyskland. Läroböckerna voro i de flesta ämnen författade på tyska eller franska. Engelska deremot mycket litet, ty det kunde man ej. Sjelfva professorn i litteraturhistorien kunde ej engelska uttalet, och han började därför sina föreläsningar med ursäkt för uttalet. Att han kände språket behöfde han ej förklara, då man kände hans öfversättningar från engelska poesier. Men hvarför lärde han sig ej uttalet? frågade sig studenterna. De flesta gradualafhandlingar voro endast dåliga kompilationsarbeten från tyskan, och fall af rena öfversättningar med åtföljande skandal förekommo. Detta var nu icke något utmärkande för epoken, ty en svensk bildning gifves lika litet som en belgisk, en schweizisk eller en ungersk, oaktadt det funnits en Linné och en Berzelius, båda utan svenska efterföljare.

Johan led af brist på företagsamhet. Skolan hade satt honom arbetet i händerna. Universitetet lemnade allt åt honom själf. Modlösheten och trögheten grepo honom, och han fattade nu, pinad af tanken på hvad som skulle följa

efter denna termins utgång, det beslutet att söka en anställning och ett bröd.

Han hade hört af en kamrat, att man kunde bli folkskolelärare på landet utan vidare examen, och att man kunde lefva på en sådan plats. Nu var det Johans dröm att få lefva på landet. Han hade en medfödd ovilja mot staden, ehuru född i en hufvudstad. Han kunde aldrig anpassas för lifvet utan ljus och luft, aldrig trifvas på dessa gator och torg, som voro liksom gjorda för torgföring af de yttre tecken, hvilka angåfvo stigande eller fallande på den orimliga sociala skalan, der bisaker såsom kläder och sätt att vara betydde så mycket. Han hade kulturfientlighet i blodet, kunde aldrig komma ifrån att känna sig som en naturprodukt, som ej ville lösas från det organiska sambandet med jorden. Han var en vild växt, som förgäfves med sina rötter letade efter en kappe jord mellan gatstenarne, ett djur, som längtade efter skogen.

Det fins en fisk, som klättrar i träen, och ålen kan gå på land upp i ärtåkern, men båda vända alltid åter till vattnet. Hönsen äro sedan så lång tid tillbaka domesticerade, att urfädren hunnit dö ut, men ändå behåller fågeln sin vana att sofva på en pinne. Det är tjäderns och orrens nattqvist. Gässen bli oroliga om hösten, ty deras blod minnes att det är flyttningstiden. Bättre är det icke stäldt med anpassningen! Sträfvar alltid tillbaka! Så är det också med menniskan. Nordbon har

icke, med bibehållande af kulturvanor, kunnat afpassa sig för nordligt klimat, därför är lungsot en nordlig sjukdom. Magen, nerverna, hjernan, huden kunde lämpa sig, men lungorna icke. Eskimån deremot, som också är sydlänning, han afpassade sig för isen, men måste uppge kulturen. Och nordbons längtan till södern? Hvad är den, om icke en sträfvan att komma åter till sin första miliö i ett soligare land, till Ganges' stränder, der vaggan stod. Och barnets ovilja mot köttätning, lystnad efter frukter, håg att klättra, idel baksträfvan! Derfor är kulturen: att lefva i en evig spänning, en evig kamp mot återgång. Genom uppfostran dras uret upp, men är fjädern icke stark nog, så springer den, och hela maskineriet snurrar upp, tillbaka igen, tills hvila inträder. Med ökad kultur blir spänningen allt större, och vansinnets statistiska tablåer visa allt flera siffror i kolumnen. Man kan ej sträfva mot kulturströmmen, men man kan rädda sig på land. Socialismen, som nu kommer och vill fira ner öfverklassen med dess värdelösa »högre», som lockar till sträfvan uppåt, är en rörelse i tillbakagående, sund riktning. Spänningen skall ju minskas, när trycket uppåt minskas. Men dermed skall en stor del lyxkultur afskaffas. I vissa inre trakter af tyska Schweiz har redan relativ hvila infunnit sig. Der fins nämligen ingen orolig jägtan uppåt efter äreställen och utmärkelser, emedan sådana saknas.

En millionär bor i en större stuga och skrattar åt den snörda, utstyrda stadsbon, skrattar godt och icke afundsamt bittert, ty han vet att han skulle kunna köpa kontant dessa grannlåter, om han ville. Men han vill icke, ty hans grannar värdera icke lyx. Menskorna kunna sålunda bli lyckligare, om jagten upphör vara så hetsig, och de komma att bli det, ty lyckan är väl hufvudsakligen frid. Mindre arbete och mindre lyx. Det är icke jernvägarne, som klandras, utan öfvermåttet af jernvägsanläggningar, och i det arkadiska Schweiz har man redan ruinerat trakter med jernvägar, ty ingenting fins att frakta på dem, och passagerarne gå till fots. Ja, man räknar än i dag väglängder efter gångväg.

— Det är åtta timmar till Zürich, — säger man.

— Åtta, det är inte möjligt.

— Jo, det är säkert!

— På jernvägen?

— Jaså, på banan? Det är väl bara en och en half!

I Sverige fins redan en bana, som regelbundet för tre passagerare i sina tre klasser: brukspatron, förvaltaren och bokhållaren. Vi få väl se när man börjar stänga stationer af brist på kol, när grufstrejkerna höjt prisen, och af brist på konduktörer, när lönerna stigit, och af brist på frakter, när hafre och trä ej mer kan föras ut; jernet är redan för dyrt att begagna banan och måste söka de gamla vattenvägarne.

Icke hjälper predikan mot kulturen, det vet man nog, men om man observerat tidens rörelser skall man se, att en återgång till naturen är under evolution, och går redan under det af Turgenjew införda ordet förenkling (simplification). Det är evolutionisternas misstag att i allt, som befinner sig i evolution eller rörelse, se ett framsteg till mensklighetens lycka, ty de se ej att en sjukdom också utvecklar sig framåt mot kris, tillfrisknande eller död.

Hvilket löst påhäng är icke kulturen! Drick en ädling drucken, och han skall bli en vilde; släpp ett barn utan uppfostran i skogen (antaget att det kan föda sig der), och det skall icke lära sig tala ens. Af en bondpojke, som anses stå så lågt, kan man (i samma generation alltså) göra en vetenskapsman, en minister, en erkebiskop, en artist. Här duger ej att tala om arf, ty bonden, fadern, som stannat på en ståndpunkt, som anses låg, kunde ju ej ta blodarf från odlade hjernor. Och snillens barn ärfva vanligen ingenting annat än utbrända hjernor, stundom en teknik i faderns yrke, mest dock inhemtad genom dagligt umgänge med fadern.

Staden är eldstaden, som slukar lefvande bränsle från landet; för att kunna hålla det nuvarande samhällsmaskineriet i gång, det är sant, men det bränslet blir för dyrt i längden, och därför skall maskinen stanna. Det blifvande samhället skall icke behöfva den maskinen för

att kunna arbeta, eller också skall det gå med bränslebesparande. Men att sluta från det nuvarande samhällets behof till det kommandes, det är felslut.

Det nuvarande samhället är en naturprodukt, må vara, men en oorganisk; det blifvande samhället skall först bli en organisk produkt, alltså en högre, emedan det icke skall lösgöra menskan från första grundvilkoren för en organisk tillvaro. Det skall bli samma skilnad som mellan stengatan och ängen.

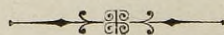
Ynglingens drömmar gingo ofta utom konst-samhället ut i naturen. Det förra var gjordt med menskohands våld på naturlagarne, ty man kan göra våld på en växt genom att bleka den under en blomkruka, dervid frambringande en för menskan matnyttig sallatsväxt, men förderfvande växten såsom växt med dess förmåga att lefva sundt och fortplanta sig. Kulturmenskan är en sådan växt, genom konstblekning gjord nyttig för det blekta samhället, men osäll och osund som individ. Skall då blekningen pågå, för att det ruttna samhället skall bestå? Skall individen lefva osäll, för att uppehålla ett osundt samhälle? Och kan samhället vara friskt, när individerna äro sjuka? Individen, en enskild, får väl icke begära att samhället skall offras för hans skull, men individerna eller flertalet har

rättighet att fordra ändringar i samhällsskicket för sitt välbefinnande, ty samhället, det är ju de sjelfva!

På landet med dess enklare förhållanden trodde han sig kunna trifvas i en obemärkt ställning, utan att känna sig ha sjunkit eller stigit ner; i staden ej, ty der funnos oupphörliga påminnelser om höjden och fallet. Att stiga ner godvilligt är icke påkostande, om åskådarne blott kunna öfvertygas att det är godvilligt, men att falla är bittert, helst ett fall alltid helsas med applåder af de nedanför stående. Stigningen eller att sträfva uppåt, förbättra sin ställning, är blifven en samhällsdrift, och ynglingen drefs af den, ehuru han icke alltid insåg att uppåt var högre.

Han ville emellertid nu ha ett resultat, ett lif i verksamhet och med bröd. Han såg igenom de många annonserna om folkskolläroplatser i Posttidningen. Der funnos med 300 kronor, 600 kronor, boställe, kobete och trädgård. Han sökte den ena efter den andra, men fick intet svar.

När så terminen var slut och de åttio kronorna förtärda, reste han hem, utan att veta hvart han skulle vända sig i verlden, hvad han skulle bli, hvad han skulle lefva af. Han hade tittat in i förgården och sett, att der icke var rum för honom.

2.

Der nere och der oppe.

(1867—68.)

Är du fullärd nu? Med sådana och dylika frågor helsades han ironiskt vid hemkomsten.

Fadern tog saken mera allvarsamt och försökte kasta upp planer, utan att lyckas få fram någon. Johan var student, det var ett faktum, men hvad mer?

Nu var det vinter, så att icke ens hvita mössan kunde skänka honom någon förmildrande glans eller familjen någon ära. Någon har trott att krigen skulle upphöra af brist på officerare, om man tog bort uniformen; säkert är, att studenter icke skulle bli så många, om man ej hade det utvärtes tecknet. I Paris, der ej sådant brukas, försvinna studenterna i hopen,

och ingen gör affär af dem, under det de i Berlin tränga fram som ett privilegieradt stånd bredvid officerarne. Derfor är också Tyskland ett doktorsland och Frankrike ett medborgarland.

Fadern såg nu följderna af att ha uppdragit en odugling för samhället, som icke orkade grafva, men kanske ej skämdes att tigga. Verlden stod ynglingen öppen att svälta i, gå under i.

Hans planer på folkskolan tyckte fadern ej om. Så litet resultat af så mycket arbete! Alla hans äregiriga drömmar skulle också lida af ett sådant neråtgående. Folkskolelärare, det var ju som sergeant; underklass utan hopp om stigande, och det skulle stigas, så länge alla andra stego, och det skall stigas tills man bryter halsen af sig, så länge klass- och rangsamhället fins till. Han hade icke fått studentexamen för kunskapernas skull utan för att bli öfverklass, och nu stod han lika fullt i begrepp att bli underklass.

Det blef pinsamt hemma, ty Johan kände sig äta nådebröd, när julen var öfver, och han icke längre kunde anses vara hemma på julbesök.

En dag möter han händelsevis på gatan en bekant lärare vid ett läroverk, som han icke träffat på länge. De talade om framtiden, och vännen föreslog Stockholms folkskola såsom

ett bra lefvebröd under det man läste på graden, ty der hade man ett tusen kronor i lön och var ledig klockan ett på dagen. Hvar som helst utom i Stockholm, menade Johan. Åh, det var flera studenter än han inne vid folkskolan. — Var det? Nå så hade man ju olyckskamrater! — Ja, och en hade gått ifrån Nya Elementarskolan, der han var lärare.

Johan gick upp, anmälde sig och blef antagen med nio hundra kronor i lön. Fadern gillade beslutet, sedan han fått höra att gradläsningen kunde befordras derigenom, och Johan lofvade att inackordera sig hemma.

Klockan half åtta gick han en vintermorgon från Norrtullsgatan ner till Klara. Alldeles som han gjort vid åtta års ålder. Samma gator, samma Klara klockor. Och i nedersta klassen. Det var en baklexa på elfva år! Lika rädd, ja räddare, att komma för sent, inträdde han i den stora klassen, der han jemte två lärarinnor skulle läsa med öfver ett hundra barn. Och der sutto de nu, samma barn som från Jakob, men i yngre upplaga. Fula, förkrympta, bleka, svultna, sjukliga och med nedslagna miner, grofva kläder och tunga skor. Lidandet, mest kanske lidandet af att känna, det andra hade det bättre och att de alltid skulle ha det så,

ty så trodde man då, har tryckt på underklassens ansigte detta hopplösa, pinade drag, som icke den religiösa resignationen eller hoppet om himlen kan utplåna, och som likt det onda samvetet gör att öfverklassen flyr dem, bygger sina hus utom staden och låter fattigvården taga personlig beröring med dessa utkastade.

Psalmen sjöngs, fader vår lästes; allt var sig likt, intet hade gått framåt, utom att bänkarne voro utbytta mot stolar och bord och att rummet var ljust och luftigt. Han måste knäppa hop händerna och sjunga med i psalmen. Det var genast våld på samvetsfriheten.

Bönen var slut och öfverläraren eller rektor kom ner. Han tog Johan något faderligt. Det var en förman alltså. Instruktioner och råd meddelades. Denna klass var den sämsta, och magistern skulle vara sträng. Och så förde Johan in sin klass i ett enskildt rum att der börja sin lektion. Rummet liknade på ett hår förberedande i Klara skola, och der stod den förfärliga stolen med trappstegen, som liknade en schavott och var rödbetsad, som om den vore besmord med blod. Och så fick han en pekpinne i handen, med hvilken han omvexlande skulle knacka och slåss. — Han skulle slåss! Han bestiger schavotten. Han var blyg för dessa trettio barnansigten, gossars och

flickors, som spejande sökte läsa i hans ansigte om han var kitslig.

— Hvad har ni till lexa? — frågade han.

— Första budet! — skrek hela klassen.

— Nej, bara en får svara. — Du, som sitter högst. Hvad heter du?

— Hallberg, — skrek hela klassen.

— Nej, bara en skall svara, och den jag frågar.

Barnen fnissade.

— Den der var inte farlig, — menade de.

— Nå, hur lyder första budet? — frågade Johan den, som satt högst.

— Du skall inga andra Gudar hafva för mig!

Nå, det kunde han alltså.

— Hvad är det? — frågade han ånyo, med försök att lägga så liten tonvigt på *det* som möjligt. Nå, det gick också. Derpå frågade han femton barn detsamma, och en qvart var gången. Johan tyckte det här var idiotiskt. Hvad skulle han nu göra. Tala om Gud hvad han visste. Men på forskningens dåvarande ståndpunkt hade man stannat vid det blygsamma resultatet: att man icke visste något om Gud. Johan var teist och trodde nog ännu på en personlig Gud, men något närmare kunde han icke upplysa om. Helst hade han velat angripa Kristi gudom, men då hade han blifvit afskedad. Det blef en paus. Hemskt tyst, under det han tänkte öfver sin falska ställning och det

fåniga i undervisningen. Om han nu med ens fått säga att man icke visste något om Gud, så hade hela katkesen och bibliskan varit öfverflödiga. Att de icke fingo stjåla, det visste de, och att de icke fingo ljuga också. Hvad så tjaggla om det der? Han fick en besatt lust att vara vänlig mot barnen och ta dem som medbrottslingar.

— Nå, hvad ska vi göra nu? — sade han.

Hela klassen tittade den ena på den andra och fnissade. — Den der magistern var lifvad, tänkte de.

— Hvad brukar magistern göra, när han förhört lexan? — frågade han den högsta.

— Hm, han brukar förklara, — svarade denne och ett par till.

Ja, nog kunde Johan förklara gudsbegreppets uppkomst och historia, men det fick han ju inte.

— Ni får vara lediga, — sa han, — men ni får inte skrika.

Barnen tittade på honom och han på dem. De logo mot hvarandra. — Tycker inte ni också att det här är idiotiskt? — hade han på läpparne, men det tog ingen konkretare form än i löjet.

Men Johan blef snart allvarsam, när han såg att de skrattade ut honom. Den här metoden går inte, tänkte han. Och så äskade han ljud och började durka igenom budet en gång till, så att alla fått sig en fråga. Klockan lyckades

verkligen efter oerhörda ansträngningar bli nio, och lektionen var slut.

Nu samlades klassens tre afdelningar igen i den stora salen för att bereda sig till att gå ut på gården och hemta luft. Beredas är just ordet, ty en så enkel akt som att gå ut på gården fordrade en lång förberedelse. En noggrann beskrifning skulle uppta ett tryckark och möjligen bli räknad till de moderna karrikatyrerna; vi få nöja oss med en antydning.

Först skulle alla de ett hundra barnen sitta orörliga, absolut orörliga, och tysta, absolut tysta, på sina stolar, som om de skulle fotograferas. Hela samlingen erbjöd i ett ögonblick från katedern skådespelet af en grå matta med ljusa mönster på, men i nästa rörde någon på hufvudet; effekten var förstörd, och offret fick stiga ur sin bänk och ställas vid väggen. Ensemblen var nu störd, och det fordrades ännu en mängd knackningar, innan de 200 armarne lågo parallelt på bordskifvan, de 100 hufvudena sutto i rät vinkel mot nyckelbenen. När lugnet återinträdt något så när, började en ny knackning, som fordrade det absoluta. Men i samma ögonblick det absoluta skulle inträda tröttnade någon muskel, slappades någon nerv, släppte någon sena. Åter upplösning, stryk, skrik och nytt arbete på det absoluta. Det slutade vanligen med att lärarinnan (lärarne drefvo icke det absoluta) måste blunda och låtsas att det var

absolut. Nu inträdde det viktiga ögonblicket, då de hundra på en gifven knack skulle få stiga upp från sina platser för att stå på golfvet, men ingenting vidare. Detta var ett kinkigt moment, ty nu ramlade griffeltaflor och skramlade linealer. Ja, då fick man sitta igen. Och så satt man igen, och fick ta om exercisen med att sitta absolut stilla. Hade man verkligen råkat komma upp på bena, så började marschen ut i afdelningar, men på tå, absolut. Eljes fick man vända om och sitta igen, och stå igen o. s. v., o. s. v. Åh! Man skulle gå på tå, med träbottnade skor, med våta stöflor, med becksömskängor. Detta var ett stort missgrepp, ty det vande ungdomen att smyga och gaf hela deras uppträdande något kattaktigt, lömskt. Ute på gården skulle nu läraren ställa de drickande i en rät linie framför vattenledningsröret, som befann sig vid ingången, och samtidigt inspektera afträdena, som voro belägna i andra ändan af den långa gården, samt dessutom anordna lekar och öfvervaka lekarna midt på gården. Derpå ställes barnen upp igen och marscherade in. Kommo de ej tyst, så fingo de gå ut igen. Åh!

Och så börjades en ny lektion. Det var innanläsning i en patriotisk läsebok, hvars syfte hufvudsakligen tycktes gå ut på att inplanta vördnad för öfverklassen och Sverige såsom varande det bästa landet i Europa, ehuru väl

detsamma i klimatiskt och ekonomiskt är ett af de sämsta, ehuru väl dess kultur är lånad utifrån, och alla dess konungar af utländsk börd. Sådana lärur vågade man ej bjuda öfverklassens barn på i Klara och Lyceum, men i Jakob hade man kurage att låta de fattiga barnen sjunga en patriotisk sång om hertigen af Östergötland, i hvilken sång förekom en strof till flottans manskap, lofvande segrar i önskade bataljer. Segern var gifven, ty, så sjöngs det: »Oss Prins Oskar för an», eller dylikt. Emellertid började innaläsningen. Men strax i början af lektionen kommer inspektören in. Johan vill afbryta, men förmannen ger en vink att lektionen skall pågå. Barnen, som förlorat respekten efter katkestimmen, äro ouppmärksamma. Johan kälter, men utan framgång. Då träder inspektören fram med en rotting; tar boken af magistern och håller ett litet tal. Denna afdelning är den sämsta, och nu skall magistern få se hur man skall behandla dem. Den öfning, som nu följde, tycktes ha till hufvudändamål att framkalla absolut uppmärksamhet. Det absoluta tycktes vara målet, som skulle vinnas vid dessa dresseringar af menskobarn i relationernas ofullkomliga värld.

Den läsande afbröts, och ett namn i högen ropades upp för att fortsätta läsningen. Att följa med och vara uppmärksam antogs vara den lättaste sak af denne gamle man, som säkerligen ofta erfarit huru tankarne springa sin väg,

under det ögonen irra öfver en sida i en bok. Den ouppmärksamma drogs fram vid håret eller kläderna och piskades med rottingen, tills han rullade på golfvet under tjut. Magistern ålades att begagna rottingen flitigt; och inspektören gick. Här återstod intet annat än att följa metoden eller afgå; det senare ingick icke i Johans planer, och därför stannade han. Han höll ett tal till barnen och refererade till inspektören:

— Nu vet ni, — sade han, — huru ni skola uppföra er för att slippa stryk. Den som ådrar sig stryk har vållat det sjelf. Skyll inte på mig sen. Här ligger rottingen, der är pligten; uppfyll pligten, eljes kommer rottingen — utan mitt förvållande.

Det var ganska listigt sagdt, men var ändock obarmhertigt, ty det skulle först ha utrönts huruvida barnen kunde uppfylla pligten. Det kunde de ej, ty de voro de lifligaste och därför de minst uppmärksamma. Alltså, rottingen gick hela dan. Nödorp, ångesten tecknad i de oskyldiges ansigten. Det var gruffligt. Att vara uppmärksam faller icke under viljans magt-område, och därför var allt detta straffande idel tortyr. Johan kände det orimliga i sin rol, men han hade ju sin pligt bakom sig. Ibland tröttnade han och lät allt gå vind för våg, men då kommo kamrater, lärare och lärarinnor och förestälde honom vänligt. Ibland fann han alltsam-

mans så befängdt, att han måste le med barnen under det rottingen gick. Båda parterna insågo att de arbetade på det omöjliga och det onödiga.

Ibsen, som icke tror på bördsadeln eller penningadeln, har nyligen uttalat sin tro på industriarbetaren såsom den nya adeln. Hvarför skall det nödvändigt vara adel? Om det nu ger anledning till urartning att icke arbeta alls med kroppen, så urartar man kanske lättare genom för mycket kroppsarbete och nöd. Alla dessa barn, som hade kroppsarbetare till föräldrar, sågo sjukare, svagare, oförståndigare ut än öfverklassens barn han sett. En och annan muskel kunde vara starkare utvecklad, ett skulderblad, en hand, en fot, men blodet såg dåligt ut, der det lyste igenom den bleka huden. Många hade stora hufvuden, som tycktes uppsvällda af vatten, öron och näsa runno, händerna voro förfrusna. Stadsarbetarnes yrkessjukdomar tycktes ha ärfts ned: här såg man i miniatyr gasarbetarens genom svafvelångor förderfvade lungor och blod, smedens skuldror och utvikta fötter, målarens af fernissor och giftiga färger atrofierade hjerna, sotarens skrofelartade utslag, bokbindarens inklämda bröst; här hörde man ekot af metallarbetarens och asfaltfabrikantens hosta, luktade tapetryckarens gifter, observerade urmakarens närsynthet i nya upplagor. I sanning, detta var icke någon race, som egde framtiden, eller som framtiden kunde bygga på, och föröka

sig i längden kan den ej heller, ty arbetarnes led rekryteras oupphörligt från landet.

Vid 2-tiden först var salen utrymd, ty det tog nära en timme med knackningar och stryk att komma ut ur rummet på gatan. Det mest opraktiska var, att den stora massan barn truppvis marscherade ut i tamburen att ta på kläderna och sedan marscherade in i salen igen, i stället för att få gå direkt hem. Utkommen på gatan frågade han sig: är detta den berömda uppfostran man med så stora uppoffringar gifvit underklassen? Fråga månede han, och man svarade: kan det gå på annat sätt? Nej, måste han svara. Är det meningen att uppfostra en slafvisk underklass, som alltid är färdig lyda, så piska dem med rotting; är det meningen att uppdraga en proletär, som icke får fordra något af lifvet, så ljug dem en himmel. Säg åt dessa att undervisningen är orimlig, låt dem få kritisera, låt dem få sin vilja i en punkt, och vi gå mot samhällets upplösning. Men samhället är ju bygdt på en lydig, pligttrogen underklass; alltså förtryck dem från början, tag viljan ur dem, tag förnuftet från dem och lär dem att icke hoppas, men vara nöjda. Det var nog system i galenskapen, det der. Men det fans i folkskolemetoden hvad undervisningen beträffade både godt och ondt. Godt: att åskådningsmateriel införts, ett arf från den redan 1827 aflidne Pestalozzi, lärjungen till Rousseau; ondt:

att de i folkskolan inträdande studenterna infört vetenskaperi. Det gick sålunda numera icke an att helt enkelt kunna multiplikationstabellen, man skulle förstå den. Man skulle förstå bråk. Förstå? Och ändock kan icke en ingenjör, efter att ha genomgått Tekniska högskolan, förklara *hvarför* ett bråk kan förkortas med tre, när siffrornas summa kan divideras med tre. Skulle det sålunda icke gå an att sjömän begagna logaritmtabellerna, fastän de ej kunna »räkna ut» logaritmerna? Detta, att icke bygga på det redan gjorda, utan göra om hvarje grundläggning, torde nog vara en lyx; och deraf den myckna läsningen i skolorna.

Nu invänder någon att Johan skulle ha reformerat sig sjelf först som lärare, innan han ville reformera undervisningen. Men han fick ju icke, ty han var ett viljelöst redskap i inspektörens, reglementets och skolrådets händer. De bästa lärarne, det vill säga de, som frampinade de sämsta (härvidlag bästa) resultaten, voro de obildade lärarne, som kommo från seminarium. De hade inga tvifvel om metoden, ingen hjertnupenhet mot barnen, och för dem hade barnen mest respekt. En stor, grof karl, som kommit från vagnmakaryrket, hade de långa pojkarne under sina händer fullkomligt. Det skulle alltså hos underklassen ligga mera verklig vördnad eller fruktan för jemlikar än för öfverklassen? Rättaren och verkmästaren lära ha mer respekt

med sig än inspektoren och mästaren. Hvadan detta? Ser underklassen, att den kan få mer deltagande af den, som icke lidit dess lidanden och icke kan frukta att komma ner bland dem, och att dessa därför äro mera medgörliga? Eller inser den, att den ur deras led komma förmanen förstår deras sak bättre och därför förtjenar mer aktning?

Äfven lärarinnorna hade mer respekt med sig än lärarne. De voro pedantiska, fordrade det absoluta och voro icke alls ömsinta, snarare grymma. De praktiserade hellre det raffinerade handplaggstraffet och ådagalade dervid ett oförstånd, som ett ytligt studium af fysiologi bort undanröja. När barnet genom reflexrörelse drog undan fingrarne straffades det ytterligare, för att det ej höll fingrarne stilla. Likasom man kunde afhålla sig från att blinka, när det blåser dam mot ögat! Lärarinnorna hade den fördelen, att de visste lagom litet af läroämnena och icke plågades af några tvifvel. Att de hade mindre lön än lärarne var osanning. De hade relativt mer, och när de med en tarflig lärarinneexamen hade mer än studenterna, var detta orättvist. De favoriserades dessutom, betraktades som underverk, när de voro förtjenstfulla, och erhöillo stipendier att resa utrikes.

Som kamrater voro de snälla och hjälpsamma, om man bara var artig och undfallande och lät dem hålla tömmarne. Någon kurtis

syntes icke spår af, och männen sågo dem också i allt annat än vinnande situationer och från sidor, som qvinnor eljes icke bruka visa det andra könet, nämligen som profosser. De förde anteckningar om allt, preparerade sig på lexorna, voro småaktiga och nöjda, samt genomskådade icke. Det var en mycket passande sysselsättning för dem under dåvarande förhållanden.

När Johan var riktigt led på att slåss eller icke rädde på någon eller var förtviflad öfver alltsammans, skickade han in subjektet till en lärarinna, som med nöje åtog sig den otäcka rolen af bödel.

Hvad det är, som gör den lämpliga läraren, är väl icke utredt. Somliga verka genom sitt lugn, andra genom sina nervösa tag, somliga tycktes magnetisera barnen, andra slogo dem, andra åter verkade genom sin ålder, sitt manliga yttre, och fruntimmerna verkade som fruntimmer, det vill säga genom halfglömd tradition om ett förgånget matriarkat eller modersvälde.

Johan var olämplig. Han såg för ung ut och var ju bara aderton år; tviflade på metoden och alltsammans; var lekfull och pojkaktig i en vrå af sitt allvarliga inre, och hade dessutom alltsammans som en bisyssla, ty nu var han väl äregirig och ville fram, hvart visste han ej.

Dessutom var han aristokrat som hans samtida. Genom uppfostran hade hans vanor förfinats, hans sinnen förfinats, eller urartat om man

vill; han fördrog sålunda svårligen dålig lukt, fula föremål, vanställda kroppar, oskönt uttal, trasiga kläder. Lifvet hade ju ändå gifvit honom mycket, och dessa dagliga påminnelser om eländet plågade honom såsom ett ondt medvetande. Han skulle ha kunnat varit en af dem dernere, om hans mor gift sig med en af hennes stånd.

Han var högfärdig, skulle en bodbetjent, som blifvit upphöjd till tidningsredaktör, ha sagt, samme redaktör, som skröt med att han var nöjd med sin lott, glömmande att han kunde väl vara nöjd, han som stigit upp ur sin ringaktade ställning. Han var högfärdig, skulle en skomakarmästare säga, som hellre gått i sjön än han nedstigit igen till gesäll. Johan var högfärdig, derom är intet tvifvel, lika högfärdig som mäster skomakare, kanske icke så fullt ändock, då han stigit ner från student till folkskolelärare. Men detta var icke någon dygd utan en nödvändighet, och han skröt icke heller med sitt steg eller ville ge sig sken af att vara någon s. k. folkvän. Öfver sympati och antipati kan man ej råda, och allt pock nerifrån på kärlek och uppoffring från öfverklassens sida är idealism. Underklassen är offrad för öfverklassen, men min själ den offrat sig godvilligt. Den har rätt att ta igen sina rättigheter, men det skall den göra sjelf. Ingen lemnar sin ställning godvilligt, därför bör underklassen ej vänta på

att kungar eller öfverklass skola gå. Ryck ner oss! men alla på en gång! Vill en upplyst öfverklass hjälpa dem dertill, så kunna de gerna vara tacksamma, helst en sådan handräckning alltid åtföljes af beskyllning för orena motiv. Underklassen skulle därför icke vara så nosgrann om sina hjälparens motiv: handlingens resultat blir alltid detsamma för dem. Detta tyckes den högsta öfverklassen ha insett, och därför anser den alltid en öfverklass, som voterar med underklassen, som en förrädare. Han är en förrädare mot sin klass, det är sant, men det borde underklassen hålla honom räkning för.

Johan var icke aristokrat så, att han begagnade ordet pack eller föraktade de fattige. Han kände sig genom modern i för nära släktskap med dem, men han var främmande för dem. Det var klassuppfostrans fel, och det felet kan tagas bort för framtiden, om folkskolan blir omreformerad med medborgerliga kunskapers införande på programmet, och den blir obligatorisk för alla, utan friköpning, såsom beväringsskolan redan är. Då vore ju icke mer någon skam att bli folkskolelärare såsom nu är, faktiskt är, då det till och med kan begagnas såsom en tillvitelse eller skymf att man varit det. Så vore den sorgen öfver, hvaraf synes att reformerna af lagarne skola gå före, så bli vi reformerade sjelfva sedan.

För att hålla sig uppe högg han fast på sin framtids arbete. Nu kunde han köpa böcker, och han köpte dem. Med sin italienska grammatika, som han läste mellan timmarne på skolgården, tyckte han sig likasom hålla sig uppe. Han var nog ärlig att icke dikta in någon ideal kunskapsstörst eller några högre sträfvanden för mensklighetens väl under dessa bemödanden att krafla sig upp, och om han också stundom var nertryckt till förtviflan, inbillade han sig icke få träffa några beskedliga professorer i himlen. Han läste på graden, det var saken.

Men den klena dieten i Upsala, sexkronorsmiddagarne, mjölken och brödet hade tagit kraften ur honom, och han var nu i ungdomens njutningslystna tid. Hemma var tråkigt, och aftnarne satt han på kaféet eller källaren, der han träffade vänner. De starka dryckerna gåfvo honom kraft, och han sof godt efter dem. Detta begär efter alkohol tyckes regelbundet uppträda i hvarje ynglings manbarhetsålder. Han, likasom hela släktet, är ju födt af drinkare, led från led från urminnes hedentid, då öl och mjöd begagnades, huru skulle icke begäret ha blifvit behof? Hos honom var det ett behof, hvars undertryckande åtföljdes af nedsättning i krafter. Och undras må om icke absolutismen kan medföra samma vådor, som upphörande af giftets begagnande för arsenikätaren. Troligen kommer den eljes lofvärda rörelsen att sluta med måttlighet,

hvilket vore en verklig dygd och icke ett kraftprof med åtföljande skryt och egenrättfärdighet.

Han började nu också kläda sig fint, han som hittills blott slitit aflagda kläder. Lönen tycktes honom orimligt stor och antog i hans förstorande fantasi oerhörda proportioner, med den påföljd att han snart hade skuld. Skuld, som växte och växte och aldrig kunde betalas, blef hans lifs gnagande gam, hans drömmars föremål, hans nöjes malört. Hvilken sangviniskhet, hvilket kolossalt sjelfbedrägeri låg ej bakom detta, att göra skuld! Hvad hoppades han? Ta graden? Och sedan? Få bli lärare med 750 kronors lön. Mindre än han hade nu.

Det var icke mindre pinsamt sjelfva detta att ackommodera sin hjerna efter barnens fattningsgåfvor; det var också att sänka sig till yngres och oförståndigares nivå, att skrufva ner hammaren så att den träffade städet, hvaraf maskinen skadades.

Verklig behållning gaf deremot iakttagelserna i barnens hem, dit hans tjenstgöring kallade honom om söndagarne. Det fans en gosse, som var den svåraste af alla. Han var smutsig och dåligt klädd; var okammad; flinade beständigt; kunde tillåta sig att stinka frivilligt och

bullersamt; kunde aldrig sina lexor och fick alltid stryk. Han hade ett för stort hufvud med glosögon, som vindade och rullade oupphörligt. Johan måste söka hans föräldrar och höra orsaken till hans oregelbundna skolgång och oordentliga beteende. Han vandrade därför af till Apelbergsgatan, der föräldrarne höllo krog. Fadern var ute på arbete; men modern stod innanför disken. Krogen var mörk och stinkande, fylld af karlar, som sågo hotande på den inträdande herrn, hvilken troligen togs för en civil polis. Han sade sitt ärende åt modern och fick komma in bakom disken i kammaren. Han behöfde bara se rummet och dess belägenhet för att förstå. Modern bannade sonen och ursäktade honom omvexlande, och det senare kunde hon göra. Barnet brukade »slicka glasen»; det var lösningen, och det var nog. Hvad skulle göras åt det? Ändra bostad, ge honom bättre föda, en bonne, som öfvervakade honom, och så vidare. Ekonomiska frågor alltsammans!

Så kom han ner i Klara fattighus, som var utrymdt af de gamla fattighjonerna och upplåtet provisoriskt under bostadsbristen. I en stor sal lågo och stodo väl ett dussin familjer, som delat golfvet med kritstreck. Der stod en snickare med sin hyfvelbänk, der satt en skomakare med sitt bord, och rundt om krälade barn och kvinnor på båda sidor om kritstrecket, som var för smalt att dölja hvad som brukar döljas. Hvad

kunde han göra åt det? Afge rapport om en känd sak, utdela vedpoletter och anvisningar på mat och kläder.

Så träffade han på den stolta fattigdomen uppe i Kungsholmsbergen. Der blef han utvisad.

— Behöfver gudskelof ännu inte anlita ordningsman. Vi stå oss godt!

— Jaså, ja, men då ska ni icke låta ert barn gå i trasiga skor i vintern.

Dörren smälades igen.

— Det rör inte herrn!

Ibland var det hemska syner. Sjukt barn, rummet uppfylldt af koksens svafvelångor, alla hostande, från mormodern ner till den allra yngsta. Hvad kunde han göra åt det? Känna sig illa till mods och fly! Annat botemedel än fattigvård fans ej den tiden, och litteraturen, som skildrade eländet, hade bara beklaganden; något hopp visste man ej om. Derfor hade man ej annat att göra än beklaga, hjälpa för stunden, och fly, för att icke bli förtviflad.

Dessa sysselsättningar lågo som ett tynande moln öfver honom, och han förlorade lusten att läsa. Här var något galet, det kände han, men det kunde ju inte bli bättre, sade alla tidningar och böcker, och menskorna med. Det skulle väl så vara. Krafla sig upp stod ju hvar man fritt. Krafla du med!

Emellertid läste han om eftermiddagarne och kompletterade de lefvande språken med italienskan. Han hade nu fått reda på att man skulle kunna explicera Boccaccios Decamerone. Det var en underlig examensbok, tyckte han. Den innehöll ganska direkta uppmaningar till osedlighet och gjorde narr af män, som bedragits af sina hustrur. Men den var måttligt rolig. Den hade äfven andra sidor han kände af litteraturhistorien: ty den var en oppositionsbok mot medeltidens munklif, skrifven mot slutet af medeltiden, och den gjorde narr af äktenskapet. Boccaccio synes ha först genomskådat den äkta mannens löjliga ställning såsom familjeförsörjare och tvifvelaktig barnafader, sedan qvinnan fann för godt att kasta arbetet på mannen och göra honom ensam ansvarig för alla hennes barn. Det är sålunda en satir på det kostliga patriarkatet, som qvinnan funnit fördelaktigt taga i utbyte mot det mera rationella och ursprungliga matriarkatet, väljande den förmånligare ställningen såsom den skenbart underkufvade, som icke förbehöll sig andra medborgerliga rättigheter än chefsplatserna såsom kejsarinna, drottning, abbedissa, moder och madonna.

Emellertid gaf denna franka behandling af könshistorier liksom sanktion åt driften, och nu sådde han sin vildhafra åt alla kanter. Han hade vanligen samtidigt tre lågor vid lif. En stor, helig, ren, som han kallade, på afstånd,

med giftermålsplaner i bakgrunden, alltså en äkta säng, men ren. Derpå en liten kurtis med en värdshusflicka, och så hela den stora friskaran, blonda, bruna, rödhåriga, svarta. Det såg ut som om renheten i känslan skulle växa i proportion med svårigheten, men äfven med bildningsgraden. En ursinnig kärlek kan väl knappast uppstå utan mellan personer af samma klass. Äfven kärleken har blifvit en klass-sak, ehuru den ytterst har samma mål. ↑

Han hade i ett års tid underhållit en förbindelse med en flicka på Stallmästargården. Som han alltid behandlade fruntimmer med en viss aktning och ej blef brutal förrän situationen var mogen, började flickan fatta tycke och syntes tro på allvarliga syften, ehuru han aldrig antydde dylikt eller gaf några löften. Hon beviljade alla favörer utom den sista. Det var ett enerverande lif, och Johan beklagade sig för en vän.

— Du är för blyg, — sade vännen. — Djerfva karlar tycka flickorna om.

— Ja, men jag är inte blyg, — bedyrade Johan.

— Ja, men du var det i början. Man skall genast visa sina afsigter.

Det var verkligen för sent. Detta var en iakttagelse, som han sedan ofta fann bekräftad. När icke något hopp till äktenskap fans, då var det lätt, eljes icke. Två år spilde han på denna

böjelse, utan resultat. Ibland tycktes det vara nära. Han fick nattliga möten, fick gå ut genom fönstret på brandstegar, slåss med bandhundar, rifva sönder kläderna på plank, utan att vinna annat än halfva gunster. Det slutade med gråt och böner.

— Jag tycker om dig för mycket! — sade hon.

Hvad ville det säga? Eller var hon rädd för följderna helt enkelt? Det fick han aldrig klart.

Terminen gick och det led mot våren. Johans närmaste umgänge var en lärare vid Slöjdskolan, som var poet och bevandrad i litteraturen, samt musikalisk. De gjorde sina promenader till Stallmästargården, talade om vitterhet och åto sexa. När Johan skötte sin kurtis, spelade magistern på pianot. Stundom roade sig denne att skrifva roliga vers till flickorna. Det var Johans vurm att kunna skrifva vers, men han kunde icke. Det skulle vara medfödt och komma med ens, såsom omvändelsen. Han var tydligen icke kallad. Huru gerna skulle han icke velat vara det, och huru kände han sig icke som en af naturen vanlottad, en lytt!

En afton, då Johan satt och pratade med flickan, sade hon helt tvärt till honom:

— Det är min namnsdag om fredag; du ska väl skrifva några vers till mig då?

— Ja, — sade Johan, — det ska jag göra. När han sedan råkade magistern, talade han om sitt förhastade löfte.

— Jag ska skrifva åt dig, — sa han.

Och dagen efter lemnade han ett poem, fint renskrifvet och i Johans namn författadt. Det var genomskinligt oanständigt och lustigt. Och det afsändes på namnsdagens morgon.

Om aftonen samma dag kommo de båda magistrarne ner för att äta sexa och gratulera. Flickan syntes ej på en stund, ty hon hade servering. Det dukades åt herrarne, och de började äta.

Så syntes flickan i dörren och vinkade åt Johan. Hon såg nästan allvarsam ut. Johan steg upp och följde henne en trappa upp.

— Har du skrifvit de der verserna? — frågade hon.

— Nej, — sade Johan.

— Ja, jag kunde tro det! Mamselln vid skänken sa att hon läst dem för två år sen, när den der magistern skref dem till gamla Majken, som var en dålig flicka. Fy, Johan!

Han tog sin mössa och skulle störta ut, men flickan slog armarne om honom och ville hålla honom kvar, ty hon såg att han var likblek och utom sig. Men han slet sig lös och sprang ut i Bellevueparken. Han sprang in i

skogen, lemnande den banade vägen. Buskarnes qvistar slogo honom i ansigtet, stenar rullade om hans fötter, och skrämde fåglar flögo upp. Han hade blifvit alldeles vild af skammen och sökte af instinkt skogen att gömma sig. Det är ett eget fenomen: att springa till skogs är högsta utbrottet af förtviflan, innan människan tänker gå i sjön. Skogen är det näst sista, och sjön det allra sista. Man berättar om en berömd författare, som suttit lugn och stor i tjugo års popularitet, men vid en plötslig vändning i sitt författeri öfverfölls af impopularitet och störtades från sin höjd. Han blef som slagen af åskan, råkade i raseri och blygsel och gick utom stan för att söka skogen, der han upphemtades. Skogen är barbariets urhem och plogens fiende, alltså kulturens. När nu en kulturmänniska i hast afklädes sin kulturherrlighet, sitt så konstigt hopväfda rykte, blir hon i ett ögonblick barbar eller vildbråd. Så löst hänger kulturhabiten på kroppen. När en människa blir galen, börjar hon med att kasta af sig kläderna. Hvad skulle då galenskap vara? En återgång? Ja, de finnas, som anse djuret vara vansinnigt.

Det var afton när Johan gick till skogs. Inne i ett snår lade han sig på ett stort rullstensblock. Han skämdes, det var hufvudintrycket. En känslig menska är mycket strängare mot sig sjelf än andra tror. Han var obarmhertig, och han gisslade sig. Han hade

för det första velat lysa i lånta fjädrar, alltså ljugit; för det andra kränkt en oskyldig flicka i hennes dygd.

I den första anklagelsepunkten ingick äfven en annan, mycket ömtålig, den om hans vanföret som poetisk intelligens. Han ville mer än han kunde. Han var missnöjd med sin ställning, som natur och samhälle anvisat honom. Ja, men (nu började sjelfförsvaret, sedan blodet lugnats af aftonsvalkan), ja, men man uppmanades ju alltid i skolan att sträfva uppåt, man talade ju med beröm om uppåtsträfvande naturer, och dermed förklarade man ju missnöjet med den tillfälliga ställningen berättigadt. Ja, men (här kom gisslet) han hade ju velat gå fram med fusk. Med fusk! Ingen appell! Han blygdes. Afklädd, avslöjad, utan återtåg. Med fusk, falskhet, bedrägeri! Så var det.

Den äldsta Japanbeskrifvaren berättar om en japansk flicka, som bokstafligen dött af blygsel, därför att en naturlig olycka hände henne i ett sällskap. Man kan alltså dö af blygsel. Som gammal kristen var han mest rädd för att ha fel, och som samhällsmenniska fruktade han att felen skulle synas. Fel hade man, det visste man, men det ansågs ju cyniskt att erkänna dem, ty samhället ville alltid synas vara bättre än det var. Men ibland fordrade samhället att man skulle bekänna, om man ville ha förlåtelse, men det var bara svek, ty samhället ville ha

bekännelsen för att få nöjet att straffa, och samhället var mycket svekfullt. Han hade genast bekänt, blifvit straffad, men ändå kände han sig som en missdådare.

Den andra punkten, om flickan, var också svår. Hon hade sålunda älskat honom rent, och han hade endast velat ega henne. Så rått, så gement! Hur kunde han vara så simpel att tro, det ej en värdshusflicka kunde älska oskyldigt! Hans egen mor hade ju varit i samma ställning som den här flickan. Han hade kränkt henne. Skäms! Skäms!

Nu hörde han hojt i parken och hörde sitt namn ropas. Flickans röst och magisterns ekade mellan träden, men han svarade ej. Ett ögonblick föll hela hans straffredskap honom ur händerna, och han blef nykter och tänkte som så: jag går fram, vi fortsätta sexan och ta Riken och dricker ett glas med henne; så är det öfver. Men nej! Han var för högt uppe, och man kunde icke stiga ner med ens.

Så tystnade ropen. Han låg bedöfvad qvar och malde om och om på sina dubbla brott. Han hade ljugit, och han hade kränkt hennes känslor. Mörkret föll. Det prasslade ibland i buskarne, och han spratt till, svettades af ångest. Och så gick han fram och satte sig på en bänk. Der satt han, tills det dagades. Han frös och var ruskig. Steg upp och gick hemåt. Nu var han klar i hufvudet och tänkte. Så dumt, hela

den här historien! Det var ju icke min afsigt att hon skulle tro mig vara författaren, och jag var ju beredd att låta henne veta sammanhanget. Det var ju snarare ett skämt. Och hennes känslor, hm, så rena ha de just inte varit, när jag gått ut genom hennes fönster. Bah! Den fans magistern, som lurat honom också. Men det var detsamma!

När han kom hem på sin kammare, låg magistern och sof i Johans säng. Han ville stiga upp, men Johan sa nej. Han ville ännu en gång flagellera sig. Och med en cigarrlåda under hufvudet och en skarpskyttekappa öfver sig lade han sig ner på bara golfvet. Om morgonen, när de vaknade, frågade Johan med darrande stämma:

— Nå, hur tog hon det?

— Ah, hon skrattade, och så drack vi puback och så var det öfver. Hon tyckte ver-
serna va festliga!

— Hon skrattade! — Var hon inte ond?

— Inte alls!

— Och ändå spelade hon så dygdig mot mig!

— Ja, du har alltid tagit henne för sentimentalt. Den der långa Hornberg sa häromdan, att det inte var så fint med Rikens dygd. Han hade tagit henne . . .

— Hva? Hornberg?

— Jaja! Inte något farligt, men i alla fall. Du vet hon har varit hos vildkattorna förut, och der så . . .

Johan ville inte höra mer. Och denna bagatell hade rifvit upp honom en hel fasans natt. Han skämdes att fråga om de inte varit oroliga för honom. Men efter som de druckit punsch och skrattat, så var det väl icke så allvarsamt! Inte en gång oroliga för hans lif!

Han klädde sig och gick ner till skolan.

Kristendomens egoistiska sjelfkritik hade vant honom att syssla med sitt jag, kela med det, pyssla om det, som en kär andra person. Och väl omhuldadt växte jaget och såg alltjemt inåt, i stället för att se utåt på verlden. Det blef en intressant personlig bekantskap, en vän, som skulle smickras, men äfven höra sanningen och korrigeras. Det var tidssjukan, satt i system af Fichte, som såg allt vara i jaget och genom jaget, utan hvilket verkligheten ej fans till. Det var formeln för romantiken och den subjektiva idealismen. »Jag stod på stranden under kungaborgen,» »Jag bor i bergets salar,» »Jag, liten gosse, vaktar vid grind,» »Jag mins den ljufva tiden,» gingo alla på samma ton. Var den så högfärdig denna *Ichheit*? Var icke skaldens jag blygsammare än tidningsmannens kungliga vi?

Våra dagars realism har också sett ett återtagande af detta blygsamma jag, med underförstådt: för min ringa del. Samtidigt har den naturvetenskapliga filosofien utbytt: så synes mig, mot: så är det. Är det verkligen så? Ja, då ha vi gjort ett framsteg mot sanningen, det vill säga upptäckandet af verkliga förhållandet; är det icke så, då ha vi, Gud nåde oss, en ny teologi på halsen.

Detta försjunkande i jaget eller den nya kultursjukan, som nu skrives om, har väl varit konstant hos alla människor, som icke arbetat med kroppen. Hjernan är endast ett impulsens organ för musklerna. När nu hjernans impulser hos kulturmänniskan icke få agera på musklerna, aldrig ge ut sin kraft, så uppstår en rubbning i jemvigten, liknande den af otillfredsstäld könsdrift. Hjernan får drömmar; öfverfylld af safter, som ej få komma ut i muskelverksamhet, kastar den ut dem ofrivilligt, i system, i tankekombinationer, i målare-, skulptörs- och skaldehallucinationer. Bli intet aflopp så kan det bli stockning, våldsamma eruptioner, depression, hvilket slutar med vansinne. Skolan, som är en sådan preliminärklass till dårhuset, måste tillgripa gymnastiken som korrektiv, men med hvilken framgång? Det fans intet sammanhang mellan läsningens hjernverksamhet och gymnastikens muskelverksamhet, som ju endast lydde en annans vilja genom kommandoordet.

Alla studerande ynglingar få sådana stigningar åt hjernan. Att dessa af instinkt ofta gå ut på samhällets förbättring eller försköning är en lycka, men bättre skulle det gå, om jemvigten återställdes, och en sund själ fick dväljas i en sund kropp. Man har sökt botemedlet i kroppsarbetets införande i skolorna nu. Bättre vore väl att lägga första undervisningen till hemmet, göra skolan till en medborgarskola, och sedan låta hvar och en sköta sig sjelf. För öfrigt kommer underklassens emancipation att nödga kulturmenskorna till något kroppsarbete, som nu förrättas af husslafvarne, och då blir det väl jemvigt. Att intelligensen ej skall lida derpå, kan man finna, då man ser att de starkaste af tidens andar haft åtminstone sysslor, således daglig beröring med verkligheten, såsom Mill, embetsmannen, Spencer, civilingenjören, Edison, telegraftjenstemannen.

Studenttiden, såsom varande den mest osunda, emedan den icke är disciplinerad, är också den farligaste. Hjernan skall ta in, ta in oupphörligt, men aldrig ge ifrån sig, icke en gång i intelligent produktion, samtidigt med att hela muskelsystemet ligger obrukadt.

Hos Johan tycktes vid denna tid en öfverproduktion i tankar och fantasi ha varit för handen. Och det mekaniska, i evigt samma kretsar, med stående frågor och svar anordnade skolarbetet gaf intet aflopp. Det ökade tvärtom

hans fonder af iakttagelser på barnen och lärarne. Der lågo materialsamlingar af erfarenheter, iakttagelser, anmärkningar, kritik, tankar, i en oordnad massa och jäste. Han sökte därför sällskap för att få tala ut. Men när det icke räckte, och han ej fann någon, som alltid ville eller kunde vara resonansbotten, så tog han sig för att deklamera.

Det var på högsta modet omkring 1860-talets utgång att deklamera. I familjerna läste man högt Kungarne på Salamis; på konserter, som då höllos i mängd, af skarpskyttar i synnerhet, deklamerades. Och nästan alltid samma stycken. Asatiden, Vintergatan, Sehlstedt och så vidare. Deklamationén höll på att bli hvad kvartettsången varit: ett aflopp för all den entusiasm, den hoppfulla glädje, som följt med väckelsen af 65. Som svensken icke är talare född eller uppöfvad, blef han sångare och deklamator, kanske äfven därför att hans brist på originalitet måste söka det färdiggjorda uttrycket. Exekutör, men icke kompositör. Samma brist på ett eget visade sig äfven i ungarlslifvet, der anekdotberättandet blomstrade. Detta dåliga och tråkiga tidsfördrif har blifvit bortlagdt, sedan man fått samtals- och diskussionsämnen ur dagens nyväckta frågor.

En dag kom Johan upp till sin vän elementarläraren, der han träffade samman med andra unga lärare. När samtalet började tyna tog

vännen fram Schiller, som då utkommit i en ny godtköpsupplaga, och som mest köptes för det goda prisets skull. Han slog upp *Die Räuber* och man läste. Johan fick Karl Moors rol. Första scenen af första akten gick på mellan den gamle Moor och Franz. Så kom scen två. Johan läste: »Jag äcklas af detta bläcksuddande sekel, då jag läser i min Plutark om stora män. — (Spiegelberg: Du ska läsa Josephus). Prometheus' gnista har slocknat, och därför tillgriper man nu nichteldar från teatern, som inte duga till att tända en pipa tobak med. Der krafla de nu som råttor på Herkules' klubba och studera sig hjernan ur skallen för att få veta hvad han hade något för slag i taskorna. En fransysk abbé docerar att Alexander var en harfot; en lungsigtig professor läser ett kollegium om kraften, med en flaska salmiak-spiritus under näsan. Karlar, som svimma, när de gjort en pojke, skriblera om Hannibals taktik, pojkar, som inte äro torra bakom öronen, fiska fraser ur slaget vid Cannä och grina öfver Scipios segrar, då de ska explicera dem.»

Johan kände icke *Die Räuber* och hade aldrig sett Rövvarbandet. Han läste först tankspridt, men under det han läste började han lifvas. Det var nya toner. Hans dunkla drömmar omsatta i ord; hans revolterande kritik i tryck. Det fans sålunda en annan, och en stor, berömd författare, som känt samma äckel för

hela skol- och universitetsbildningen, och som hellre velat vara en Robinson eller en stråtröfvare än låta inskrifva sig i denna armé, som kallades samhället. Han läste vidare; rösten darrade, det hettade om kinderna, och bröstet arbetade tungt.

»Der bomma de för den sunnda naturen med vidriga konventioner, ha icke hjerta att dricka ett glas, emedan de måste dricka skål (Gesundheit, äfven helsa), kyssa fötterna på skoputsaren för att han skall göra dem påminta hos Hans Nåd, och hunsas den stackars satan, som de icke frukta. Förguda hvarandra för ett middagsmål och skulle förgifta hvarandra för en madrass, som gick för högt på auktionen; fördöma saducéen, som icke nog flitigt går i kyrkan, och beräkna sin Judasränta på altaret, falla på knä för att få visa släpet, och hålla ögonen på presten för att se hur hans peruk sitter!»

Der stod allt att läsa, allt!

— Och detta är Schiller? utbrast han. Den Schiller, som skrifvit den eländiga historien om trettioåriga kriget och den tama teaterpjesen Wallenstein, som man läst i skolan! Ja, det var samme man.

Här var upproret predikadt; uppror mot lagar, samhälle, seder, religion. Det var revolutionen 1781, alltså 8 år före den stora revolutionen. Det var anarkistprogrammet hundra år före sin tid, och Karl Moor var nihi-

listen. Dramat utkom med ett lejon på titeln och med motto: In Tyrannos. Författaren, då (1781) tjugotvåårig, måste fly. Idén med stycket var sålunda otvifvelaktig. Der fans äfven ett annat motto, ur Hippokrates, som visar afsigten lika tydlig: Hvad som ej kan botas med läkemedel, botas med jern, hvad som ej botas med jern, botas med eld.

Är det tydligt nog? Men så stod der ett företal, i hvilket författaren ber om ursäkt och återtår. Han förnekar all delaktighet i Franz' sofismer, förklarar sig ha velat straffa lasten i Karl. Och så säger han om religionen så här: »Äfven är det nu högsta modet, att låta sin qvickhet spela på religionen (såsom Voltaire och Friedrich der Grosse), så att man knappt mer kan gå för ett snille, om man icke låter sin gudlösa satir tumla omkring på dess heligaste sanningar... Jag hoppas att jag icke skaffat religionen och den sanna moralen någon dålig upprättelse, då jag öfverlemnar dessa öfverdådiga bibelföraktare i mina skändligaste röfvares personer åt verdens afsky.»

Var nu Schiller sann, när han skref dramat, och falsk, när han skref förordet? Lika sann vid båda tillfällena, ty menskan är en dubbelgångare och uppträder ömsevis som naturmänniska och samhällsmänniska. Vid skrifbordet, i ensamheten, när de tysta bokstäfverna skrefvos ner på papperet, synes Schiller liksom andra, helst

unga författare, ha arbetat under inflytande af naturdrifternas blinda spel, utan hänsyn till menskors dom, utan tanke på publik eller lagar och författningar. Täckelset lyftes ett ögonblick, och samhällssveket genomskådas i hela dess vidd; nattens tystnad, då arbetet, särskildt hos ungdomen, bedrifves, påminner ej om det bullrande, konstfullt hopsatta lifvet derute, mörkret höljer dessa stenhögar, i hvilka illa anpassade djur slagit sig ner. Så kommer morgonen, dagsljuset, gatubullret, menskorna, vännerna, poliserna, klockslagen, och siaren bäfvar för sina tankar. Opinionsen höjer sitt skrik, tidningarne slå larm, vännerna troppa af, det blir ödsligt omkring en, och en omotståndlig fasa slår angriparen af samhället. Vill du icke vara med oss, säger samhället, så gå ut, ut i skogen. Är du ett illa anpassadt djur eller en vilde, så deportera vi dig till så lågt stående samhällen, der du passar. — Och samhället på dess ståndpunkt har rätt och får gunås rätt. Men det kommande samhället firar upprorsmakaren, individen, som satt i rörelse en förbättring af samhället, och upprorsmakaren får rätt långt efter sin död.

I hvarje vaken ynglings lif inträder ett ögonblick, just vid öfvergången från familjen till samhället, då hela det konstiga kulturlifvet äcklar honom, och han bryter ut. Sitter han då kvar i samhället så är han snart under-

tryckt af alla dessa känslornas och brödets förenade stukningar, och han blir trött, blir bländad, troppar af och öfverlemnar åt andra ynglingar att fortsätta. Denna oförvillade blick på sakerna, detta utbrott af sund natur, som af nödvändighet måste finnas hos den okrympte unge mannen, och som sedan af samhället grumlas och stärfjas, har blifvit stämpladt med ett namn, som skulle förringa värdet af ynglingens goda afsigter. Man kallar det nu vårflod, och vill dermed säga att det icke var annat än en barnsjukdom, som skulle gå öfver, en saftstigning, som framkallade blodstockning och yrsel. Hvem vet om icke den unge såg rätt, innan samhället stack ut ögonen på honom? Och hvarför sedan håna den bländade?

Schiller måste krypa in i staten och taga brödplatser för att lefva. Äta hertigars nådebröd till och med. Derför blef hans författeri ett stadigt nergående, om också ej ur estetisk eller underordnad synpunkt. Men sitt tyrannhat kan han ändock ej öfverge. Det slår nu ner på Philip II af Spanien, Doria af Genua, Gessler af Österrike, men därför upphöra slagen att verka. Schillers opposition, som börjar mot hela samhället, riktar sig sedan mot monarkien allena. Och han slutar också sin bana med ett råd till en verldsförbättrare (likvisst sedan han sett den stora revolutionen efterföljas af reaktion):

»Nur für Regen und Thau und fürs Wohl der Menschen-
geschlechter
Lass du den Himmel, Freund, sorgen, wie gestern so heut».

Himmeln, den olycksaliga, gamla himmeln skulle
sörja för det, lika *bra* som förut!

När den ålderdomssvage Voltaire åter upp-
tog Gud till nåder, hvarför skyller man ej då
på yrsel? Och hvarför tillmäter man ej hans
ord från en lifskraftig period mera betydelse?

Liksom man endast en gång gör sin be-
väringstjenst och vid 21 år, så gjorde Schiller
sin. Hur många ha inte skolkat?

Johan var icke så noga med företalet och
det der, eller såg han det ej; han tog Karl
Moor på orden, och han klädde sig i Karl
Moor, ty den passade honom. Han imiterade
honom ej, ty han var så lik honom, att han ej
behöfde efterapa. Lika uppstudsigt, lika vack-
lande, lika oklar, och alltid färdig att vid allarm
gå och lemna sig i rättvisans händer.

Ledan vid alltsammans ökades, och han tog
sig till att uppkasta planer för flykt ut ur det
ordnade samhället. En gång hade han funnit
på att han skulle resa till Algier och gå in i
främlingslegionen. Det vore skönt, menade
han, att få lefva i öknen, i tält, skjuta på
halfvilda folkstammar och kanske bli skjuten.
Denna oro och leda härrörde icke af under-
tryckt könslif, ty nu nekade han icke sina
drifter något. Det var nog vårfloden, som

kom och strök ner alla dammar och pålverk, som skola och hem rest upp.

Men omständigheterna infunno sig i rätta stunden att åter försona honom för en tid med förhållandena. Han blef genom rekommendation af en vän erbjuden plats som informator för två flickor i ett rikt och bildadt hus. Barnen skulle uppfostras efter nya, frisinnaede metoder och hvarken gå i flickpension eller ha guvernanter. Det var ett viktigt kall, och Johan kände sig ej vuxen, dessutom, invände han, en folkskolelärare? Vet man att jag är det? Ja visst. Och ändå? Man är liberal der i huset! Hvad man var liberal den tiden!

Nu tog ett nytt dubbelif vid. Från folkskolans straffanstalt med tvångskatkes och bibliska, med fattigdom, elände och grymhet, gick han klockan 1 till sitt matställe, kastade i sig middan på en qvart och var klockan 2 på sin plats. Det var den tiden det grannaste huset i Stockholm, med portvakt, pompejanska uppgångar och målade farstufönster. I ett vackert, stort, ljust hörnrum med blommor, fågelburar, aqvarier, skulle han nu ge lektion med två välklädda, tvättade och kammade flickor, som kommo glada och mätta till undervisningen. Och här skulle han få ge ut sina egna tankar. Katkesen var bannlyst, och man skulle endast läsa innantill valda berättelser ur bibliska historien med upplysta förklaringar om

ideal-menniskans lif och läror, ty barnen skulle ej få konfirmeras utan uppdragas till nya menniskor. Och nu lästes Schiller och svärmades för Wilhelm Tell och det lilla lyckliga landet, »der Freiheit Land», och man tog ut musten ur Shakespeares råheter, som ännu icke stämpelades som osedlighet. Hans sunnda könslif gjorde, att han kunde tala öppet och frankt om de ömtåliga ställena i Shakespeares Cæsar och svara på de friska barnens vetgiriga frågor om könslifvets hemligheter hos djur och växter, när de läste naturvetenskap. Han lärde ut allt hvad han visste, talade mera än han förhörde, och gaf hopp om ett bättre blifvande och fick sjelf.

Här såg han in i en samhällsklass, som han ej kände: den bildade och rike mannens. Han fann der frisinthet och mod och begär att vara sann. Dernere i folkskolan var man feg, konservativ och osann. Skulle manne barnens föräldrar, äfven om skolrådet tillstyrkte det, vilja ha bort religionen ur skolan? Troligen ej. Skulle sålunda upplysningen komma uppifrån? Säkerligen; icke allra högst uppifrån, utan från de sanningssökande vetenskapsmännens republik. Han kände också att man måste sitta deruppe för att bli hörd. Alltså: streta ditupp, eller ryck ner bildningen och kasta ut gnistorna bland alla! Det fordrades

ekonomiskt oberoende för att vara frisinnad, en ställning för att ens ord skulle gälla, alltså aristokrati äfven der.

Det fans den tiden en grupp unga läkare, vetenskapsmän, litteratörer och riksdagsmän, som bildade en liberal liga utan att konstituera sig som sällskap. De höllo populära föreläsningar, lofvade att icke mottaga ordnar, hyste frimodiga åsigter om statskyrkan och skrefvo i tidningar. Bland namnen märktes: Axel Key, Nordenskiöld, Christian Lovén, Harald Wieselgren, Hedlund, Viktor Rydberg, Meijerberg, Jolin och flera onämnda, hvilka verkade för sig i det stilla, utan större buller, med några undantag dock. Efter reaktionen 1872 bleknade de af, tröttnade och kunde icke ingå i något parti, hvilket icke heller var godt, då landtmannapartiet redan började korrumpas genom årligt Stockholmslif och hofbesök. De höra nu alla till det moderata eller förnämitetsliberala partiet, der de icke öfvergått till de likgiltiga och trötta, hvilket kunde vara ganska naturligt efter så många års gagnlöst kif om ingenting.

Genom sina disciplars familj kom Johan i ytlig beröring med denna grupp och fick åtminstone se dem på nära håll, och höra dem

tala under middagar och supéer. Ibland tänkte han att de voro männen, som skulle göra't, genom att »upplysa först och reformera sedan». Här träffade han äfven inspektören för folkskolorna och förvånade sig att finna honom bland de liberala. Men denne hade ju skolrådet öfver sig och var så godt som maktlös. Vid en glad middag, då Johan blifvit djerf, tog han mod till sig och ville tala förstånd med inspektören. Här, tänkte han, kunna vi väl vara augurer och le tillsammans ett godt champagnelöje åt alltsammans. Men förmannen ville inte le, utan bad honom uppskjuta samtalet tills de träffades i skolan. Nej, det ville inte Johan, ty i skolan bar man, båda två, andra ansigten, och därför talade man nu om »annat».

Både Johan och inspektören hade reformerat sig sjelfva, men icke fingo de därför reformera andra; det var bara spektakel af den, som lofvat det.

Skulderna växte och arbetet ökades. Klockan åtta till ett i folkskolan; äta middag och gå till lektionen på en half timme; komma fram med andan i halsen och matfeber, som hotade gå öfver till sömn; läsa till klockan fyra; så gå till Norrtullsgatan och ge lektioner; återvända på qvällen till flickorna, och så läsa på sin

examen in på natten, efter tio timmars lektioner. Det var öfveranstängning. Lärjungen tycker sitt arbete vara tungt, men det är att vara vagn, då läraren får vara häst. Det är bestämdt tyngre än att stå vid en skruf eller kran på en maskin, och dock lika enformigt. Den af arbete och störd matro bedöfvade hjernan måste irriteras upp, krafterna ersättas, och han valde det närmaste och bästa; gå in på ett kafé, dricka ett glas, sitta en stund. Och det var godt att det fans sådana rekreationsställen, der unge män kunde träffas, der familjefäder kunde hvila sig en stund och vid en tidning eller ett godt samspråk få tala om »annat».

På sommaren, som följde, flyttade han ut till en sommarkoloni på Djurgården. Der läste han med flickorna ett par timmar och med en hel svärm annan ungdom ett par. Det var ett rikhaltigt umgänge och omvexlande. Kolonien var delad i tre läger: det lärda, det estetiska och det borgerliga. Johan tillhörde alla tre. Man har sagt att ensamheten är skadlig för karakterens utveckling (till automat), och man har sagt att stort umgänge är skadligt för karakterens utveckling. Allting kan sägas och vara sant; det beror på synpunkterna. Men för en

själs utveckling till rikt, fritt lif är mycket umgånge nödvändigt. Ju flera människor man ser och talar vid, dess flera synpunkter, dess flera erfarenheter vinner man. Hvarje menska har alltid ett korn, som är hennes originalitet, hvarje individ har sin historia. Johan trufdes lika godt med alla. Han talade lärda saker med de lärda, konst och litteratur med de estetiska, sjöng quartetter och dansade med ungdomen, läste lexor med barnen, och botaniserade, seglade, rodde och simmade med dem. Men när han varit ute i vimlet en tid, drog han sig tillbaka i ensamheten på en dag eller par och smälte sina intryck.

De som hade riktigt hjertligt roligt, det var borgarne. De kommo från sitt arbete i staden, skakade af sig mödan och lekte om aftonen. Gamla grosshandlare kastade ring, dansade, lekte lekar, sjöngo som barn. De lärda och estetiska sutto på stolar, talade om sitt arbete, redos af sina tankar som af maran och syntes aldrig rätt lyckliga. De kunde icke befria sig från tankarnes tyranni. Borgarne hade också bibehållit en liten grön täppa i sina sinnen, som hvarken vinningslystnaden, spekulationen eller konkurrensen kunnat svedja af. Det fans ett känsligt och hjertligt moment kvar hos dem, som Johan skulle velat kalla natur. De kunde skratta som tokar, skrika som vildar och vid tillfällen lätt råka i rörelse. De gräto öfver en väns olycka eller

död, begagnade famntag i förtjusningens stunder och kunde falla i hänryckning öfver en vacker solnedgång. Professorerna sutto på stolar och sågo icke landskapet för glasögonens skull; deras blickar voro riktade inåt, och deras känslor syntes aldrig. Deras tal gick fram som syllogismer, efter formler, deras skratt var bittert, och med all sin lärdom tycktes de vara marionetter. Är det nu en högsta ståndpunkt? Är det icke en brist, att ha lagt ett helt område af sjäslifvet i ödesmål?

Det tredje lägret blef dock Johan mest intim med. Det var en liten clique, bestående af en läkares familj och dess umgänge. Der sjöng den berömde tenoren W., vid ackompanjemang af professor M.; der spelade och sjöng kompositören J.; der talade den gamle professor P. om sina Romfärder med målarne af gamla stammen. Här fans känslolif i rikt mått, men estetiskt. Man njöt af solnedgången, men man analyserade ljusverkan och slag-skuggorna, talade om linier och valörer. Grosshandlarnes mera bullrande nöjen funnos störande och deras lek oestetisk. För konsten, den sköna leken, svärmade man här. Johan trufdes väl bland dessa älskvärda menskor några timmar, men när han från villan bredvid hörde quartettsång och dansmusik, längtade han dit ner. Der var bestämdt roligare.

På ensamma stunder läste han och gjorde nu först riktig bekantskap med Byron. Don Juan, som han kände förut, hade han funnit bara lättsinnig. Den handlade icke om något, och naturbeskrifningarne voro odrägligt långa. Det var bara äfventyr eller anekdoter, tyckte han. I Manfred återknöt han bekantskapen med Karl Moor i en annan drägt. Manfred var icke menskohatare; han hatade mera sitt jag och gick ut på Alperna för att fly sig sjelf, men återfann sig alltid med sitt brott vid sidan, ty Johan fattade genast den tanken, att Manfred stått i brottsligt förhållande till sin syster. Nu tros att Byron låtit påskina detta brott, som ej lär existerat, därför att han ville göra sig intressant. Att vara intressant som romantikerna, till hvad pris som helst, skulle nu öfversättas med differentiera sig, alltså gå utanpå och öfver de andra, den eviga sträfvan att gå öfver. Nu ansågs brott vara tecken på kraft, och därför ville man ha ett brott att skryta med, men ett ostraffadt brott. Inte med polis eller straffarbete. Det låg väl också något af opposition mot lag och moral i detta att stoltsera med lagbrott.

Manfred tilltalade Johan såsom missnöjd med himlen och himlastyrelsen. När Manfred säger fy öfver menskorna, så är det väl öfver samhället, men samhället var ej upptäckt än. Icke voro dessa, Rousseau och Byron och de andra,

missnöjda menskohatare. Det är gammal kristendom att fordra det man skall älska menskorna. Om man sade att man intresserade sig för dem, vore det både blygsammare och sannare. Frukta menskor kan den nog göra, som i kampen blifvit öfverlistad eller undansatt, men hata dem kan väl ingen, då ju hvar och en känner sig solidarisk med menskligheten och vet att umgänge är lifvets största njutning. Byron var en ande, som väcktes förr än de andra och som teoretiskt måste hata den samtida folkstocken, men som likafullt stred och led för allas deras väl.

När Johan såg att poemet var skrifvet på orimmad vers, började han öfversätta det, men kom icke långt, förrän han upptäckte ånyo att han icke kunde skriva vers. Han var icke kallad.

Svårmodig stundom, yster emellanåt, erfor han ibland ett omotståndligt begär, att i ruset släcka tankens brinnande eld och få hjernan att stanna i dess lopp. Blyg, kände han sig stundom drifven att träda fram, att göra sig, få åhörare, uppträda. När han druckit mycket, ville han deklamera. Stora saker, högtidliga. Men midt i stycket, när extasen var som störst, hörde han sin egen röst, blef blyg, rädd, fann sig löjlig och slog plötsligt om, satte ner tonen och föll in i det komiska, slutande med en grimas. Han hade

patos, men för en stund; så kom sjelfkritiken, och han skrattade åt sina uppdrifna känslor. Romantiken låg i blodet, men det nyktra verklighetssinnet var på väg att vakna.

Äfven anfall af nycker och sjelfplågeri följde honom. Sålunda uteblef han från en middagsbjudning och låg på sitt rum och svalt till aftonen. Han skylde på att han försöfvit sig.

Sommaren nalkades sitt slut, och han motsåg höstterminens början i folkskolan med leda och fruktan. Nu hade han varit inne i kretsar, der fattigdomen aldrig stuckit in sitt härjade ansigte, nu hade han smakat bildningens lockande vin, och han hade förlorat lusten att bli nykter.

Hans svårmod tilltog och han drog sig undan för sig sjelf, försvann från umgänget. Men en afton knackade det på hans dörr; den gamle läkaren, som varit hans intimaste umgänge, och som bott i samma villa, steg in.

— Hur är det med humöret? — frågade han, och slog sig ner som en gammal faderlig vän.

Johan ville icke bekänna. Hur skulle han våga säga att han var missnöjd med sin ställning, erkänna att han var äregirig och ville fram i verlden.

Men doktorn hade sett och förstått allt det der.

— Ni skall bli läkare, — sade han. — Det är en verksamhet, som anstår er och som skall sätta er i beröring med lifvet. Ni har en liflig fantasi, som ni måste hålla reda på, eljes går det illa. Ni har ju lust för yrket? Icke sant? Har jag gissat rätt?

Det var rätt gissadt. Genom umgänge på afstånd med dessa nya profeter, som efterträdt presteståndet och biktfäderna, hade Johan i deras praktiska kunskaper om menskolifvet vant sig att se höjden af menskelig visdom. Att bli en vis, som förstod lifvets gåtor, det var nu för stunden hans dröm. För stunden, ty han ville egentligen icke in på någon bana, der han skulle inordnas i samhället, icke af fruktan för arbete, ty han arbetade med raseri och led af sysslolöshet, men af leda för att bli inskrifven. Han ville icke bli inskrifven i samhällets kår, bli ett nummer, ett kugghjul, en skrufmutter. Han kunde icke tämjas. Han ville stå utanför och betrakta, lära och förkunna. Läkarens bana var i viss mening fri. Han var icke embetsman, hade inga förmän, intet tjensterum, inga klockslag. Detta var ju temligen lockande, och Johan lockades. Men huru skulle detta tillgå? Åtta års kurs! Jo, det hade den vänlige mannen uttänkt.

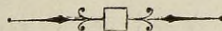
— Bo hos oss i stan och läs lexor med mina gossar.

Nå, det var ju ren affär, en kondition, och ingen förödmjukande välgörenhet. Men skolan? Lemna sin plats!

— Det är inte er plats, — atklippte doktorn. — Hvar och en skall verka efter sina gåfvor, och era gåfvor kunna icke verka i folkskolan, der ni skall förhöra skolrådets lexor.

Det tyckte Johan var räsön, men han var så inbiten af munkläran, att han kände ett stygn i hjertat. Han ville så gerna derifrån, men ett slags pligt, underlig skyldighetskänsla, höll honom kvar. Att misstänkas för ärelystnad, en så mensklig drift, kom honom att blygas. Och hans plats, pigans son, den var ju anvisad honom dernere. Men fadern hade ju dragit honom upp, bokstafligen dragit honom hitupp, hvarför skulle han då ner och rota dernere?

Han kämpade en kort, blodig strid, antog med tacksamhet anbudet och tog afsked från skolan.

3.

Läkaren.

(1868.)

Det var hos de hemlöse, hos israeliter, han nu fick sitt nya hem. Här slog genast emot honom en ny luft. Ingen påminnelse om kristendom eller plågeri, hvarken mot sig sjelf eller andra. Inga bordsböner, ingen kyrkogång, ingen katkes. Hvad vilja de, som tro på kristendomens betydelse i utvecklingen, säga om ett folk, som lefvat fram två tusen år af verldshistorien utan kristendom, och höjt sig till samma kulturgrad som de andra, så att de kunnat ingå i det kristna samhället nästan fullständigt. Skulle möjligen europeiska »verldshistorien» kunnat umbära kristendom, kyrko-

möten, påfvar, inquisition, trettioåriga kriget och Luther? Skulle icke möjligen kristendomen varit helt enkelt en humaniseringsperiod, som inträffade nödvändigt och endast samtidigt med kyrkans uppkomst, oberoende af den samma? Och kunde icke kyrkan ha varit ett af verldshistoriens och utvecklingens många missbildningar? Muhamedanen och buddaisten kunna ju vara lika humana som de kristne, oaktadt de förra endast träffa de kristne vid sådana tillfällen, då humanitet icke får vara med: nämligen i krigstid.

Här var godt att vara, menade Johan, det var frigjorda menniskor, som hemtat ur alla länders kultur det bästa, utan att ha varit nödsakade taga det dåliga med. Här mötte han för första gången fläktar utifrån. Man hade rest mycket, hade släktingar i utlandet, talade alla språk och mottog utlänningar i huset. Landets alla små och stora angelägenheter bedömdes och belystes med originalen i utlandet, hvarigenom man vandes att få en större synkrets och en rätt värdemätare på det fosterländska.

Det patriarkaliska styrelsesättet inom familjen hade icke tagit form af familjetyranni, tvärtom, barnen behandlade föräldrarna mera som jemlikar, och föräldrarna voro ömma, utan att vara småaktiga. Ute i en ovänlig verldsdal, omgifna af halfva fiender, sökte med-

lemmarne skydd hos hvarandra och höllo ihop. Vara utan fädernesland, något som är ansedt vara så svårt, medför fördelen af att intelligensen alltid hålles vid vigör. Oupphörlig vaksamhet, beständigt iakttagande, nya och rika erfarenheter erbjudas den vandrande, under det den stillasittande blir trög och litar på andra.

Israels barn hafva en egen undantagsställning i socialt afseende. De hafva glömt Messiaslöftet och tro ej på det. I Europas flesta länder hafva de måst stanna som medelklass. Att bli underklass var dem nog förvägradt, ehuru icke i den utsträckning man vanligen tror. Att bli öfverklass likaså. Derfor känna de sig aldrig befryndade med underklassen, och icke heller med öfverklassen. De äro aristokrater till vanor och böjelser, men ha samma intresse som underklassen: nämligen att lyfta ner stenen deruppe, som ligger och trycker. Men de frukta proletären, ty han är religiöst fördummad och älskar ej de rike. Derfor fly Abrahams barn hellre uppåt, än de söka sympati neråt. Vid denna tid, 1868, började frågan om judarnes utsträckta rättigheter att diskuteras, och alla liberala röstade för. Det var en af dankningsförklaring af kristendomen. Dop, vigsel, konfirmation, kyrka, allt var förklaradt obehöfligt för att vara medborgare i ett kristet samhälle. Det är sådana skenbart små reformer, som verka på staten liksom droppen på klippan.

Det rådde därför en glad stämning i familjen, der sönerns framtid derigenom öppnades ljusare än faderns varit, hvilkens akademiska bana en gång hämmats af lagstiftningen.

Det fördes ett frikostigt bord i huset; allt var af bästa vara och rikligt. Tjenarne hushållade och hade fria händer i allt; behandlades aldrig som tjenare. Huspigan var läderska, men det fick hon vara så mycket hon ville. Hon hade ett godt och humoristiskt lynne och skämtade, ologiskt nog, med den i huset rådande glada hedendomen. Ingen skämtade deremot med hennes tro. Johan sjelf behandlades såsom förtrogen, vän och barn ömsom, och han bodde tillsammans med gossarne. Tjenstgöringen var lindrig. Man fäste sig mer vid att han höll barnen sällskap, än att han läste lexorna. Här blef han emellertid något hvad man, med de vanliga begreppen om ungdomens tillbakatryckande, kallar bortskämd. Nitton år gammal infördes han som jemlike bland kända och redan mogna artister, läkare, litteratörer och embetsmän. Han vandes att anse sig vuxen, och därför blefvo bakslagen desto hårdare.

Hans läkarbana började med kemiska laborationer på Teknologiska institutet. Der fick han sin barndoms drömda herrligheter på nära håll. Men hur torra och tråkiga voro ej vetenskapens rötter! Att stå och hålla syror

på salter och se huru lösningen ändrade färg, det var icke roligt. Att frambringa salter ur ett par lösningar, icke så intressant. Längre fram, när analysen kom, då började det hemlighetsfulla. Att få en bägare, så stor som ett punschglas, med en vattenklar vätska och sedan uppvisa på filtrum de kanske tjugo ämnen den innehöll, det var dock att intränga något i mysterierna. När han blef ensam i laboratoriet företog han sig små experiment på egen hand och hade snart skaffat sig en liten flaska med blåsyra, framställd med ganska stor fara. Den var märkvärdigt rolig att ha. Döden, slutet, i några droppar under en glaspropp.

Samtidigt upptar han studierna med zoologi, anatomi, botanik, fysik och latin. Ändå mera latin! Att läsa, ta en öfversigt och lägga ämnet under sig, det gick an, men att lära utantill, det började ta emot. Hufvudet var fylldt med så mångahanda saker, att det med svårighet gick dit mer. Men det måste.

Värre var att så mycket annat nu började konkurrera med läkarstudierna. Dramatiska teatern låg ett stenkast hemifrån, och dit gick han ett par gånger i veckan, i tredje radens fond, ståplats. Derifrån såg han nu den franska komediens eleganta och glada verld spela på brysselmatta. Detta lätta, galliska lynne, som den tungsinte svensken beundrar som sitt saknade komplement, fängade honom. Hvilken

sinnets jemnvigt, hvilken motståndskraft mot lifvets knifhugg egde icke denna nation från ett sydligare land med mera sol! Och han blef ändå tyngre i tankarne, när han kände sin germanska Weltschmerz lägga flor öfver allt, som hundraårig fransk uppfostran icke kunnat blåsa bort. Men han visste ej att parisarens lif på skådebanan icke var det samma, som den idoge och sparsamme parisarens lif bakom pulpeten eller disken. Franska komedin var skriven för andra kejsardömetts rika uppkomlingar, och den skref med censur på politik och religion, men icke moral. Den var aristokratisk, men verkade frigörande genom att gripa verkligheten, om den också icke gick nedanför markisernas och köpmännens streck. Den vande publiken att sympatisera med och känna sig hemma i denna fina verld, som kom en att glömma den andra lägre, och när man gick från teatern tyckte man sig ha varit borta på supé hos sin vän hertig Job.

Händelsen ville äfven, att doktorinnan egde ett vackert bibliotek med all verldens skönlitteratur. Det var en skatt att få ta på hyllan alla dessa dyra pjeser. Och doktorn egde en tafvelsamling af svenska mästare och en värdefull gravyrkollektion.

Estetiken, som nu blomstrade ohejdadt, bröt in i lifvet och ända in i skolan, der litterära föreningar höllo föredrag. I familjen talades

mest om taflor, skådespel, aktörer, böcker, författare, så att doktorn stundom fann sig föranlåten krydda samtalet med en stark detalj ur sin praktik.

Från och med nu börjar Johan läsa tidningar, och det politiska och sociala lifvet uppenbarar sig för honom med dess mångfaldiga frågor, men det stöter honom först tillbaka, estet och familjegoist som han blifvit. Politiken ansåg han icke röra honom. Det var en fackkunskap som alla andra.

Sina lektioner med flickorna fortsatte han, likasom umgänget i familjen. Utomhus umgicks han med uppvuxna släktingar, som voro köpmän, och deras bekanta. Hans krets var sålunda vidsträckt, och hans synpunkter på lifvet blefvo derigenom icke ensidiga. Men denna oafåtliga sysslan med barn måtte ha likasom hållit honom nere. Han kände sig nästan aldrig åldras, och han kunde icke behandla ungdomen öfverlägset. Han märkte redan nu, att de unga voro före honom, att de föddes med nya tankar, att de bygde på der han slutat, och när han sedan i lifvet träffade uppvuxna lärjungar, såg han upp till dem närapå såsom varande äldre. De hade gått om honom, föreföll det, ehuru synvillan upplöste sig i att de gått om sig sjelfva, sådana han sett dem förut.

Hösten 68 hade gått in. Missräkningen med följderna af det nya statsskicket började yttra sig i missnöje. Samhället var vändt upp och ner, så de understa kommit upp. Bönderna hotade stad och kultur, och förbittringen var allmän. Är sista ordet ännu sagdt om landtmannapartiet? Troligen ej. Det började ytterst demokratiskt reformatoriskt, och angreppet på civillistan var det djerfvaste man sett. Det var att på laglig väg störta monarkin. Rösta ner anslaget till ett sårande minsta möjliga, och kungen går. Det var enkelt och snillrikt.

I en tid, som förkunnar majoritetens rätt, skulle man ej väntat motstånd mot bondeverldens framträdande. Sverige var ett bonderike, ty landtbefolkningen utgjordes af fyra millioner, hvilket på en folkmängd af fyra och en half millioner väl utgör majoritet. Skulle nu den halfva regera de fyra eller tvärtom? Det senare synes billigast. Nu tala naturligtvis stadsborna om böndernas egoism och tyranni, men ha arbetarne då på sitt program en enda punkt, som går ut på bönders, statkarlars eller torparens förbättrade ställning? Var icke deras egoism större, som ville med skyddstullar skydda de fjorton procentens brödpris mot de åttiosex procentens hela näring och tillvarovilkor? Så dumt att tala om egoism, då ju

numera hvar och en anses gagna mest det hela, om han gagnar sig sjelf!

Emellertid nu 68 upptäckte de missnöjda ett parti, som skulle ställas emot den lagliga och lofliga majoriteten och som skref alla grundliga reformer på sitt program. Det var det nyliberala partiet, bestående af litteratörer mest, sedan några handverkare, en professor o. s. v. Dessa åter väckte upp industri- eller stadsarbetarne såsom ett nyupptäckt stånd, och med denna handfull af personer, utan de större och viktigare intressen jordegendom medför, utan ens fastare plats än att de kunna genom missgynsam årsväxt förvandlas till proletärer, skulle nu samhället omskapas. Hvad visste arbetarne om samhället och hur ville de ha det? Omgjordt till sin förmån, med ett ruineradt bondestånd. Men detta var att såga benen af sig, ty Sverige är icke ett exporterande industriland, och därför skulle de fyra millioner kunderna på landet, i samma stund deras köpekraft minskades, ofrivilligt ruinera industrien och sätta arbetarne på bar backe. Att arbetarne skulle fram var en nödvändighet, men att, som sedan industrisocialisterna yrka, göra alla människor till industriarbetare, var mycket orimligare än att få alla till bönder, som agrarsocialisterna tro att det lutar till. Kapitalet, som arbetaren nu angriper, tyckes vara industriens grundval, och rör man det, så störtar

nog industrien och med den arbetarne tillbaka derifrån de kommit och dagligen komma — från landet.

Emellertid, landtmannapartiet var ännu icke förderfvadt af umgänge med fina herrar och hvarken konservativt eller kompromissande. Kriget syntes ordna sig såsom mellan land och stad. Det var i alla fall åska i luften, och en liten anledning skulle framkalla några blixtar, om också blott af nicht.

Hufvudstaden med dess höga kulturintressen ville resa en staty åt Karl XII. Hvarför? Var denna sista medeltidsriddare tidens ideal? Hade Gustaf IV Adolfs och Karl XV:s idol blifvit ett uttryck för den nya okrigiska tid, som bröt in? Var det ett eko från skandinavismtiden, då Han selv etcetera skulle upplifva Sveriges multnande krigsrykte? Eller utgick det hela, såsom så ofta händer, från bildhuggarens atelier? Hvem vet? Statyn var färdig och skulle aftäckas. Läktare för åskådarne restes, men så olämpligt, att ceremonien icke af folkmassan kunde åses, och innanför inhägnaden egde endast hof och inbjudna, sångare och de betalande tillträde.

Det var nationalsubskription, och alla ansågo sig ega rätt att se på. Tillställningen var förhatlig. Man skref och petitionerade om läktarnes nertagande, men fick nej. Folket

rörde på sig och ville rifva läktarne, men då kom militären ut.

Det var middag hos doktorn för italienska operasällskapet. Man hade kommit framåt desserten, då ljud hördes från gatan. Det lät först som regn på ett plåttak, sedan hördes tydliga mass-skrik. Johan lystrade. Det hördes intet mera. Vinglasen klingade mellan italienska och franska fraser, som kastades fram och åter öfver bordet, skratt och calembours haglade, och bordssällskapet hörde knappt sig sjelfva. Men nu trängde ett rytande från gatan och strax derpå hästtramp, rasslet af vapen och sadelmunderingar. Det blef tyst ett ögonblick, och en och annan bleknade.

— Hvad är det? — frågade primadonnan.

— Det är packet, som bullrar, — svarade en professor.

Johan steg upp från bordet, gick in i sitt rum, tog hatt och rock och gick ut. Packet! ljöd det i hans öra, under det han gick gatan framåt. Packet! Det var hans mors förra klasskamrater, det var hans skolkamrater och sedan hans lärjungar; det var denna mörka fond, mot hvilken de ljusa taflorna deruppe kunde verka. Han kände åter detta såsom om han deserterat, gjort orätt i att arbeta sig upp. Men han måste ju vara deruppe först, för att kunna uträtta något för dem dernere. Ja, så

hade så många sagt, och bara de kommit upp, hade de funnit sig så bra, att de glömt dem dernere. Dessa kavallerister till exempel, som krupit ut ur de allra mörkaste hålor, huru bröstade de sig ej, och med hvilket oblandadt nöje höggo de icke sina kamrater, ehuru erkännas måste att de ännu hellre höggo de svarta hattarna. Han gick framåt och kom ut på Karl XIII:s torg. Läktarne tecknade sig mot novemberhimlen som jättelika marknadsstånd, och nedomkring dem myllrade menskor. Från öppningen af Arsenalsgatan hördes hästramp, ett kort skridt bara. Och der kommo de nu framåt, de blåa gardisterna, samhällets grundvalar, på hvilka de deruppe hvilade. Johan greps af ett ursinnigt begär att gå emot denna massa hästar, menskor, sablar, liksom om han i detta sett hela det der trycket förkroppsligadt. Det var fienden; nåväl, han skulle möta den. Truppen rör sig framåt, och Johan ställer sig midt på gatan.

Hvar fick han sitt hat mot dessa ordningens upprätthållare, som en gång skulle försvara honom och hans rättigheter, sedan han kraflat sig upp och låg och tryckte på andra? Om denna folkhop, som han nu kände sig solidarisk med, skulle ha fått fria händer, skulle den kanske ha kastat in första stenen genom det fönster, innanför hvilket han nyss satt med fyra vinglas för sig. Ja visst,

men det hindrade ändock icke, att han tog deras parti, likasom man mycket ofta ser öfverklass ta parti mot polisen, inkonseqvent nog. Denna abstrakta frihetsmani är väl egentligen naturmänniskans eviga små uppror mot samhället.

Han gick rätt emot kavalleriet i någon dunkel afsigt att slå dem till marken allesamman eller sådant, då lyckligtvis någon tar honom i armen, kraftigt, men vänligt, och så ledes han hem igen till doktors, som skickat ut att leta efter honom. Sedan han gifvit hedersord att icke gå ut mer, föll han ner på en soffa och låg om aftonen i feber.

På sjelfva Karl XII:s-dagen var han med i studentsången, alltså bland de utvalde, de »upper ten thousand», och hade allt skäl vara nöjd för sin del. När ceremonien var slutad, rusade folket till. Polisen trängde dem tillbaka. Men då började folket kasta sten. Konstaplarne drogo sina sablar och höggo in, arresterade och misshandlade. Johan hade kommit ut på torget framåt Jakobs kyrka, då han såg en kommissarie hugga in på en karl, allt under det stenar regnade och slogo af kaskar på konstaplarne. Utan att hesitera sprang han på kommissarien, tog honom i kragen, ruskade honom och skrek:

— Släpp karln!

Kommissarien tittade häpen på angriparen.

— Hvem är ni? — frågade han tvekande.

— Jag är satan, och jag ska ta er, om ni inte släpper karln.

Han släppte verkligen, men för att ta Johan. I det samma slog en sten af hans trekantiga hatt. Johan räck sig lös; folkmassan drefs nu med bajonetter ner till vakten vid Gustaf Adolfs torg. Efter dessa följde nu en svärm menniskor, herrar af högre samhällsklasser, vilda, skrikande och i, som det tycktes, fast beslut att befria de fångne. Johan sprang med. Det var som om en stormvind fört dem framåt; personer, som icke alls blifvit ofredade, icke tillbakaträngda, som stodo högt i samhället, rusade blindt framåt, riskerande ställning, familjelycka, bröd, allt. Johan kände en hand fatta sin. Han kramade den tillbaka, och bredvid sig såg han en medelålders, fint klädd herre, med förvridna drag. De kände icke hvarann, de talades icke vid, men de sprungo hand i hand som två, hvilka fattats af samma anda. Så stötte de på en tredje. Johan kände igen en skolkamrat, redan embetsman i ett civilt verk, son till en departementschef. Denne unge man var aldrig med oppositionen i skolan, ansågs tvärtom reaktionär och med framtid för sig. Han var nu hvit som ett lik i ansigtet, kinderna voro tömda på blod, och musklerna lågo tätt efter kraniet, så att han liknade en döds-kalle, i hvilken två ögon brunno. De kunde icke tala, men de togo hvarandras händer och

sprungo ner mot vakten, som skulle stormas. Flodvågen gick fram, fram, tills den bröts mot bajonetterna, som alltid, och så upplöstes det hela i skum.

En half timme senare satt Johan vid en biffstek på Operakällarn med några studenter. Han talade om sitt äfventyr såsom något, som händt utanför honom och hans vilja. Ja, han skämtade öfver det. Det kunde varit feghet för opinionen, men äfven helt enkelt, att han objektiverade sitt utbrott och nu satt i ro som samhällsmenniska och bedömde det. Luckan hade öppnats ett ögonblick, fången hade stuckit ut hufvudet, och så smälde luckan igen. Hans okände medbrottssling upptäcktes sedan vara en mycket utprägladt konservativ grosshandlare, som alltid undvek att möta Johans blickar, då de råkades ute. En gång törnade de ihop på en trottoar och måste se på hvarann. De logo icke.

Under det de sutto på källaren kom under rättelsen om Blanche's död. Studenterna togo det temligen kallt. Artister och borgare mera hett. Men underklassen talade om mord. De visste, att han enskildt hos Karl XV bedt, att få läktaren nertagen. De visste, att han alltid, fastän han hade fullt af verdens goda, tänkte på dem, och de voro tacksamma. Dumma menskor invände som vanligt: det var ingen konst för honom att kosta ett tal på de fattiga,

när han var rik och firad. Var det ingen konst? Det är då det är största konsten.

Eget var, att hela missnöjet bröt ut emot öfverståhållaren och polisen, icke mot kungen, som eljest. Karl XV var en persona grata, en som fick göra hvad han ville, utan att bli opopulär. Han var icke nedlåtande eller demokratisk, snarare högdragen, hvarom historierna berätta ett och annat rörande gunstlingars iråkade onåd på grund af bristande respekt under glada lag. Han kunde stoppa tobak i mun på soldater, men han skymfade befäl, som icke genast lydde hans nycker. Han slog örfilar vid eldsvådor och skrattade icke, när han var afritad i Söndagsnisse, hvilket man trodde. Han var herskaren och trodde sig vara både krigare och statsman. Ingrep sjelf i regeringen och kunde afsnäsa fackmän med ett ord såsom: det der förstår du inte. Men han var populär och förblef det. Svensken, som tyckes lida af ett viljans aftagande, beundrade och böjde sig för viljan. Och eget äfven, att den förlät hans oregelbundna lif, kanske därför, att han icke gjorde någon hemlighet af det. Han hade väl skrivit om sin moral och efter den lefde han. Derför hade han harmoni, och harmoni är alltid behagligt att se.

Emellertid, man kunde vara revoltör af instinkt, men den nödiga öfvergångsformen till ett bättre samhällsskick, republik, trodde man

ej på. Man hade sett två franska republiker efterföljas af nya monarkier. Man var hemlig anarkist, men icke republikan, och man hade låtit intala sig att monarkien icke var något hinder för utveckling till frihet. Så hos de unga. De äldre, med Blanche, sågo deremot hela räddningen i republik, och därför har våra dagar sett den gammal-liberala skolan bli ett slags konservativa republikaner.

När doktorn såg att doktorinnans skönlitteratur inkräktade på Johans läkarestudier, beslöt han att låta honom skåda in i yrkets hemligheter och ge honom en försmak, som skulle locka honom att öfvervinna de långvariga förstudierna, hvilka han ansåg för vidlyftiga. Johan kunde nu mera kemi och fysik än läkaren, och denne ansåg det bara vara elakhet att genom svåra förstudier hindra konkurrenter på banan. Hvarför icke genast såsom i Amerika angripa kadavret, efter som det ändock var ett fackstudium? Nu fick han direkt från bokliga anatomiska studier gå med i praktiken såsom amanuens.

Det var ett nytt, omvexlande lif, fullt af verklighet. Man åkte ner till en mörk gränd, kom in i ett portvaktarrum, der en qvinna låg i feber. Fram till sängen, mellan fattiga barn, mormor och andra släktingar, som gingo på

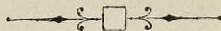
tå och väntade domen. Af med det unkna, lappiga täcket, blotta ett insjunket, arbetande bröst, räkna pulsslagen, och så papper och penna. Derpå åka upp till Trädgårdsgatan, införas på mjuka mattor genom lysande rum in i en sängkammare, som såg ut som ett tempel; lyfta ett blått sidentäcke, spjela ett ben på ett i spetsar klädt, englaskönt barn. På utvägen betrakta en konstsamling och tala om artister. Det var nytt, och det var intressant, men hvad hade det för sammanhang med Titus Livius och filosofiens historia?

Men så kommo de kirurgiska detaljerna. Väckas klockan sju om morgonen, komma in i doktors svarta kammare och handgripligen assistera vid bränningen af ett sår, härledande sig från en sexuel sjukdom. Rummet osade människokött, och det var motbudande på fastande mage. Eller hålla hufvudet baklänges på en patient, medan doktorn ur svalget tog ut körtlar på en gaffel, och känna hur patientens hufvud ryckte under smärtan. »Det vänjer man sig snart vid,» sa doktorn, och det var sannolikt, men Johans tankar gingo nu med Goethes Faust, Wielands läckra romaner, George Sands sociala fantasier, Chateaubriands natursvärmerier och Lessings förståndiga teorier. Fantasien var satt i rörelse, och minnet ville icke arbeta; verkligheten med dess brännsår och blodlefrar voro osköna, och

estetiken hade gripit ynglingen, så att lifvet föreföll ledsamt och fränstötande.

Umgänget med artister hade öppnat hans ögon för en ny verld, ett fritt samhälle i samhället. Der kommo de till det rika och bildade bordet illa klädda, med svarta naglar och orent linne, såsom icke allenast jemlikar utan öfverlägsna — i hvad? De kunde knappt skrifva sitt namn, de lånade pengar utan att betala, de förde ett rätt språk. Allt var dem tillåtet, som ej var tillåtet andra. Hvarför? De kunde måla. Men det fick man ju lära sig på akademien, och akademien frågade ej om alla, som inskrefvos, voro snillen. Huru visste man då att de voro snillen? Var då att måla mer än att veta, vara kunnig, vara lärd? Och dessa hade en egen, erkänd morallag. De hyrde atelier och skickade efter fruntimmer, som klädde af sig nakna. De skröto med sina älskarinnor, som andra blygdes och klandrades för. De fingo ha dåliga affärer och skämtade om den för andra så graverande saken, ja, det ansågs höra till en riktig artist att vara slusk, som det eljes kallades. Det var en glad, fri verld, tyckte Johan, i den skulle han trifvas, utan alla konventionella samhällsband, utan skyldigheter mot samhället, och framför allt utan beröring med den tråkiga verkligheten. Men han var icke snille; huru skulle han då komma derin? Skulle han lära sig måla och sedan få fribrefvet?

Nej! det gick inte, och han hade aldrig tänkt måla, det fordrades kallelse för att skriva in sig i principen, menade han, och målningen skulle icke kunna uttrycka hvad han ville säga, om han en gång skulle tala. Skulle det vara något, om det skulle vara något, så vore det teatern. Skådespelaren fick gå fram och säga alla dessa sanningar, huru beska de än voro, och ändock slippa stå ansvar för dem. Det var bestämdt en skön bana.

4.

Framför ridån.

(1869.)

Nohans tilltag att flytta universitetet till Stockholm skulle icke aflöpa utan följder, och kamraterna hade varnat honom. När han sålunda på våren tidigt for upp för att skriva sitt latinprof, hade han per post till docenten aflemnat de tre profkriorna och de femton kronorna, så att hans attentat fick gå obehindradt eller obemärkt, och han skref sig igenom. Men nu i maj månad skulle han upp och tentera kemien. För att göra sig riktigt säker, bad han om tentamen af adjunkten vid Teknologiska institutet. Denne pröfvade och förklarade honom besitta mer kunskaper, än som erfordrades till mediko-filosofiska examen. Sålunda rustad reste

han upp till Upsala. Första besöket gälde en kamrat, som redan tenterat kemi och som kände hemligheterna.

— Jag har gjort syntes och analysprof, samt varit inne på organiska kemien, — började Johan.

— Det är bra det, för vi behöfva bara syntes till medikofln, men det hjälper ej, ty du har icke laborerat på hans laboratorium.

— Det är sant, men Institutets labbis är mycket bättre.

— Det hjälper inte, för det är ändå inte hans.

— Det få vi se, — sa Johan, — om inte kunskaper duga i alla fall.

— Är du så säker, så försök, men kom ihåg först hvad jag nu säger dig. Först skall du gå till docenten och få dig ett så kalladt krisch-skaf.

— Hvad, hvad nu då?

— Jo, han ger dig för en krona en dufning på en timme, hvarunder han frågar dig alla de märkvärdigare frågor, som professorn under sista året begagnat. Sålunda brukar han nu för tiden fråga om tändstickor ur sitt kadaver och ammoniak ur dina gamla stöflar. Men det får du veta af docenten. För det andra får du icke gå upp i frack och hvid halsduk, och allra minst vara så fint klädd som du är. Derfor skall du låna min ridrock, som

är grön på axlarna och röd i sömmarne, och mina skaftstöflar, för han tycker inte om stöfletter.

Johan lydde instruktionen och gick först till docenten, som gaf honom de frågor, som sist varit före, och till gengäld fick Johans löfte att under alla omständigheter komma igen och tala om de frågor han fått, hvilka skulle öka på katkesen.

Dagen efter gick han upp till kamraten och kostymerades. Byxorna hängslades upp, så att skaften syntes på stöflarna, och löskragen krängdes upp på ena sidan, så att skinnet syntes mellan linningen och kragen. Och så rustad gick han upp i sin första tentamen.

Professorn i kemi var en för detta fortifikationsofficer, som på sin tid icke blifvit väl emottagen af det lärda skrået i Upsala. Han var knekt, icke akademiskt bildad, och sålunda ett slags »bracka». Detta hade retat honom och gjort honom lefversjuk. För att utplåna sitt lekmannastånds yttre, affekterade han den förläste och den rättframme lärde. Gick illa klädd och gjorde sig ovanlig. Lärjunge till Berzelius, och många hundra hade väl varit det, älskade han påminna derom. Det var hans trumf. Berzelius gick bland annat i trasiga byxor, därför utgjorde »hål i grena» ett kännetecken på en stark kemist, och så vidare. Deraf alla dessa besynnerligheter.

Johan presenterade sig, betraktades mistroget och bads komma igen om en vecka. Han förklarade att han endast var resande, och som fattig kunde han ej uppehålla sig en vecka i staden. Utverkade tillstånd att få komma dan derpå. — Det skulle snart vara gjordt, — menade gubben. — Hvad?

Dagen derpå satt han i en stol uppe hos professorn. Det var en solig eftermiddag i maj, och gubben tycktes illa ha smält sin middag. Han såg hemsk ut, när han från gungstolen kastade sin första fråga. Svaren kommo korrekt till en början. Derpå slingrade frågorna som snaror.

— Om jag har en jord och misstänker salpeter, hur skall jag då börja, för att anlägga en salpeterfabrik?

Johan svarade med att föreslå en salpeteranalys.

— Nej.

— Ja, då vet jag intet annat!

Det blef tyst, och flugorna surrade. Längre tyst, ohyggligt tyst.

— Nu ska väl stöflarna komma snart, eller tändstickorna, — tänkte Johan, — då skall jag glänsa. Men det kom ingenting. Ett tag tänkte han göra sig påmind och hostade. Men tystnaden fortfor. Johan funderade efter om han var genomskådad, om gubben känt igen tentamensrocken.

Så kom det en ny fråga, obesvarad, och en till.

— Det här är för tidigt, — sa gubben och reste på sig.

— Ja, men jag har laborerat ett år och kan analys också.

— Ja, recepturen kan herren nog, men si herren har inte smält det! Ser herren, på Institutet är man handtverkare, men här är man vetenskapsman.

Nu var detta alldeles motsatt förhållande, ty medikofilarne i Upsala beklagade sig öfver, att de som köksor fingo stå och laga till mixturer och salter, utan att titta åt en analys en gång, hvilket senare just var läkarens, under det att syntesen var apotekarens sak. Men nu hade den några år förut väckta frågan om universitetets flyttning till Stockholm retat Upsala mot hufvudstaden, hvarjemte det nybygda Teknologiska institutets laboratorium var ryktbart för sina förträffliga anordningar, under det Upsalas var berömdt för sin uselhet.

Här var sålunda principiellt småsinne framme och spelade, och Johan kände orättvisan.

— Jag får alltså intet betyg?

— Nej herre, det får herren ej i år, men kom igen nästa år!

Han skämdes att säga: gå på mitt, enda saliggörande laboratorium.

Johan gick ut ursinnig. Alltså icke kunskaper, icke flit, pengar bara, och så krypa in

i skråt. Hade han sökt genvägar? Nej, han hade tvärtom måst gå omvägar, dryga, besvärliga, under det de andra gingo den raka fästråten, och den rakaste vägen är den genaste!

Han kom ut i Carolinaparken, arg som ett bi. Ville icke ner i staden först, utan satt sig på en bänk. Om han fått sätta eld på den satans hålan! Ett år! Nej, aldrig! Han var led på alltsammans. Läsa så mycket onödigt, när det ändock skulle glömmas och aldrig förekomma i praktiken. Och träla så länge för att slutligen komma in i detta snuskiga yrke. Analysera urinprof, peta i uppkastningar, gräfva i kroppens alla skrymslor, fy fan.

Just som han sitter der, kommer ett sällskap glada människor fram och stanna skratande utanför Carolinas baksida. De titta upp till fönsterna, der de långa bokraderna synas, hylla på hylla. De skratta! Damer och herrar skratta åt böckerna! Han tycker sig känna igen dem! Ja, det är Levasseurs franska skådespelare, som han sett i Stockholm, och som nu gästade Upsala. De skrattade åt böckerna. Lyckliga menskor, som kunde vara bildningens och snillets bärare, utan böcker! Kanske hvarje själ hade något att ge, som icke stod i böckerna, men som skulle komma att stå der en gång. Ja, visst var det så. Han sjelf hade ju sådana fonder af erfarenheter och tankar, som säkert

skulle kunna rikta vetenskapen om människan och som lågo färdiga att kastas ut.

Och så framsmög åter tanken på att få träda in i detta privilegierade stånd, som stod utanför och öfver samhällets små lagar, som gick förbi rangrullan, och der man aldrig mer behöfde känna sig under. Der fick man vädja till allmänhetens dom och arbeta i full belysning, i stället för att hängas här borta i en aflägsen mörk håla, utan dom och ransakning, utan vittnen.

Stärkt af den nya tanken, steg han upp, log ett löje åt böckerna deruppe och gick ner till staden, besluten att resa hem och begära debut på kungliga teatern.

Hvarje stadsmenska lär någon gång i sitt lif ha känt lusten att träda fram som skådespelare. Det är väl kulturdriften att förstora sig, att »göra sig», att identifiera sig med andra, större, diktade personer, som här verkar. Hos Johan, som var romantiker, låg äfven det, att gå fram och tala till folket. Han trodde nämligen att han skulle få välja roller, och han visste nog hvilka. Att han, som alla andra, trodde sig ega förmågan, berodde väl på det öfvermått af obrukad kraft, som bristande kroppsarbete framkallat, och på den deraf här-

ledda förstoringsdriften hos hjernan, som genom andlig öfveransträngning arbetade oregelbundet. Han såg inga svårigheter i sjelfva yrket, men väntade motstånd från andra håll.

Att antaga ärftlig böjelse, därför att manien funnits i släkten, torde kanske vara förhastadt, då vi antogo att begäret förefans hos de flesta. Emellertid hade farfadern, borgare i Stockholm, skrivit teaterpjäser till ett ordenssällskap, och en ung släkting på afstånd lefde ännu som ett varnande exempel. Denne senare hade varit ingenjör, gått igenom Motala verkstad och varit anställd vid Köping-Hult-banan. Hade sålunda haft en vacker framtid för sig, men tvärt afbrutit och gått in vid teatern. Johan mindes ännu huru i hans barndom det repeterades pjäser af teknologer, hemma der släktingen bodde, och han hade sett ett teknolog-spektakel i La Croix's salong. Ingenjörens steg blef en familjesorg, som aldrig lade sig, och den beklagade unge mannen var vid denna tidpunkt ännu icke blifven någonting, utan reste med landsortssällskap utan namn. Det var den svåraste punkten. — Ja, det var han, — svarade Johan sig sjelf, — men jag skall lyckas! — Hvarför? Derför att han trodde det. Och han trodde det, derför att han önskade det.

Att vilja spåra lustens medfödda tillvaro deri att Johan mycket lekte med en liten barnteater som barn, är också utan tillräcklig

grund, då alla barn leka med teatrar. Han hade väl fått lusten genom att se andra spela, och teatern var ju en överklig, bättre verld, som lockade en ut från den tråkiga verkliga, som väl ej skulle förefallit tråkig, om uppfostran varit mera harmonisk, realistisk och ej så romantisk, som den var.

Nog af, beslutet var fattadt, och utan att säga det åt någon, går han upp till föreståndaren för elevskolan, litteratören vid kungliga teatern.

När han hörde sina ord uttalas: jag vill bli skådespelare, ryste han. Det var som att rifva ner medärfd blyghet och var ett starkt våld på hans naturel.

Läraren frågade hvad han höll på med.

— Jag skulle bli läkare.

— Och öfverger en sådan bana, för denna, den svåraste och sämsta af alla!

— Ja!

Så der sade alla artister om sina banor: den svåraste och sämsta, fastän de hade så bra der. Det var bara för att skrämma.

Hans ärende var nu att be om enskilda lektioner för att få debutera. Läraren skulle nu resa till landet, ty terminen var slut, men han bad Johan komma igen den första september, då teatern öppnats och direktionen inkommit till staden. Det var aftaladt, och saken klar. När han kom ner på gatan gick

han med uppspärrade ögon, såsom om han stirrat in i en ljus framtid, och segern hade han gifven i kroppen, han var redan rusig af den och flög, men med vacklande steg, framåt gatan.

För doktors sade han ingenting och icke åt någon annan heller. Nu lågo tre månader framför honom, på hvilka han skulle sjelf lära sig allt och så vara färdig. Men i hemlighet, ty han var feg och blyg. Feg för faderns sorg, för doktors sorg, blyg för att hela staden skulle få veta, att han skulle tro sig om att duga till aktör, slägtingars hån, vänners grin och afrådanden. Der kommo frukterna af det der uppfostrans: hvad ska människorna säga? Och så öfverdrefs fruktan, och hans inbillning jagade upp handlingen till ett brott. Det var ju också ett ingrepp i mångas sinnesfrid, ty slägt, vänner och umgänge känna ju skakningarne, när någon länk rycker våldsamt i kedjan, och det kände han på sig, därför måste han skaka från sig samvetsbetänkligheterna.

Till debutroler hade han utsett Karl Moor och Wijkanders Lucidor. Detta var nu icke någon slump, utan det var strängt logiskt. I dessa båda hade han i tryck funnit sitt inre uttaladt, och därför ville han tala med deras tungor. Lucidor tog han nu som en förolyckad och missnöjd, af fattigdom undergräfd

högre natur. Högre, naturligtvis! I dessa teatersvärmerier uppdöko också något af det der han känt, då han predikade, och då han gjorde opposition i bönen i skolan — förkunnaren, profeten, sanningsägaren.

Hvad som mest af allt hissade upp hans föreställningar om teaterns höga betydelse, det var läsningen af Schillers föreläsning »Om teatern såsom en sedlig uppfostringsanstalt». Satsen såsom följande skulle ju visa, huru högt det mål var, till hvilket han sträfvade: »Skådebanan är den stora kanal, i hvilken vishetens ljus från den tänkande, bättre delen af folket strömmar ner och i milda strålar förbreder sig öfver hela staten». — »I denna konstgjorda verld drömma vi bort den verkliga, vi återfinna oss sjelfva, vår känsla väckes, helsosamma sinnesrörelser skaka upp vår slumrande natur och drifva blodet i raska vågor. Den olycklige gråter här ut sina egna sorger i andras, den lycklige blir nykter, och den säkre eftertänksam. Den känslösamme veklingen härdar sig till man, den råa omenniskan börjar här först att känna. Och när slutligen — hvilken triumf för dig, natur! — så ofta till marken trampade och lika ofta återuppståndna natur! — när menskor från alla kretsar och zoner och stånd afkastat hvarje förkonstlingens och modets kedja, lösgjorts ur ödets jernhand, förbrödrats i *en* alla omfattande sympati, upplösts i en enda slägt,

då glömma de sig sjelfva och verlden och närma sig åter sitt himmelska ursprung. Hvarje enskild njuter allas hänryckning, som förstärkt och förskönad återspeglas mot honom ur hundra ögon, och hans bröst ger blott plats åt en enda känsla: den, att vara en människa!»

Så skref den tjugufemåriga Schiller, och det underskref den tjuguarige ynglingen.

Teatern är nog en bildningsanstalt för ungdom och medelklass, som ännu kunna få illusion af aktörer och målad lärft. För äldre och bildade är den ett nöje, i hvilket specielt skådespelarkonsten tager uppmärksamheten. Derfor är det nästan en regel, att gamla recenser bli missnöjda och knarriga. De ha förlorat illusionen och låta ej narra sig af felen i tekniken. Den nyaste tiden har sett teatern, särskildt skådespelarkonsten, öfverskattas till det yttersta, och derpå har följt reaktion. Skådespelarne ha nämligen ryckt sin konst lös från dramatiken, inbillande sig gå på egna ben. Deraf stjernväsen, aktörsdyrkan och opposition. I Paris, der man gått längst, visade sig motströmmen först. Le Figaro kallade hjeltarne vid Théâtre-Français till ordningen och erinrade dem, att de voro författarnes dockor. Alla europeiska stora teatrars ruin antyder, att konsten håller på att förlora sitt intresse. De bildade gå ej dit, emedan verklighetssinnet är

stadt i utveckling och fantasien, såsom en kvarlefvad från vilden, är på återgång; de obildade ha ej tid och råd att gå dit. Variété-teatern, som roar utan att upplysa, synes taga framtiden, ty den är lek och ger hvila. Och alla betydande författare välja annan, lämpligare form för de stora frågornas behandling. Ibsens pjäser hafva alltid gjort sin verkan i bokform, innan de spelas, och när de spelas rör sig intresset mest om hur de spelades — alltså ett sekundärt intresse.

Johan begick nu det vanliga ungdomens felslut, att samblanda skådespelaren och författaren. Det var skådespelaren, som var förkunnaren, och författaren ansvarigen, som fick stå bakom.

Nu på våren lemnade han sin gamla informatorplats hos flickorna och var alldeles ledig att under sommaren studera sin konst, i hemlighet och på egen hand. Han hade lett åt böckerna, och de första han nu sökte var böckerna. Der stodo menskors tankar och erfarenheter, och med dessa, de flesta döda, kunde han nu tala i förtrolighet, utan att röjas. Han hade hört berättas att i slottet fanns ett bibliotek, som tillhörde staten, och der man

kunde få rättighet att låna böcker. Han skaffade sig borgen och gick ditupp. Der var högtidligt och fullt med böcker i de små rummen, och der sutto gråhåriga, tysta gubbar och läste. Han fick sina böcker och gick blyg och lycklig hem. Han ville ta sin sak grundligt och gå till botten med den, och han var grundlig. Ur Schiller plockade han ut yttranden om teaterns djupa betydelse; ur Goethe fick han en hel afhandling, med direkta föreskrifter om huru man skulle gå och stå, föra sig, sätta sig, komma in och gå ut; i Lessings »Hamburgische Dramaturgie» läste han ett helt band teaterrecensioner med de finaste iakttagelser. Lessing var den, som mest gaf honom hopp att lyckas, ty han gick så långt, att han förklarade det teatern genom skådespelarkonsten råkat på förfall och yrkade, att man skulle spela med dilettanter ur de bildade klasserna, hvilka bättre skulle förstå rollerna än de skolade och oftast obildade skådespelarne. Han läste Raymond de St. Albin, hvars länge anförda iakttagelser öfver sceniska konsten äro af stort värde.

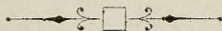
Derjemte företog han praktiska öfningar. Hemma hos doktors anordnade han scen, när gossarne voro borta. Han öfvade sig i entréer och sortier. Satte opp hela Rövvarbandet, maskerade och kostymerade sig som Karl Moor och

spelade den. Han gick på Nationalmuseum och studerade antika skulpturens gester; lade bort spatserkäpp för att på gatan öfva sig i att gå ledigt. Sin blyghet, som nästan ådragit honom den sjukan agorafobi eller torgsjuka, och som yttrade sig i fruktan att gå öfver öppna platser, gjorde han våld på, och han gick nu företrädesvis på Karl XIII:s torg, der stora folksamlingar funnos. Han gymnastiserade hemma hvar dag och fäktade med eleverna. Han gaf akt på hvarje muskelrörelse; öfvade sig gå med högburet hufvud och bröstet ut, armarne hängande ledigt och handen (enligt Goethe) löst knuten, med fingrarna vackert fallande i en aftagande serie.

Värst var det med röstens utbildning, ty han hördes in i våningen, när han deklamerade. Då uppfann han att gå utom staden. Och platsen, den enda, der han kunde vara ostörd, var Ladugårdsgärdet. Derifrån öfverskådade han slätten på långa håll, om någon människa skulle komma, och der dog ljudet bort, så att han måste anstränga sig för att höra sig sjelf. Det gaf honom en stark talröst.

Och nu gick han dit ut hvarje dag. Här rasade han mot himmel och jord, och staden, hvars kyrktorn stego upp öfver Ladugårdslandet, var samhället, under det han stod här-

ute i naturen. Han knöt näfven åt slott, kyrkor, kaserner och fräste mot trupperna, som stundom kommo honom för nära under sina manövrer. Det var något fanatiskt i arbetet, och han skydde inga mödor för att få sina obändiga muskler att lyda.

5.

Huruledes han blir aristokrat.

(1869.)

huset umgicks bland andra en ung man, som studerade bildhuggarkonsten. Han hade kommit upp ur samhällets lägre lager, hade varit smedspojke och nu inträdt vid akademien, der han gjorde sina lärospån. Han var lycklig och alltid glad, ansåg sig af försynen kallad på sin nya bana och talade om huru han blifvit väckt och drifven af anden, att verka i det skönas tjenst. Johan tyckte om honom, emedan han saknade reflexion och sjelfkritik och var komplett omedveten. Dessutom var han en medbrottsling, som befann sig i samma olofliga ärende som Johan: att streta sig upp ur underklass, men saknade den känsla af brottslighet,

som Johan alltid reds af. Han var äfven katkeskristen, styf i tron, och ville inte veta om någon annan tro. De båda unge kommo strax öfverens om att respektera hvarandras tro, hvilket Johan höll, under det vännen emellanåt glömde sig. Han var som kristen sträng i teoretisk moral, men gaf eljes köttet sitt. Johan träffade en dag på honom, när han släppte ut en flicka midt på förmiddagen. Utan att bli brydd, förklarade han helt enkelt att hans kött kräfde sådant, samtidigt med att han talade om hur andra menskor lefde som svin. Johan frågade en gång huru hans religion kunde tillåta sådant.

— Jo, ser du, — svarade den sanne kristne, — vi, som lefva i Kristo, vi ha kastat all synd på Jesus.

— Nå, men lagen då?

— Lagen har Jesus fullkomnat för oss. Ingen kan fylla lagen, och därför kom Jesus i verlden att borttaga lagens förbannelse. Och därför, min kära Johan, ser du, att endast med Kristus kan man ha glädje och sann frid!

Detta var kolossalt, tyckte Johan, och nu fattade han läsarnes påstådda frid. De skyldes på synden och djefvulen, och så bråkade de icke vidare med gerningarne. Det var en beqväm religion, som nattrock och tofflor.

— Du är aldrig lycklig, du, — fortfor vännen, — det är därför att du ligger under

lagen, att du söker fullkomna lagen och blifva felfri, men det kan ingen.

Deri låg det då. Johan hade alltid ett slags ondt samvete öfver att han hade fel. Det samvetet skulle sålunda tystas ner och allt vräkas på Jesus. Men det var orimligt, och därför skulle han aldrig få frid. Det låg något humant i det der slagets läseri, den glada kristendomen, att alltid känna sig skuldfri, att få göra hvad som helst, bara man trodde att Jesus var Gud. Det var ju modern determinism, som ursäktade allt, därför att den förklarade allt, utom att den icke beviljade frihet att synda för andra än troende. Endast i Jesus fick man synda och vara glad.

Det der var jesuiteri, menade Johan: bara man röstade med partiet, fick man synda och ändå vara sträng mot andra.

Emellertid kom vännen Albert en dag upp och talade om, att han skulle resa till Köpenhamn och se Thorvaldsens museum. En företagsam person hade nämligen anstaltat om en lustresa, kanalvägen dit och yttre vägen hem, för en mycket ringa summa.

— Kom med, vet jag, — sa han, och det var snart beslutadt, att Johan skulle med och en af gossarne. Resans mål var kronprinsessans intåg i Köpenhamn, men detta skulle bli ett bisyfte för de vallfärdande till Thorvaldsens graf.

En augustiafton sitter Johan på ångbåtens akterdäck jemte bildhuggaren och en af gossarne samt en dennes skolkamrat. I skymningen, som redan inträdt, ser man herrar och damer komma ombord. Sällskapet ser ut att vara godt. Feta familjefäder med kikare och resväskor, damer i ljusa drägter och hattar efter modet. Det är en röra och ett virrvarr, och man söker liggplatser, som utlofvats alla. Johan och hans sällskap sitta lugna och afvakta. De ha sin matsäck och sina faltar och frukta ingenting. När båten lagt ut och röran ordnat sig, säger Johan:

— Nu ska vi ta oss en smörgås, innan vi lägga oss.

Man letar efter kappsäcken och korgen. De finnas icke. Och så upptäckes det, att de ej äro med. Det var ett hårdt slag, ty kassan var klen, och man hade räknat på den förträffliga matsäcken, som doktorinnan sjelf ombesörjt. Nå, man äter ur bildhuggarens skrin, men der är bara torra saker och mycket ondt om varorna. Så skall man lägga sig. Det frågas från alla håll efter liggplatserna. Det fins inga. Passagerarne äro i uppror, och svordomar hagla. Så sitter man då på däck. Skriken på arrangören fortfara, men han är icke ombord. Johan lägger sig på bara däck, och gossarna dra en pressenning öfver, ty daggen faller, och det är

skarp kyla. De vakna i Södertelje, utfrusna, ty matroserna ha dragit af dem pressenningen.

På kanalbanken synes nu tapetsseraren-arrangören. Passagerare kasta sig öfver honom och dra honom ombord, samt öfverösa honom med ovett. Han försvarar sig och vill i land, men förgäfves. En ståndrätt tillsättes, och man beslutar fortsätta resan, men tapetsseraren behålles som gisslan. Ångbåten går genom kanalen, men just som en sluss passeras, svingar sig arrangören upp på slussen och försvinner under en hagelskur af förbannelser.

Färden fortsättes, och vid middagstiden är man inne i Göta kanal. Det dukas nu på akterdäck till middag. Johan med sällskap taga kvarter i räddningsbåten, som hänger utanför aktern, och der göra de en enkel middag ur skrinet. Bildhuggaren, som soffit på en bal nere i lastrummet, är vid godt lynne och känner alla passagerarnes karakter och namn. Middagsbordet är nu fullsatt. Preses är sotarmästaren med familj. Dernäst komma pantlånaren, krögaren, åkaren, hemslagtaren, vaktmästare med familj, samt en hop unga bodbetjenter och ett par skökor. Johan plågas af att se stufvade abborrar och smultron, samt rödvin och sherry, ty han är redan så förstörd af lyx, att han blir sjuk af enkel föda. Detta är nu öfverklassen bland passagerarna. Sotaren spelar stor herre. Han grinar åt rödvinet och grälar på uppasser-

skan, som förklarar att det är restauratriken, som bestämmer om varorna. Vaktmästaren i Riksarkivet gör den lärde och tyckes såsom embetsman se ner på brackorna. Vid sherryn hålles tal. Underklassen från fördäck hänger på relingar och ledstänger och lyssnar. Parias i räddningsbåten ser ingen åt. Man vet, att de finnas der, men man ser dem icke. Den hvita mössan skulle man nog ha önskat sin väg, ty det satt två ögon under skärmen, som sågo, att det icke var riktigt bättre folk. Johan känner detta. Han är redan klasserad utanför denna klass, som han tillhörde af födsel, men han har icke maten sjelf och är ingenting. Han känner sin underlägsenhet och sin öfverlägsenhet; och deras öfverlägsenhet. Dessa ha arbetat, och därför äta de. Ja, men han hade arbetat lika mycket som de. Ja, men icke på det sättet. Han arbetade och fick äran för sitt arbete, de togo den sköna maten och saknade äran. Man kunde icke få båda delarna.

Der sutto de emellertid mätta och glada och drucko kaffe med likörer och togo upp hela akterdäck. Nu blefvo de djerfva och började kasta anmärkningar om sällskapet i räddningsbåten. Det var bara att tiga och lida, ty de voro majoritet, och öfverklass, emedan de konsumerade.

Johan kände sig i ett element, som icke var hans. Det var en fientlig luft omkring

honom, och han kände sig illa till mods. Här ombord fans ingen polis, som skulle hjälpa honom, och ingen rättvisa att vädja till, och blef det något klammeri, skulle de alla döma honom. Det behöfdes bara att han kastade tillbaka ett spetsigt svar, så skulle han få stryk. Fy fan, tänkte han, nej hellre då lyda officerare och embetsmän, de skulle aldrig vara sådana tyranner som dessa demokrater. Han försökte sedan, på Alberts inrådan, att närma sig dem, men de voro otillgängliga.

Längre fram, på färden mellan Venersborg och Göteborg, skulle det explodera. Hungern tilltog i betänklig grad, och man beslöt vid en middag gå ner i försalongen och äta smörgåsbord. Johan och gossarne gingo ner. Der var fullt med folk, som åt och drack, så att det var svårt komma fram. Johans discipel behöll därför, och enligt sin klass' vanor, hatten på. Sotaren fick sigte på hatten.

— Hörru, — skrek han, — tycker du, att det är för högt i taket!

Gossen låtsade icke förstå.

— Tag af dej hatten, pojke! — hördes det igen.

Hatten satt qvar. En bodbetjent slår af hatten. Gossen tar upp hatten och sätter den igen på hufvudet. Nu brast stormen lös. Som en man rusade alla upp och slog af hatten. Och så gick det ut öfver Johan.

— Och så'na der djeflar ska ha informator, som inte kan lära pojkarna veta hut. Vi känner dom nog fan.

Och nu haglade oqvädinsord öfver föräldrarna.

Johan ville upplysa sällskapet om, att i deras kretsar brukade man vara betäckt på offentliga ställen, och att detta *der* icke var något uttryck af missaktning. Men det togs illa upp. *Der*, och deras *kretsar!* Hvad fan pratade han för lort! Skulle han lära dem hvad som passade? Och så vidare.

Ja, det kunde han ju, då de just från dessa kretsar för tjugofem år sen lärt sig, att man skulle vara obetäckt, hvilket numera icke var sed; och han kunde ha sagt dem, att de om tjugofem år skulle vara betäckta, bara de hunnit få nys om att det var fint. Men det hade de icke hunnit än.

De gingo upp på däck igen.

— De der kan man inte rasonnera med, — sa Johan.

Han var uppskakad af uppträdet. Han hade sett klasshatet bryta ut; sett gnistrande ögon på folk, som han ej kränkt, känt den kommande öfverklassens fot på sitt bröst. Alltså, de hade blifvit hans fiender. Bryggan var in dragen mellan dem och honom. Men blodsbandet fans qvar, och han bar samma hat till samhället och de oberättigade höjderna som

de, samma agg till den konvenans, som de alla måste böja sig för; ja, han hade Karl Moors repliker i örat, men de, som slagit honom nyss, voro alla Spiegelbergare. Kommo de upp, skulle de trampa alla, stora och små; kom han upp, skulle han trampa bara de stora. Det var skilnaden dem emellan. Dock, det var bildningen, som gjort honom mera demokrat än de; alltså: öfver till de bildade! De skulle arbeta för dem dernere, men på afstånd och uppifrån. Denna råa, oformliga massa kunde icke handteras.

Vistelsen ombord blef nu olidlig. Utbrott kunde väntas när som helst. Och det kom.

Johan satt på öfre däck ute på Kattegat, när han hörde under sig som ett starkt buller, röster, skrik. Och han tycker sig igenkänna disciplens. Han rusar ner. På mellandäck står den syndaren igen, omgifven af en menskomassa. Pantlånaren fäktar med armarne och skriker. Johan frågar hvad det är.

— Han har stulit min hatt! — skriker pantlånaren.

— Jag tror inte det är möjligt, — säger Johan.

— Jo, jag har sett, att han lagt in den i den här nattsäcken.

Det var Johans nattsäck.

— Det är min nattsäck, — säger Johan,
— var så god och se sjelf!

Han öppnar nattsäcken och — der ligger pantlånarns hatt. Allmän bestörtning. Johan stod slagen, och stormen höll på att bryta ut mot tjufvarne. En student, som stal! Det var en godbit. Hur hade detta kommit sig? Nu mindes Johan. Han hade en likadan grå hatt som pantlånarn och begagnade den om nätterna att sofva med. Så hade han tillsagt gossen att lägga in den i nattsäcken, och så hade denne tagit orätt hatt. Han vände sig nu till fördäckspassagerarna.

— Mina herrar, — började han, — tror ni det vara rimligt, att en rik mans son går och tar en flottig hatt, när han eger en nästan ny; kan ni ej se, att ett misstag är begånget?

— Ja, — svarade underklassen, — det är ett misstag.

Men pantlånarn vidhöll.

— Då återstår mig endast att bedja denna herrn om ursäkt för misstaget, och jag ber min elev göra detsamma!

Han gjorde det, ehuru motsträfvigt. Allmän tillfredsställelse, och mummel om att det var gentilt.

Affären var lyckligen öfverstökad.

— Ser du, — sade Johan till gossen, — att folket låter tala vid sig!

— Pfu! Det var för att magistern smickrade dem och sa: mina herrar! Det djefla packet!

— Kanske, — svarade magistern, som tyckte, att förödmjukelsen varit väl stor för en sådan bagatell.

Så kommo de äntligen till Köpenhamn. Svultna, frusna, vid eländigt lynne, sutto de i regnskurar utanför Thorvaldsens museum, som var stängdt i anseende till festen. Men Albert svor, att han skulle in. Efter en timmes väntan bland sotaren, krögaren och alla de andra passagerarne, kom en gammal man, som såg lärd ut. Han skulle in. Albert störtar sig öfver honom, nämner professor Molins namn, och de släpptes in, men icke de andra passagerarne. Albert kom in och blef hänryckt, men kunde icke låta bli att göra en gubbe åt sotaren, som stod utanför, och den, som njöt mest, var den unge syndaren, som hatade packet.

— Nu ä vi herrar, — sa han.

Johan var icke vid lynne att finna Thorvaldsen herrlig. Det var en genomsnittsartist, lagom talangfull för att bli så berömd. Albert fann antiken uppsnyggad, men vågade icke opponera.

Intåget såg man ej, utan satt i tornet på Fruekirke och tittade på utsigten.

Mot natten, när man var trött och förbi, skulle man gå ner till ångbåten för att sofva,

men den hade gått till Malmö. Och nu stod man i regnet på gatan. Att ta in på ett hotell var omöjligt, ty man hade inga pengar. Då fattade Albert det beslutet, att gå rakt in på en krog och bedja om nattlogis. Det var en sjömanskrog vid Toldboden. Ja, nog hade man ett herberge, men det var bara för sjöfolk. Det gör ingenting, vi måste under tak. Och så släpptes man in i ett gårdsrum. Der stodo två follbänkar bäddade, inga tvättfat syntes; väggarne voro utan tapeter, och det såg ruskigt ut. I ena follbänken låg en matros. Hvem skulle krypa ner till honom? Albert åtog sig det, och snart var han afklädd och nere bredvid främlingen, som var en holländare, och som väcktes med en sup. Och så somnade hela sällskapet, Johan förbannande hela äfventyret, ty sängkläderna luktade.

Hemresan, yttre vägen, var ett enda, stort lidande. Ondt om mat och pengar, så att man fick uppehålla lifvet med att dricka råa ägg, som köptes i småstäderna, och med hårdt bröd och bränvin utgjorde dieten i tre dygn.

Albert ensam mådde godt och roade sig. Han sof i skansen hos gästarna och roade dem med historier. Han var befryndad med dem och kunde deras språk. Han söp med dem och fick varm mat; ja, han gick i köket ibland och tiggde en tallrik soppa.

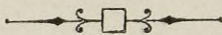
— Hur lätt var lifvet icke för honom, — tänkte Johan. — Han kände icke saknaden af en lyx, som han aldrig smakat, och han blef icke utstött som en främling, när han nal-kades dem. Han hade kalas, när de andra svulto, och såg bara vänner öfverallt. Men hans dag skulle också komma, — tänkte Johan, — när han icke längre var underklass, när lyx och fina vanor skulle göra honom lika hjälplös och olycklig.

Väl hemkommen rasade han ut. Så der var det hela vägen. De, som stodo ofvanför, trampade neråt, och de, som stodo nedänför, röcko en i rocken, när man ville opp. Hvad var nu det der talet om aristokrat och demokrat? De dernere talade om sina demokratiska tänkesätt såsom en dygd. Hvad var det för dygd att hata dem, som stodo ofvanför? Och hvad betydde aristokrat? Aristos betydde den bäste, och krateo herska. Alltså aristokrat den, som ville att de bästa skulle styra, och demokrat den, som ville att de sämsta skulle göra det. Men, så kom ett men; hvilka voro de bästa? Var låg samhällsställning, fattigdom, okunnighet, något, som gjorde menskorna bättre? Nej, ty då skulle man ju väl ej söka motarbeta fattigdom och okunnighet? Hvilka skulle man sålunda kunna lemna makten åt, med visshet om att den fölle i händerna på de minst dåliga? Åt dem, som visste mest? Men då hade

man ju professorsregemente, och då skulle Upsala . . . nej, icke professorer! Hvad? Hvilka? Ja, det kunde han inte svara på, men bestämdt icke skulle det bli sotarn och åkarn, som var med på ångbåten.

Djupare kom han ej den gången i saken, ty man hade ännu icke kastat upp den frågan, om det ej kunde gå an att ge alla samma bildning, eller om det öfverhufvud skulle herrskas. Vidare hade han träffat på den värsta af all aristokrati, underklassens öfverklass, eller som den med ett fult namn kallas, brackan. En dålig kopia på öfverklassen, som röstade med makten, som apade de förnämas vanor, som riktade sig på andras arbete, som citerade auktoriteter, hatade opposition, utom sin tysta mot dem deruppe. Sotarn gjorde rikedom på de eländigaste af alla, åkarn på de stackars kuskarna och kamparna, pantlånarn genom oskäligen vinst på nöden, och så vidare hela vägen. En lärare deremot, en läkare, en artist, han fick icke lemna bort sitt arbete åt slafvar; det var allt att gå sjelf, och han var sålunda icke en haj, som de dernere. Medförde nu bildning menskors lycka, och gjorde bildning menskor bättre, så var den aristokratien berättigad och välgörande och kunde anse sig vara bättre folk. Ja, men den bildningen fick man för pengar, eller kunde tigga sig till eller vigilera sig fram till, som så många studenter, och då var det

åtminstone icke någon dygd. Nej, det var det ej, men man kunde icke underlåta att känna sig öfver de andra, när man visste mer och iakttog samlefnadens lagar, så att man icke kränkte någon. Återstod för den sanna demokratien att nivellera det der, så att ingen behöfde känna sig under, och ingen tro sig vara öfver.

6.

Bakom ridån.

(1869.)

Svenska teatern var vid denna tid utsatt för många angrepp, och när var ej teatern det? Teatern är ett miniatyrsamhälle inom samhället, upplagdt på samma sätt, med monark, ministrar, embetsverk, och så en hel mängd folkklasser, den ena öfver den andra.

Är det då underligt, att det samhället alltid är utsatt för missnöjdes angrepp?

Men vid denna tidpunkt hade angreppen ett mera praktiskt syfte. Man hade sett en f. d. landsortsaktör beskjuta kungliga teatern med en broschyr, som föga antydde högre synpunkter, men med den följd, att för-

fattaren inkallades i direktionen. Detta manade till efterföljd, och många voro nu de, som utgåfvo sina afhandlingar för direktionsgraden.

Emellertid var väl kungliga teatern då hvarken bättre eller sämre än förut. Men, frågade man, är teatern hvad den ger sig ut för, eller en bildningsanstalt, hvarför då sätta obildade att styra? Derpå svarades: vi ha nyss haft en bland landets lärdaste män, Hyltén-Cavallius, på posten, och hur gick det då? Oaktadt han egde den förmånen att vara ofrälse, så refs han ihjäl af den så kallade demokratiska pressen, som nerifrån röck honom i rocken. Så har man ändtligen i våra dagar sett utopien om sjelfstyrelse förverkligad, och fått en man ur ledet på högsta platsen, och nu är belåtenheten allmän.

Emellertid, på utsatt dag gick Johan upp i teaterns kansli för att anmäla sig till debyt. Efter någon väntan fick han tillträde och frågades om sitt ärende.

— Debyt!

— Så? Har ni tänkt på någon särskild pjäs?

— Karl Moor i Rövvarbandet! — svarade han, mera utmanande än som behöfdes.

Man tittade på hvarann och log.

— Men det skall vara tre roler, har ni någon annan på förslag?

— Lucidor!

Man konsulterade och förklarade derpå, att dessa pjäser ej funnos på repertoaren. Detta fann Johan icke vara giltigt skäl, men fick det mycket förnuftiga svaret, att teatern ej kunde för opröfvade krafter sätta upp så stora stycken och rubba sin repertoar. Derpå föreslog direktören Fäktaren från Ravenna. Att komma efter sådana triumfer som den senaste rolgifvarens, nej, det vågade han ej. — Slutet blef att Johan skulle tala vid litteratören.

Nu började en kamp, som troligen icke var den första eller den sista på det rummet.

— Var förnuftig, herre; man måste lära på det här yrket som på alla andra. Ingen är färdig genast. Kryp, innan ni går. Tag en liten rol först.

— Nej, rolen måste vara så stor, att den bär upp mig. I en liten rol måste man vara en stor artist, för att kunna synas.

— Ja, men lyd mig, herre, jag har erfarenheter.

— Ja, men andra ha debuterat i stora roler, utan att ha varit på scenen.

— Men ni bryter halsen af er!

— Så må gå då; jag bryter halsen af mig.

— Ja, men direktion upplåter ej landets första scen till experiment för den förstkommande.

Nå, det var förnuft. Han skulle ta en liten rol. Och så stannade man vid Härved

Boson i Bröllopet på Ulfåsa. Johan läste den hemma och baxnades. Det var ju ingen rol. Den handlade inte om något. Han bara grälade ett par gånger med sin svåger, och så omfamnade han sin fru. Men han måste ta den. Det var att pruta.

Så började lektionerna. Att skrika fram ihåliga ord utan betydelse, det var grymt.

Efter ett par lektioner förklarade läraren, att han ej hade tid längre, och anbefalde Johan gå upp och höra på lektionerna på elevskolan.

— Ja, men jag blir icke elev!

— Nej, för all del.

Han hade hört talas om elevskolan såsom ett slags småbarns- eller söndagsskola, der man tog emot allt slag folk, utan skolbildning eller något, och dit ner ville han icke. Nej, han skulle bara höra på.

Så gick han dit med tunga steg. Trädde in, van att vara lärare sjelf, som ett slags hedersgäst, och satte sig i en stol. Men han ådrog sig en obehaglig uppmärksamhet. Lektionen pågick med uppläsning af Vintergatan, som han kunde utantill, och några andra versstycken.

— Ja, men detta kan icke vara någon lärdom för scenen, — vågade han säga åt läraren.

— Nå, så kom på scenen då och pröfva rampskenet, — sade denne.

— Huru skulle det ske?

— Gå in som statist.

— Statist? Hm! Det här bar utföre innan det börjat, — tänkte Johan. Men han beslöt att lida ut allt.

Så fick han en morgon kallelse att infinna sig på repetition af Björnsons Maria Stuart, der han fått en rol. Ordonnansen lemnade honom så ett litet blått, fyrkantigt häfte, på hvilket stod att läsa: En adelsman. Och inuti var skrivvet på ett hvitt blad: »Lorderna hafva hitsändt en parlamentär med utmaning till grefven af Bothwell». Det var hela rolen. Och detta var sålunda hans debyt!

På utsatt tid gick han upp genom lilla trappan åt strömmen och kom förbi vaktmästaren in på scenen. Det var första gången han stod bakom kulisserna. Det var baksidan. Ett stort magasin med svarta väggar; ett sönderspikadt, smutsigt log-golf; och dessa gråa lärftskärmar med omåladt trä bakom!

Det var härifrån man gifvit honom herrliga scener ur världshistorien, det var här Masaniello ropat död åt tyrannerna, under det han skälfvande stod deruppe i fjerde radens fond; här hade Hamlet hånat och lidit sina lidanden, och härifrån hade ju också en gång Karl Moor ropat fy åt samhället och hela världen. Han blef rädd, ty huru skulle man få någon illusion sjelf här, vid åsynen af omåladt trä och ofärgad

buldan. Allting såg dammigt och smutsigt ut, och arbetarne gingo som mörka, fattiga stackare, och skådespelerskor och skådespelare sågo ingenting ut i sina civila kläder.

Han leddes upp i foyern, der man först skulle dansa en halftimme den gavott, som öppnade pjesen. Der var fullt dagsljus, och på en stol satt familjens gamle spellärare och gned fiolen. Balettmästaren skrek och slog i händerna, och så stälde man opp. Men, tänkte Johan, det här var inte öfverenskommet. Det var för sent. Och så befann han sig midt inne i en kontradans, som han inte kunde; fick knuffar och påminnelser. Nej, det här går jag inte in på, menade han, men han kunde icke rygga.

En känsla af skam kom öfver honom. Dansa midt på förmiddan. Det var en otäck sysselsättning. Och så stiga ner från lärare till elev. Vara den siste här; så långt hade han icke tagit något baksteg ännu.

Så ringdes till repetitionen, och man drefs ner på scenen. Der stälde upp till gavotten. Främst ner vid rampen stodo de stora skådespelarne, som hade hufvudrolerna, och så drogo sig de två leden ända upp till fonden.

Pang! Och så spelas det från orkestern. Dansen börjar i långsamma högtidliga rytmer. Men nere från rampen höras de två puri-

tanernas djupa röster, som läsa ve öfver hofvets förderf:

LINDSAY.

Se, de dansandes linier bugta sig som maskar i solskenet! Hör, musiken leker med helvetets lågor! Djefvulens gapskratt bor deri.

ANDREW KERR.

Tyst, tyst! Straffet skall falla tungt öfver dem, som hafvet öfver Faraos här.

LINDSAY.

Se, hur de hviska! Syndens smittande andedrägt! Se deras vällustiga smil, se damernas lättfärdiga klädsel!

BORGAREN.

Förspildt är på detta hof allt, hvad Knox predikar.

LINDSAY.

Han är som profeten i Israel, han talar icke förgäfves; ty Herren sjelf skall infria hans ord på det gudlösa släktet.

Det var en gripande verkan, och han kände huru det tog i honom.

Herrarne hade hattar, öfverrockar och kappor, och damerna kappor och muffar, men det gjorde ändå intryck i sin enkla storhet. Han stod i kulissen och hörde på, hela pjesen framåt. Maria Stuart tyckte han ej om, hon var grym och behagsjuk; Bothwell var för rå och stark; Darnley, den svage Hamletsartade mannen, som aldrig kunde upphöra att älska denna qvinna, och som brann ner af kärlek oakadt allt, otrohet, hån, elakhet, den tyckte han om. Och så Knox. Hård som sten, med sina

sedliga kraf och sin förfärliga norska kristendom.

Detta var dock något, att få gå fram och lefva igenom ett stycke historia, iklädd sådana personligheter. Det var högtidligt, som fordom i kyrkan. Sedan han varit inne och sagt sin replik gick han derifrån med beslut att tåla allt — för den heliga konsten!

Steget var taget alltså. Till fadern hade han skrivit ett exalteradt bref och lofvat, att han skulle bli något stort på den bana han nu beträdde eller också dra sig tillbaka; och han hade lofvat sig att icke gå hem, förrän han lyckats. Doktorn var ledsen, men bråkade icke, ty han såg att det var omöjligt att hindra. Men han hade andra hemliga planer till räddning, som han nu började sätta i verket. Först hade han förmått Johan att öfversätta ett par medicinska småskrifter, till hvilka han skaffat förläggare. Nu kom han med uppdrag, att de skulle tillsammans skriva artiklar i Aftonbladet. Johan hade för egen del öfversatt Schillers »Teatern såsom en moralisk anstalt», och alldenstund teaterfrågan nu varit före vid riksdagen skref doktorn en inledning, i hvilken bönderna allvarligen förehölls deras kulturfientlighet, och dermed gick artikeln in.

En annan dag kom doktorn med ett häfte af den medicinska tidskriften »The Lancet», som behandlade frågan om qvinnans lämplighet som läkare. Utan att tveka, och på känsel, förklarade sig Johan emot rörelsen. Han bar en obeskriflig vördnad för qvinnan som qvinna, moder, maka, men samhället var nu sådant det var, bygdt på mannen såsom familjeförsörjare och qvinnan såsom maka och mor, alltså egde mannen sin arbetsmarknad med full rätt och alla åtföljande skyldigheter. Hvarje syssla tagen från mannen vore ett äktenskap mindre, eller också en hårdt trängd familjeförsörjare mer, ty äktenskapsdriften låge djupt hos mannen, och han skulle nog fortfara att gifta sig, om nöden vore aldrig så stor. För öfrigt hade qvinnan sin stora arbetsmarknad för sig: hon kunde bli piga, hushållerska, husmamsell, lärarinna, amma, barnmorska, sömmerska, guvernant, skådespelerska, artist, författarinna, drottning, kejsarinna, samt maka och mor. Men de o-gifta? Ja, för dem räckte godt qvinnans arbetsmarknad. Alltså, här gälde ett intrång. Skulle qvinnan in på mannens område, så skulle mannen befrias från familjeförsörjarskyldigheten, och faderskapet ej få sökas. Men det ville man icke. Nej, man började tvärtom anställa jagt på de prostituerade qvinnorna och ville derigenom drifva mannen till giftermål, och väl

fångad skulle han genom gift kvinnas eganderätt nedsjunka till husslaf.

Detta inkrånglade problem, som tog så många års arbete att utreda, tog Johan på instinkt och skref emot rörelsen, i hvilken han såg mannens undergång. Kvinnoemancipationen hade på femtiotalet antagit vildsinta former, och fältropet: Inga herrar, inga herrar, hade antydt rörelsens sanna karakter, hvilken också förlöjligats i en komedi af Rudolf Wall, kallad »Mamsell Garibaldi». Men åren hade gått, och damerna hade arbetat i det tysta. Stor blef därför både doktors och Johans öfverraskning, då de fingo se sin artikel i Aftonbladet, men så ändrad, att den talade för rörelsen.

— Han ligger i händerna på fruntimmer, — sa doktorn, och dermed var saken förklarad.

Vid teatern gick det utför till kris. Johan hade blifvit skickad in i en loge, der det söps bränvin och icke hölls snyggt, att kläda sig tillsammans med statister.

— De vilja stuka mig, — tänkte han, — men tålmod bara.

Numera kallades han helt enkelt att vara statist i den ena operan efter den andra. Han förklarade, att han ej fruktade ramp, och icke publik, efter som han predikat i kyrka. Det hjälpte ej. Men det värsta var att behöfva stå och hänga timal på repetitioner, utan något att

göra. Läste han så i en bok, fick han höra, att han ej var intresserad. Gick han sin väg, så gjordes allarm. På elevskolan lästes nu roler. Barn, som endast gått igenom småbarnsskolan, fingo läsa Goethes Faust, naturligtvis utan att begripa något. Men eget nog, deras oförskräckthet räddade dem, och de gingo på, bra nog, så att det såg ut som om skådespelaren egentligen inte behöfde begripa, bara det lät bra.

Efter ett par månader var han led vid alltihop. Det var handtverk. De största skådespelarne voro trötta och likgiltiga, talade aldrig om konst, bara om engagemang och flitpengar. Det var inte en gång en antydning af det der glada lifvet bakom kulisserna, hvarom man så mycket skrifvit. Tysta och stilla som arbetare sutto de och väntade på replik; ballettskor och qvinliga korister sutto i sina kostymer och sydde eller stickade. I foyern gick man på tå, tittade på klockan, putsade lösskägget och sa aldrig ett ord.

En afton, när »Maria Stuart» gafs, satt Johan ensam i foyern och läste en tidning. Dahlqvist, John Knox, kom in. Johan, som hade en utesäglig vördnad för den store skådespelaren, steg upp och bugade sig. Tänk, att få tala vid en sådan man! Han darrade vid tanken. Knox med sitt herrliga, hvita, långa hår, sin svarta dräkt och de halfslocknade stora ögonen i det väldiga, nu i veck liggande

ansigtet, slog sig ner vid bordet. Han gäspade.

— Hvad är klockan? — frågade han med grafstämma.

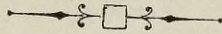
Johan svarade att hon var half tio, under det han knäppte på sin burgundiska sammetsjacka för att söka uret, som ej fans,

— Det var fan, hvad det går smått i qväll! — sa Knox och gäspade igen. Derpå började han småprata om diverse sqvaller. Det var en ruin bara af den forne storheten, som en gång tämt sina afundsmän, då han gaf Karl Moor. Äfven han hade genomskådat, äfven han var trött på alltsammans. Och han hade dock trott så högt om sin konst en gång!

Som han nu hade fri entrée till teatern försökte Johan att från salongen göra studier. Men se, illusionen var borta. Der var herr den och fru den, der hängde fonden ur Quentin Durward, der satt Högfelt, der, bakom den kulissen, stod Boberg. Det var förbi med illusionen.

Och med den ömkliga rol han nu dagligen tuggade på infann sig steg för steg ledsnaden. Men dermed kom ångern och fruktan, att icke kunna draga sig ur det här spelet med heder. Ändtligen tog han mod till sig och anhöll om prof. Pjesen var spelad väl femtio gånger, och de stora skådespelarne voro ej roade af detta; men de måste komma. Och så gick profvet,

utan kostym, utan attribut. Han var inlärd det då gängse skrikmaneret, och han skrek som en prest. Det gick dåligt. Efter profvets slut förkunnade läraren domen. Han skulle inträda i elevskolan. Nej, det ville han ej. Han grät af ilska, gick hem och åt en kula opium, som han länge gömt, men utan verkan; derpå släpades han ut af en kamrat och fick sig ett rus.

7.

Han blir författare.

(1869.)

Öljande morgon var han som sönder-
slagen, sårig, rifven. Nerverna dall-
rade ännu, och skammen och ruset
hettade i kroppen. Hvad skulle han
göra? Hedern måste räddas. Han
skulle hålla ut ett par månader till
och så profva om igen. Han blef hemma om
dagen och läste Fältskärns berättelser. Hur
han läste, tyckte han, att det der hade han
lefvat sjelf. Det handlade om en styfmor och
styfson, som försonas. Brytningen i hans hem
hade alltid legat öfver honom som något syn-
digt, och han längtade efter försoning och frid.
Denna längtan tog sig i dag ett ovanligt sorg-
set uttryck, och medan han låg på soffan började

hans hjerna bygga upp åtskilliga förslag till en sådan lösning af missljuden i hemmet. Qvinno-
dyrkare som han var, och med ledning af Fält-
skärn, spinner han ihop, att endast en qvinna
kunde försona mellan honom och fadern. Och
denna vackra rol ger han styfmodern.

Under det han ligger der, känner han en
ovanlig feber i kroppen, och allt under det
den pågår, arbetar hufvudet med att ordna min-
nen ur det förflutna, rensa bort somt och lägga
till somt. Nya bipersoner uppträda, han ser
dem inblandade i handlingen, hör dem tala.
Det är som om han såge dem på scenen. Ef-
ter ett par timmars förlopp har han en komedi
i två akter färdig i hufvudet. Det var ett både
smärtsamt och vällustigt arbete, om det kunde
kallas ett arbete, ty det gick för sig af sig sjelf,
utan hans vilja och förvållande. Men nu skulle
det skrivas. På fyra dagar var pjesen färdig.
Han gick mellan skrifbordet och soffan, der
han i mellanstunderna nedföll som en trasa.
Och när stycket var slut drog han en djup
suck, som om åratals af smärta varit öfver, som
om en böld blifvit skuren. Han var glad, så
att det sjöng i honom, och han skulle nu lemna
in sitt stycke till teatern. Der var räddningen.

Samma afton satte han sig ner att skriva
ett lyckönskingsbref till en anhörig, som fått
en plats. När han satt ner första raden, tyckte
han den lät som vers. Så satte han ner andra

raden och den rimmade. Var det icke svårare än så? Och i ett enda drag skref han ett fyrasidigt bref på rimmad vers. Han kunde alltså skriva vers också. Var det icke svårare än så? Och ett par månader förut hade han åter varit framme och bedt en vän hjälpa sig med några namnsdagsvers, men fått ett vänligt, afböjande, men hedrande svar, deri han uppmanades att icke åka i hyrvagn, när han hade egen.

Alltså! Man föddes icke att skriva vers; man lärde det icke heller, ty i skolan lärde man ju alla versslag, utan det kom — eller kom icke. Detta föreföll honom såsom liknande en den Helige Andes nådeverkan. Hade själsskakningen efter nederlaget varit så stark, att den likasom vändt ut och in på hela lagret af minnen och intryck, och hade inbillningskraften fått ett så starkt tryck, att den började arbeta? Något gjorde väl detta till, men allt var ju så länge förberedt. Var det icke hans fantasi, som alstrade bilder, när han var mörkrädd? Hade icke han skrivit krior i skolan, bref under årtal? Hade han icke bildat stilen genom läsning, öfversättning och tidningsskrifning? Jo, så var det väl, men nu först märkte han den så kallade konstnärliga arbetsförmågan.

Skådespeleriet var alltså icke den form han kräfd, det var ett misstag, men som nu lätt kunde afhjelpas. Emellertid skulle författeriet

hållas temligen hemligt och han fortsätta vid teatern till terminens slut, att ej nederlaget skulle bli uppenbart, eller till dess det kan döljas genom pjesens antagande, ty den skulle naturligtvis bli antagen, eftersom han tyckte att den var bra. Detta skulle emellertid prövas. Till den ändan inbjöd han två af sina lärda bekanta, som stodo utanför teatern. Om aftonen innan de kommo, städade han af i sin vindskammare, som han hyrt i doktors hus. Han pyntade den, tände två stearinljus i stället för flitens lampa, dukade ett bord med en ren servet och ordnade punschbutelj och glas, cigarrkoppar och strykstickor. Det var första gången han hade främmande, och anledningen var så ny och ovanlig. Man har så ofta liknat författarens arbeten vid foster, och liknelsen har ett visst berättigande. Det var något af barnsängs- husets frid efter stormen; man kände att något eller någon kommit in, som icke fans förr; det hade lidits och skrikits, och nu var det tyst och fridfullt.

Johan gick i högtidsstämning; det var såsom fordom, då barnen voro klädda, och fadern i sin svarta bonjour kastade sista blicken på anordningarna, innan de främmande kommo.

Så anlände de. Läsningen försiggick under tystnad till slut. Derpå föll domen, och Johan helsades af de äldre vännerna såsom författare.

När de gått sin väg föll han på knä på golfvet och tackade Gud, som befriat honom ur trångmål och gifvit honom diktargåfvan. Hans umgänge med Gud hade varit mycket oregelbundet, men eget var, att i stor nöd likasom samlade han sina krafter inom sig sjelf och skrek icke strax på Herren; i glädje deremot kände han ett ofrivilligt behof att genast tacka allt det godas gifvare. Det var sålunda tvärtom mot i barndomen, och naturligt det, då gudsbegreppet vuxit ut till det godas upphofsman, under det barndomsguden var fruktans gud och höll alla olyckor i sin hand.

Nu hade han ändtligen funnit sin bestämelse, sin rol i lifvet, och nu började hans lösa väsen att få en stomme. Han visste nu hvad han ville något så nära, och dermed hade han åtminstone styre på sin båt. Och nu sköt han den från land, att gå ut på långfärd, alltid redo att falla af, när vinden stötte för hårdt mot bogen, men icke för att drifva ner i lä, utan för att nästa ögonblick ta fullt igen och lofva upp.

Nu hade han skrivit ur sig sina familjesorger. Derpå bröt minnet af de religiösa striderna ut i en treaktskomedi, och detta lätade skutan betydligt. Hans alstringsgåfva under denna tid var oerhörd. Febern kom nu på dagligdags, och han skref på två månader två komedier, en tragedi på vers och skakade dessutom små vers ur armen.

Tragedien var hans första egentliga konstverk man kallar, ty den handlade icke om något, som tilldragit sig i hans lif. »Det sjunkande Hellas» var det lilla nätta ämnet. Kompositionen var hel och klar, med något slitna situationer och mycket deklamation. Det enda, som bröt fram ur hans egen fatabur, var sträng askes-moral och förakt för den obildade demagogen. Han låter sålunda en gammal man dundra för tidens ungdom öfver osedlighet och brist på fosterlandskärlek. Och Demosthenes hånar demagogen på följande sätt, när han anbefaller honom till Polemark:

— — — — — Han är en man
 Af folket först och främst, och det är redan
 En sak af ganska stor förtjenst i dessa
 Så svåra tider, då Athenais folk
 Har blifvit satt tillbaka, att det ej
 Förunnats söla sig i samma laster
 Som de förnäma — — — — —

Der spökade sotarn och pantlånarn från
 Köpenhamnsresan. Och så:

— — — — — I ha'n
 Ju hört, hur han plär börja sina tal:
 »Jag är en stackars man, som saknar bildning».
 O, hvilket drag af manlighet och styrka,
 Att våga blanda sig i angelägenheter,
 Som man ej fattar ens det minsta grand,
 Med fara att bli ömkad för sin råhet,
 Allt för det ädla folkets höga sak. — —

Der fick elevskolans föreståndare sig ett rapp, ty denne brukade ofta för Johan beklaga sig öfver att han ej fått bildning. Stycket var aristokratiskt, och den frihet, som här basunades, var 60-talets: den nationella friheten.

Emellertid var nu komedien om familjen inlemnad till kungliga teaterns direktion, men anonymt.

Under det den låg der, gick Johan med gladt mod som statist. Vänta ni, tänkte han, det kommer snart min tur, då jag får ett ord med i laget. Han var nu djerf på scenen och kände sig, äfven då han gick i bondpojksdrägt i Wilhelm Tell, såsom en förklädd prins. »Jag är visst ingen svinaherde, fast ni tycker så,» gnolade han för sig sjelf.

Svaret på pjesen lät vänta på sig. Slutligen förlorade han tålmodet och røjde sin anonymitet för läraren. Denne hade läst stycket och funnit anlag, men, det kunde ej spelas. Nå, det var nu icke något åskslag, då han hade reserven i sin tragedi. Den togs bättre upp, men skulle omarbetas här och der.

En afton efter elevskolans slut, bad läraren att få tala vid Johan.

— Nu ha vi sett hvad ni duger till, — sade han. — Ni har ju en vacker bana för er, hvarför då ta den sämre. Att ni kan bli aktör, det är sannolikt, om ni vill arbeta några år, men hvarför bråka på detta otacksamma

område? Res tillbaka till Upsala och tag graden, om ni kan få; och blif sen författare, ty man måste ha åren och erfarenheten inne, för att kunna skrifva bra.

Att bli författare, det var Johan med om; att lemna teatern — också; men vända om till Upsala — nej! Han hatade universitetet och insåg ej hvad den onyttigheten man der läste kunde gagna författeriet, som skulle studeras direkt på lifvet.

Men nu började han tänka efter; och när han insåg att en pjes nu ej kunde hinna antagas och utstickas som räddningsplanka, fattade han det andra halmstrået: Upsala. Att bli student igen var ingen skam, och vid teatern visste man nu att han icke bara var en misslyckad debutant, utan äfven författare.

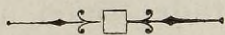
Samtidigt fick han reda på att han hade ett innestående mödernearf på ett par hundra kronor. Med dem kunde han göra sin första termin, och så gick han hem till fadern, icke såsom den förlorade sonen, utan som den lofvande författaren och fordringsegaren. Det blef en häftig tvist, som slutade med att Johan fick lof att utfå arvet i förskott.

Nu hade han lagt upp en tragedi med den väldiga titeln »Jesus af Nazareth», hvilken behandlade Jesu lif i dramatisk form, och som var afsedd att med ett slag och för alla tider krossa gudsbilden och utrota kristendomen. Men

när han fullbordat några scener, insåg han att ämnet var för stort och fordrade långvariga studier.

Teaterterminen led nu till sitt slut. Elevskolan gaf en uppvisningsrepresentation på Dramatiska teaterns scen. Johan hade icke fått någon rol, men åtog sig att sufflera. Och i sufflörsluckan slutade hans aktörsbana. Så långt hade han fått pruta ner ifrån Karl Moor på Stora teaterns scen! Förtjente han detta öde? Var han sämre utrustad för scenen än de andra? Det var icke sannolikt, men det blef aldrig utrönt.

På aftonen efter uppvisningen gafs en kolation för eleverna. Johan var inbjuden med, höll en skål på vers för att göra sin sortie så litet fiaskoartad som möjligt. Blef full som vanligt, bar sig dumt åt, och försvann från den skådebanan.

8.

Förbundet Runa.

(1870.)

extiotalets Upsala visar tecken till utgång och upplösning af en period, som kunde kallas den Boströmska. I hvad förhållande står det för tidehvarfvet gällande filosofiska systemet till tiden sjelf? Jo, det vill synas såsom om systemet är sammanfattningen af tidens tankar på den gifna tidpunkten. Filosofen gör icke tiden, utan tiden gör honom. Filosofen bokför och samlar allt hvad samtiden tänkt, och derigenom kan han återverka på samtiden, därför är och måste hans verkan vara slut med epokens utgång.

Boströmska filosofien hade den olägenheten, att den ville vara svensk, och att den kom för sent, samt att den ville lefva ut öfver sin tid. Att göra en svensk filosofi var en orim lighet, ty det var att lösrycka sig från sammanhanget med den stora moderstammen, hvilken växer ute på fastlandet och endast sänder frön till den hyperboreiska halföns hårda jord. Den kom för sent, ty det drar tid att göra ett system, och innan detta var färdigt, hade tiden gått förbi.

Boström såsom filosof kom icke skjuten ur en kanon. Allt vetande är sammelvek och är färgadt af personligheten. Boström har vuxit ur Kant och Hegel, vattnats af Biberg och Grubbe och slutligen skjutit några temligen sjelfständiga skott. Det är allt! Sjelfva grundtanken tyckes han ha fått ur Krauses Panentheismus, ett försök att jemka den Kant-Fichteska och den Schelling-Hegelska filosofien, hvilken eklekticism redan Grubbe var beskyld för. Boström studerade först teologi, och det är den, som tyckes binda hans ande, när han skrifver den spekulativa teologien. Sin sedelära fick han eller tog han från Kant. Att kalla Boström en original filosof är bygdpatriotism. Hans inflytande sträckte sig icke utom Sveriges gränser och räcker icke der längre än till sextiotalets utgång. Hans statslära var redan blifven arkeologi efter 1865, då studenter

ännu, af vördnad för läraren, fingo i tentamen förklara, enligt läroboken, att fyrståndsrepresentationen var den enda förnuftiga, hvilket sedermera ströks på kollegierna. Huru kom Boström på en sådan idé? Vågar man sluta af sådana tillfälliga omständigheter som att han, en fattig mans son från Norrland, kom i en för nära beröring med Karl Johan och hofvet, i sin egenkap af prinsarnas lärare? Kunde filosofen undgå allas öde, att i *vissa* afseenden generalisera sina enskilda tycken eller gängse häfdvunna föreställningar? Troligen icke. Boström var såsom idealist subjektiv, så subjektiv, att han förnekade verkligheten en själfständig existens, då han förklarade att »vara är att förnimmas» (af människan). Fenomenverlden existerade sålunda endast i och genom vårt förnimmande af densamma. Felslutet förbisågs, och det var dubbelt. Systemet börjar nämligen och utgår från en obevisad sats (*petitio principii*) och skulle väl rättas till detta: fenomenverlden existerar *för oss* endast genom vårt förnimmande, hvilket ju icke hindrar att den existerar för sig själf utan vårt förnimmande, såsom också genom naturvetenskapen är bevisadt, eller att jorden existerade med ett ganska högt organiskt lif, innan en förnimmande människa fans.

Boström bröt med kyrkans kristendom, men behöll, i likhet med Kant och till och med

senare evolutionistfilosofer, kristendomens sedelära. Kant hade stannat midt i sin tankes djerfva framfart genom bristande psykologisk kunskap och dikterar helt enkelt det kategoriska imperativet och de praktiska postulaten. Sedelagen, hvilken ju är beroende af och vexlande med epoken, blir fortfarande helt kristligt »Guds bud». Boström låg ännu kvar »under lagen» och ansåg en handlings sedliga värde eller ovärde bero på motivet, och att det enda tillfredsställande motivet är »aktningen för den förpligtades osinliga väsende», hvilket uppenbarar sig i samvetet. Men samvetena äro lika många som religionerna och folkslagen, och därför blef sedeläran alldeles ofruktbar.

Boströms betydelse för utvecklingen blir endast hans uppträdande i striden mot biskop Beckman om helvetesläran (1864), ehuru den läran redan då var förkastad af de bildade med hjälp af nyrationalisterna. Hämmande för utvecklingen åter blef Boström genom sina skrifter: »Om monarkens oansvarighet och helgd,» och »Äro rikets ständer berättigade, att för svenska folket besluta och fastställa det nu hvilande, så kallade (!) representationsförslaget?» (1865).

I egenskap af idealist blir Boström för det nu lefvande släktet icke allenast betydelselös, utan äfven reaktionär. Han är icke någon nödvändig länk i annan kedja än den förkastliga

reaktionsfilosofien, som följer så ödesdiger och mörk på sjuttonhundratalets upplysningsfilosofi. Han har lefvat och är död! Frid öfver hans stoft!

En annan barometer på tidens andliga atmosfertryck är den sköna litteraturen ansedd vara. Men för att den skulle kunna vara det, måste den ha frihet att behandla tidens frågor, något som den dåvarande estetiken ej tillät.

Poesien skulle vara och var (enligt Boström) en lek, likasom de sköna konsterna. Poesien blef under sådana förhållanden och med den gängse jag-förgudningsfilosofien lyrisk, uttryckande skaldens små enskilda känslor och tycken, samt speglar därför tiden endast i vissa drag, som kanske ej äro de väsentligaste.

Sextiotalets poesi var signaturernas. Men af dessa voro endast två af betydelse: Snoilsky och Björck. Snoilsky var hvad man med ett uttryck från läseriet skulle kalla väckt; Björck var död. Båda voro som man säger födda diktare, det vill säga deras fallenheter visade sig tidigare än eljes. Båda gjorde sig redan i skolan bemärkta, vunno tidig ära och ryktbarhet och sågo genom börd och ställning lifvet från de soliga höjderna. Snoilsky var omedvetet gripen af den nyare tidens andar.

Befriad från fruktan för helvetet, från munk-moralen, vittne till adelsståndets återbördande af privilegierna, ger han anden fri och köttet fritt. Han är revolutionär i sina första dikter och älskar den frygiska mössan; han predikar lifsglädjen i köttet, och han har ett visst hat mot öfverkulturen såsom konventionella band. Men som skald undgick han icke skaldens tragiska öde: att icke bli tagen på orden. Poesi var nu poesi en gång, och Snoilsky var poet.

Björck var begåfvad med ett sinne, okänsligt för starka intryck. Harmonisk, slapp, färdig från början, lefver han fram sitt lif försänt i inre begrundan, eller bemärker han endast den lilla ytterverldens små företeelser och skildrar dem vackert och korrekt. Af den stora majoriteten, som lefver automatens harmoniska lif, anses hans poesi andas en ofantlig kärlek till nästan. Men hvarför utsträcktes icke denna kärlek längre, ut öfver de stora menskokretsarne, ut öfver menskligheten? Oss förefaller Björcks kärlek icke gå ut öfver det personliga lugnet, som individen vinner genom att hålla ifrån sig de pligter, som lifvet i ett samhälle uppställer. Han är nöjd med sin verld, därför att verlden varit huld emot honom, och strid får ej finnas, därför att den stör den enskildes lugn. Björck visar oss den lycklige, hvars lif ej står i strid mot uppfostran, utan

som bygger upp sten för sten på den en gång lagda grunden; allt går sedan handtverksmessigt efter vattenpass och lineal, och huset står der färdigt, sådant det var ritadt, och utan ändringar i planen. Kufvad af familjetyranni, tidigt smakande människors aktning och beundran, stannade han i växten. Boströmska kompromissen med kristendomen antog han osedd, och dermed hade han gjort sin lifsgerning. Hans skaldskap är särskildt framhållet såsom det rena, det serafiska. Hvad är det rena, som i våra dagar så skarpt hålles upp mot det sinliga? Han fick henne inte, det är hemligheten, likasom Dantes himmelska kärlek till Beatrice härledde sig af samma ofrivilliga orsak. Han besjunger sålunda det oåtkomliga, med den otillfredsställda kärlekens stilla mjeltsjuka. Men det var ju icke dygd, och det rena skulle ju vara dygd. Hade han fått henne bara!

Och för öfrigt, hur förhöll det sig med det rena i signaturernas sinnen? Blomstrade icke den oanständiga anekdoten, besöktes icke bierstugorna, öfversattes icke Decamerone, utgafs icke Geranier och Kakamoja af signaturerna? Alla menskor äro väl sinligt anlagda, men det ansågs då orent att visa sin sinlighet, och derfor måste den ha underjordiska aflopp. Snoilsky bröt med hyckleriet och sjöng ut, och Björck røjde sig äfven, när han berättar huru han kysste den minderåriga på hemfärden i vagnen.

Det var icke barnet han kysste, det var flickan, och flickan i byxholkar. Det skulle Hans Jægers ovänner säkert ha funnit orent, brådmoget eller något ändå värre. Dessutom har man traditioner från signaturernas tid, som ge vid handen, att den mest serafiske af alla serafskalderna fört ett stormigt lif, och att englavingarne först växte ut, när bockfällan tappat håren. De sjöngo vatten, men drucko vin, likasom nutidens författare beskyllas för att sjunga vin och dricka vatten. Alltid skall poetens lif stå i missklang med hans läror. Hvarför? Vill han vid diktningen slippa ifrån sig sjelf och uppfinna en annan; är det begäret att klä ut sig, är det blyghet, fruktan att ge sig, blotta sin blygd? Det får den kommande själsvetenskapen ett godt arbete med att utreda!

Björck sjöng vid reformfesten i Upsala 1865. Men det är den kungliga revolutionen han besjunger:

Och folket välsignar sin kung,
Ty kungen mot folket är huld.

Harmoni ser han i allt, och när han sjunger om den återställda endrægten mellan Sverige och Norge 1864, är han idel välljud:

Du, som förenat Svea med Nore,
Främst se vi dig, odödlige Store.

Och Abraham Lincoln besjunger han äfven, samt åkallar honom:

Fader, ja, som sol ditt namn skall lysa,
Elda modet, då det vill förfrysa,
Och som vårdkas jordens slafvar kalla
Till gemensam kamp mot våldets bud.

Det är den heliga alliansens frihetsideal:
negeremancipation och hvitt slafveri! Revolution,
men laglig revolution med Guds nåde!

Nå, han visste icke bättre, och få visste
bättre då. Det är därför icke dom öfver man-
nen, det är omdöme öfver hans gerning, hvars
motiv är likgiltigt för efterverlden.

Ungdomen läste signaturerna, många med
stor uppbyggelse. De bebådade icke ny tid,
utan de profeterade i efterskott, att nu var det
tusenåriga riket kommet, idealen förverkligade
och demarkationslinien uppdragen, en gång
för alla uppdragen. De sågo med tillfreds-
ställelse på sitt skapade verk, gnuggade hän-
derna och funno att allt var godt. En stilla
frid hade utbredd sig öfver hela Upsalanejden,
och nu kunde man få sofva till domedag, me-
nade gammal och ung. Men då komma miss-
ljud, och i den allmänna fridens dagar varsnar
man vårdkasar på grannarnes bergklintar. Det
är från Norge man signalerar öppet vatten, och
fyrarne tändas.

Rom tog Grekland, men Grekland intog
Rom. Sverige hade tagit Norge, men nu intog
Norge Sverige.

Lorenz Dietrichson nämnes till docent vid Upsala universitet 1861, och han var förebudet. Han gör Sverige bekant med den danska och norska poesien, som då voro nästan okända, och han stiftar det litterära sällskap, ur hvilket signaturerna utgingo.

Sedan Norge lösryckts från den danska monarkien och upphört vara filial under hufvudkontoret i Köpenhamn, ympade det icke på Sverige, utan gick in till sig sjelf och öppnade samtidigt direkt förbindelse med fastlandet. Jemte det sjelfständiga uppvaknandet gick sålunda samtidigt en stor golfström utifrån rakt in på Norges kuster. Björnson var den, som gaf Norge sjelfkänsla, och när denna urartade till inskränkt patriotism, kom Ibsen med saxen. När denna strid blir af hetsig natur och Kristiania ej vill upplåta valplats, flyttas striden in i det gästvänliga Sverige. Det norska vinet, som var starkt »beskuret», lämpade sig väl för utförsel, och pamfletterna vunno på öfverlandsresan och blefvo litteratur i Sverige. Tankarne kommo fram, men personligheterna satte sig på kärlets botten.

Ibsen och Björnson bröto in i Sverige; Tidemand och Gude voro segrare vid konstutställningen 66; Kierulf och Nordraak beherrskade sången och pianot.

Björnson började såsom tjusare; Ibsen som väckare. »Mellan Drabbningarne» hänförde stock-

holmarne och med fullt skäl. »De ungas förbund» förstod man ej, på grund af de lokala förhållandena, ja, man förstod ej ens att den hånade de nya sträfvandena, ty den hånade icke svenska förhållanden. Man hörde glunkas, att Steensgaard skulle vara Björnson och att Fredrikson maskerat sig efter porträtt, men det kom en icke vid. »Den syttende maj» gaf man den och den, men man beundrade Dahlqvist som Aslaksen.

Så kom »Brand». Den hade redan varit ute 66, men den kom ej i händerna på Johan och samtida förrän 69. Den tog djupt i hans gammalkristna sinne, men den var mörk och sträng. Slutrepliken om Deus Caritatis föreföll icke tillfyllestgörande, och skalden syntes ha varit alltför mycket med sin hjelte, för att han icke bara ironiskt skulle släppa honom åt undergången. Brand gjorde honom mycket bry. Den hade släppt kristendomen, men behållit den förfärliga askesmoralen. Han kom med kraf på lydnad för sina gamla läror, som ej mer hade tillämpning; han hånade tidens sträfvän till humanitet och kompromiss, men slutar med att anbefalla kompromissens gud, »akkordens aand». Brand var en läsare, en fanatiker, som vågade tro sig ha rätt gentemot hela världen, och Johan kände sig slägt med denna fasansfulla egoist, som till på köpet hade orätt. Ingen halfhet, gå på bara, bryt och

bänd ner allt, som står dig i vägen, ty du ensam har rätt. Hans så känsliga samvete, som led af hvarje steg han tog, därför att det skulle göra fadern eller vännerna ondt, döfvades af Brand. Alla band af hänsyn, af kärlek, skulle slitas för »sakens» skull. Att Johan icke numera hade Haugianerns orättfärdiga sak var en lycka, eljes hade han också gått under skredet, men Brand gaf honom tro på ett samvete, renare än det uppfostran gifvit honom, och en rätt, som var högre än rätten. Och han behöfde denna jernstång i sin svaga rygg, ty han hade långa perioder, då han stötvis af humanitet gaf sig sjelf orätt och den förstkommande rätt, hvarför han också var mycket lätt att narra. Brand var den siste kristne, som föll för ett gammalt ideal, därför kunde han icke bli mönster för den, som kände en dunkel upprorslusta mot alla gamla ideal. Stycket förblir en vacker växt, som icke har någon rot i tiden och därför hör till herbariet.

Så kom »Peer Gynt». Den är mera dunkel än djup och har sitt värde som motgift mot den nationella sjelfkärleken. Att icke Ibsen blef landsförvisad eller förföljd efter att ha sagt det stolta norska folket sådana beska saker, visar att man i Norge förde striden mera lojalt än sedan på andra sidan Seveberget.

[5] »Kärlekens komedi» verkade »otäck». Han förnekade kärleken och visade äktenskapet så-

som en lifförsäkring åt qvinnan, der hon betalade premierna med sin gunst. Så rå verkade sanningen den tiden.

Ibsen ansågs då som en menskohatare och Björnsons afundsman och fiende. Man var delad i två läger, och tvisterna om hvilken som var störst voro oändliga, ty de gälde konstens problem: innehåll eller form.

Den norska poesien inflytande på svenska utvecklingen har varit stor och delvis mycket välgörande, men det fans i densamma något säreget norskt, som ej hade tillämpning på Sverige, ett land med en helt annan utveckling. I Norges afsöndrade dalar bodde ett folk, som af nöd och tarflig utkomst förefann i kristendomens försakelseläror en färdig afhållelsesfilosofi, hvilken lofvade himlen som gengäld för umbärandet. En tung, dyster och karg natur, fuktigt klimat, långa vintrar, långa afstand mellan byarna, enslighet, allt samverkade att få kristendomen kvar i dess stränga medeltidsformer. Det förefinnes också något man kunde kalla sinnessjukt i den norska anden, af samma art som den engelska spleen, och hvem vet om icke Norges intima beröring med det mjelt-sjuka ölandet tryckt spår i kulturen. I Jonas Lies »Den Fremsynte» är sinnets sjuklighet framdragen, och der råder samma hemska stämning, som möter i de isländska sagorna. Andens kamp mot det fysiska mörkret, mot köl-

den. Skildringen af nordbons sorgliga öde, att vara från soliga länder förvisad till mörkrets och köldens obygd, som nu söker sin rättelse i utvandringen, hvars etnografiska betydelse man undanskjutit för den ekonomiska. Norskt lynne är frukten af många hundra års tyranni, af orättvis behandling, af svår brödstrid, af saknad af glädje. Dessa nationella egendomar skulle icke ha tagits med af svensken, men de ha förnorskat honom. I svenska litteraturen spökar sålunda ännu Dovregubben, och Brand går med sina ideala kraf, som den romaniserade och ljusa svensken ej kan uppriktigt dela. Derfor passar honom nu så illa denna främmande folkdrägt; därför ljuder den svenska moderna musiken så oharmonisk af efterklang från Hardangerfiolen, omstämd af Grieg; därför förefaller det nya landsmålsvurmeriet så illa valdt; och därför skorrar talet om större sedlig renhet för den lefnadslustigare svensken. Han har icke varit under långvarigt nationellt förtryck och behöfver ej söka upp sig i det gamla; han är icke blifven så dyster i sitt öppna, släta sjö- och flodland, och därför kläder honom den sura minen illa.

När han deremot fick stora, nya tankar via Kristiania eller direkt utifrån genom Ibsen och Björnson, så skulle han behållit nettovigten och lemnat den norska taran. Sjelfva »Dockhemmet» är norskt. Nora är en släg-

ting till de isländska qvinnorna, som togo matriarkatet med sig, och slägt till de hemska, herrsklystna qvinnorna i »Härmännen», hvilka åter äro rena norskor, hos hvilka känslorna frusit bort eller vuxit bort under århundradens inbördes slägtgiften, som pläga komma till stånd i länder, der samfärdseln är ringa, och familjestocken slagit sig fast på några platser, afsöndrade från hvarandra. Hela den svenska fruntimmerslitteraturen är norsk-norsk, med dess oförskämdt ideala kraf på mannen och kelande med den bortskämda qvinnan; flera unga författare ha infört norsk stil i svenska språket, och en författarinna har slutligen förlagt handlingen i Norge och låtit hjälten tala norska. Längre bör man icke gå!

Utländskt gerna, ty det är universelt; men icke norskt, ty det är provinsielt, och sådant ha vi så godt om sjelfva!

Så var han åter i Upsala, detta Upsala, som han flytt för ett trefjerdedels år sedan, och dit han minst gerna af allt ville. Detta, att nödgas något, som han ej ville, gjorde alltid det intrycket som ett möte med en personlig fiende, hvilken utlurade hans önskingar och hans antipatier och tvang honom böja sig. När han ännu trodde sig stå under Guds sär-

skilda uppsigt, tog han det såsom varande till hans sanna bästa, men senare öfvergick det till känslan af att det fans en ond makt, hvaraf framgick hans senare tro på två styrande makter, en ond och en god, hvilka delade eller turade med väldet.

Nu frågade han sig åter: hvad skall du här att göra? Ta graden och framför allt betäcka återtåget från teaterbanan. I hemlighet skulle han nog skriva en pjäs och under framgångens skydd slingra sig undan examen.

Första tiden vantrifdes han mycket på sin ensliga vindskammare. Han var nu van vid lyx, stora rum, godt bord, uppässning och sällskap. Van att behandlas som en man och att umgås med gammalt och bildadt folk, fann han sig åter vara en studentpojke. Men denna gång kastade han sig ut i vimlet och hade snart tre olika umgängeskretsar. Först middagssällskapet, bestående af läkareämnen, ateister och naturvetenskapsmän. Bland dem hörde han för första gången namnet *Darwin* och dennes läror, men det flög förbi honom som en hypotes, som han ej lefvat sig till. Så aftonsällskapet, en prest och en jurist, med hvilka han spelade vira långt in på nätterna. Han ansåg sig nu bara ligga i Upsala för att växa, bli äldre, och det var just detsamma hvad han gjorde, bara tiden dödades. Han kastade nu ner en tragedi om Erik XIV, men

den fann han dålig och brände upp, ty sjelfkritiken hade nu vaknat och fördringarna vuxit.

Längre fram i terminen kom han in i ett sällskap, som sedan blef hans krets under hela Upsalatiden och längre fram ändå. Af en händelse kom han en qväll tillsammans med en yngre kamrat från privatläroverket. De talade om litteratur, och vid en toddy kastades upp en plan att samla några unga poeter till ett sällskap. Det var att få ett slags verkningsskrets, och planen utfördes. Jemte Johan och den andra stiftaren kallades nu fyra unga studenter. De voro förträffliga ynglingar, idealistiskt anlagda man kallade, med vackra uppsåt och svärmande för okända, dunkla ideal. De hade icke ännu varit i beröring med lifvets vedermödor, hade alla förmögna föräldrar, inga bekymmer och kände icke ett grand om kampen för brödet. Johan, som nyss lemnat de ettrigaste förhållanden och sett människor, som alltid visade tänderna, inbilska, tomma skådespelarämnen, fann sig försatt i en alldeles ny verld. Der gingo de sälla ynglingarne till sina dukade bord, rökte fina cigarrer, spatserade och poetiserade skönt öfver det sköna lifvet, som de ej ännu kände.

Förslag till stadgar uppsattes, och förbundet antog namnet *Runa*, det är: sång. Hvarför det kallades Runa berodde väl på den då rådande nynordiska renässans, som gått upp

med skandinavismen, adlades af Karl XV i poesien, af Winge och Malmström i måleriet, af Molin i bildhuggeriet och nu nyss så skönt lefvat upp i Björnsons och Ibsens dramer ur det gamla nordmannalifvet. Äfven bidrog härtill det nyss vid universitetet införda studiet af isländska språket.

Medlemmarnes antal skulle vara högst nio, och hvar och en tog som förbundsbroder en runa till sitt namn. Johan blef Frö och den andra stiftaren Ur. Alla riktningar voro företrädda. Ur var en stor patriot och dyrkade Sverige med dess minnen. Det landet hade den grannaste historia i Europa och hade alltid varit fritt. Han sjöng om:

»De väldiga Sveriges kungar,
De sitta i kyrkans kor,
Och somliga sjunga Kristus,
Men andra blota åt Thor.»

Han var eljes en realistiskt anlagd man, med utbildadt sinne för statistik, statskunskap och biografi, var sträng och skicklig formgranskare, samt förbundets administrator. Pålitlig vän, god sällskapsbroder, hjälpsam och hjertlig. Der fans en fullblodig romantiker, som läste Heine och drack absinth; en känslsam yngling, som svärmade ännu för alla de gamla idealen, men mest för Heine; der fans en seraf, som besjöng det oändligt lilla och särskildt barndomens sällhet; der fans en stilla naturdyrkare; en eklektiker och improvisatör.

Denne siste var ett Israels barn med en otrolig förmåga att på anmodan improvisera i hvilken tonart som helst. Han steg upp två minuter efter uppdraget och gjorde på fri hand muntligen en Anakreon, en Bellman med sång, en Horatius, en Edda, hvad som helst, och äfven på främmande språk.

Första sammankomsten utlystes hos Thurs, som bodde rymligast, i två rum, och hade de bästa piporna. I egenskap af stiftare uppläste Johan först af alla sitt inträdestal, som enligt stadgarne måste vara på vers. Det började så här:

Har sången tystnat uti Nordanlanden,
 Har Brages harpa inga toner mer,
 Har han oss öfvergifvit, siaranden,
 Som fordom kom till oss från himlen ner?
 Har tidens lumpna äflan släckt ut flamman,
 Den heliga, som lifvet värma gaf,
 Har barden sig med narren slutit samman
 Och sålt sig åt förtryckaren som slaf?

Brage och barden, det var det nynordiska, som nu troddes böra uppgrävas. »Tidens lumpna äflan» innehöll hela idealistprogrammet. Hela samtidens stora arbete på verkligheten, på förbättrandet af livsvilkoren, det var lumpet. Anden var fången i materien, och därför skulle materien vara fienden; det var romantikens lärdomar.

Så går skalden ut i naturen (Eklundshofskogen) och hör domkyrkans klockor, blåsippor,

tallar, vinden, foglarna etcetera sjunga, och gör sig derpå den ganska berättigade frågan:

Naturen sjöng, hvi skulle jag då tiga?

Han besluter att icke tiga längre, utan sjunger ut, om lifvets vår, den glada, unga, om lifvets höst, om kärleken till fosterjorden. Så kom den vise mannen med fruset sinne och får tag i hans sång, plockar sönder den och finner, att den var bosch. Och då tystnade sången.

Ja, dagens öfverklokskap är den pesten,
Som dödar sångens ungdomsvarma släkt . . .

Att nu säga bestämdt, hvad han 1870 menade med öfverklokskap, är ej lätt, men det var nog helt enkelt några förkänningar af stundande recensioner, liksom den vise mannen ej var någon annan än recensenten.

Derpå bryter han ut mot

dagens usla krämarsjälur falla
För gyllne kalfven uti stoftet ner,
Ej sång de älska, då de den åkalla,
Blött guldets klang dem andaktskänslan ger.

Något sammanhang med tidens sträfvan kunde ej finnas här, ty sextioalet var utmärkt för sina dåliga skördar och därför stor guldbrist. Svindeln och bolagsväsendet tog först med 70-talet sin början. Det var skaldens program den tiden, att hacka på penningar och

gyllne kalfven, och därför slank den der snärten in med.

Talet slutar som öfligt med Tegnér's epilog vid magisterpromotionen, ehuru tjuguettringens dödstankar äro något ogrundade:

Och om uti en framtids dar, när branden
I ögat slocknat — pulsen blott slår svag,
Och sorgerna förfrusit sångaranden —
Om då vi höra få en vårljus dag
Ett annat slägte sina sånger sjunga
Häruppe i det gamla Odinslund,
Då må vi ock påminna oss vårt unga,
Vårt friska, glada sångareförbund.

De två sista raderna inneburo icke något vidare löfte eller hade någon mening öfverhufvud. Något program fans ej heller. Att sången tystnat uti Nordanlanden, föresväfvade ynglingen, men huru den nya tonen skulle låta, det angaf han ej. Att han eller förbundet skulle ta upp några nya psalmer, låter han ej påskina. Han har inuti stycket en dunkel aning om, att de voro efterklingare. Han uttalar nämligen den farhågan, att efterverlden ej skulle resa marmor öfver dem, och att de skulle försvinna i glömskans graf.

Ej är vårt fel, att mindre blef oss gifvet,
Och att vårt rykte snart till glömskan går.

Det hela är en blandning af blygsamhet och oförsämndhet, betecknande för mannen.

Nu blef det ett poetiskt lättingslif med extra-sammankomster hvarenda qväll på krogar och hemma på kamrarne. Men för en blifvande författare var det icke bortkastad tid. Ur kamraternas rika bibliotek fick han ösa, och ur meningsskiftena fick han vänja sig vid många synpunkter öfver litteraturen. Men lifvet, de allmänna intressena, dagens politik, samtiden, fans icke till; man lefde i drömmar.

Stundom vaknade hans underklass-samvete, och han frågade sig, hvad han hade bland de rika ynglingarne att göra, men det tystades snart under ruset och samqvämen, och han intalades mod att gå på, att fordra af lifvet, ty han hade, enligt kamraternas mening, en insats.

Hans kammare var dålig; der regnade in genom taket, och säng fans ej, utan endast en brits, som om dagen var soffa. När tiden hemma blef lång, och de poetiska samtalen äcklade honom, sökte han sin gamle skolkamrat, naturforskaren. Der fick han se i mikroskop, höra talas om Darwin och den nya verldsåskådningen. Der fick han råd, praktiska och välvilliga, och det var den vännen, som tillstyrkte honom att försäkra sin ställning genom att skrifva en enaktspjes till kungliga teatern och på vers. Nej, Johan fick icke rum i en akt, hellre en tragedi i fem.

— Ja, men den är svårare att få spelad.

Slutligen lät han tala vid sig och beslöt att utföra en liten idé, som låg, och som handlade om Thorvaldsens första vistelse i Rom. Vännen lånade honom böcker om Italien, och nu satt Johan i arbete.

På fjorton dagar var stycket färdigt.

— Det der kommer att spelas, — sade vännen. — Det är roler, ser du!

Som det var för långt att vänta till förbundets nästa sammankomst, skyndade Johan upp till Thurs och Rejd på aftonen och läste stycket för dem. De voro båda af samma mening som naturforskaren, eller att stycket skulle spelas. Och så bjödo de på sexa och champagne; höllo tal och drucko till morgonen, då de somnade på Rejds golf, med punschglasen bredvid sig. De vaknade om ett par timmar och tömde de halfdruckna glasen i soluppgången, och så gingo de ut att festa.

Deras deltagande var hjertligt, ointresserad, varmt, utan spår af afund, och Johan mindes alltid denna sin första succès som ett af sina bästa ungdomsminnen. Den svärmiske, hängifne Rejd ökade tacksamhetsskulden med att skrifva rent stycket med sin prydliga stil. Och derpå sändes alstret på kungliga teaterdirektionen.

Våren kom, och maj månad tillbragtes i ett enda sammanhängande rus. Förbundet hade utsett en skrubb på Lilla Förderfvet till sina aftonsexor. Der talades, hölls tal och dracks omåttligt. Slutligen skildes man för terminen, men efter löfte att träffas än en gång i Stockholm och med en utflykt i det gröna fira förbundets högtidsdag.

En Junimorgon klockan sex samlades förbundets fyra stambröder på Skeppsholmen, der en roddbåt var förhyrd. Förbundsarken eller lådan, en stor kartong, i hvilken handlingarne förvarades, instufvades jemte mat- och buteljorgar, och sedan Os och Rejd tagit årorna, styrdes färden upp åt Djurgårdsbron och in i kanalen, för att uppnå bestämmelseorten, en udde på Lidingölandet. Thurs blåste Bellmansmelodier på flöjt och Frö (Johan) ackompanjerade på guitarr, som han lärt sig något i Upsala. Framkomna till landningsplatsen dukas frukost i en ängsmark vid stranden. Midt på duken ställes arken, klädd i grönt och med blommor, och på den anordnas bränvinsflaska och glas. Johan, som för sin grekiska tragedi studerat antiqviteter, anordnar måltiden på grekiskt sätt, så att gästerna äta liggande och bekransade. Derpå göres eld mellan ett par stenar, och kaffe kokas, hvarpå konjak och punsch klockan nio på morgonen intages. Och nu läser Johan upp »Fritänkaren»,

som kritiseras. Derpå släppes vältaligheten lös. Thurs är den störste talaren, och han ger känslor och tankar luft i bunden form. Poem läsas upp, mottagas numera alla med bifall. Så musicerar; Johan sjunger vid gitarren omvexlande romantiska folkvisor med gråtmildt föredrag, ömsom oanständiga. När middagen inträffar, äro andarne heta ännu, men något domnande. Eftermiddagen går in, och solen lofvar upp öfver Lilla Värtan. Efter en kort slummer friskas ruset opp igen, men ingår i ett nytt skede. Thurs, Israels barn, har hållit ett qvåde om Nordens storhet och åkallat Skandinaviens forngudar. Ur, patrioten, förnekar honom rätt att annektera andras gudar. Det tar eld i judefrågan och hotar bli gräl, hvilket upplöses i omfamningar. Nu inträder det sentimentala stadiet. Man behöfver gråta, ty alkoholen har den verkan på maghinnan och tårkörtlarnes nerver. Ur känner först behofvet, och omedvetet letar han upp något sorgligt. Han brister i gråt. Man frågar hvarför? Han vet det ej först, men slutligen finner han, att man behandlat honom som en lustigkurre, hvilket han alltid var. Han bedyrar att han är en mycket allvarlig natur, att han har stora sorger, som ingen vet; men nu lättar han sitt hjerta och talar om en familjehistoria. Sedan han lättat sig, blir det gladt igen. Men qvällen är lång, och man längtar hem. Det var tomt i hjer-

norna, och man känner leda vid hvarann, vid leken och ruset. Man blir djupsinnig och undersöker rusets filosofi. Hvarifrån ha människorna fått detta begär att göra sig vansinniga? Och hvad ligger bakom det? Är det den sydländske utvandrarens saknad af en förlorad solig tillvaro i nordliga länder? Ett behof måste ligga till grund, ty ett okynne kunde ej, utan mening, ha gripit hela menskoslägtet. Är det samhällsmenskan, som i ruset afkastar all samhällslögn, ty umgänge och samhälle fordra ovilkorligen, att man icke uttalar alla sina tankar. Hvarför ligger eljes sanningen i vinet? Hvarför dyrkade grekerna Bacchus såsom förädlande människan och sederna? Hvarför älskade Dionysos fred och ansågs utbreda rikedomar? Kunde vinet, som hufvudsakligen njöts af mankönnet, haft något inflytande på utvecklingen af mannens intelligens och handlingskraft, så att han blef öfverlägsen qvinnan? Och hvarför stannade Muhameds folk, som icke drucko vin, på ett som lägre ansedt kulturstadium? När saltet inkommit som dagligt näringsämne hos åkerbrukare och herdar, för att ersätta de salter, de förre jägarne fingo i vildbrådets blod, kunde då icke vinet ha varit något ersättningsämne för förlorade näringsämnena under föregående stadier? Och för hvad? Någon tanke eller något behof måste ligga under ett så sällsamt bruk. Eller skulle

behöfvat att förlora medvetandet ge stöd åt pessimistiska skolans sats, att det medvetna är början till lidande? Man blef ju naiv, omedveten som ett barn, man blef ju djuret af vin! Var det den förlorade sällheten man ville återvinna? Men ångern, som kom efter? Anger och magsyra ha samma symptom. Kunde det icke vara en förvexling, så att det kändes som ånger, men bara var cardialgi. Eller ångrade sig den till medvetenhet vaknade drinkaren öfver, att han blottat sig dagen förut, röjt sina hemligheter? Det var dock något att ångra! Han skämdes öfver, att han låtit öfverrumpla sig, och han erfor fruktan öfver att ha blottat sig, lemnat vapen ifrån sig. Ånger och fruktan ligga ju nära hvarandra.

Man dränkte än en gång medvetandet, och man satte sig i båten att fara hem. Men nu råkade Johan och Thurs i ett gräl om Bellman, som varade ända till Skeppsholmen och slutade med skarpa sanningar.

Det var ett gammalt agg Johan hade till Bellman. Som barn hade han legat sjuk en hel sommar, och ur faderns bokskåp hade han händelsevis fått Fredmans Epistlar. Det var tokigt, tyckte han, men han var för ung att kunna ha något grundadt omdöme. Sedan hände ibland, att fadern satte sig vid pianot och gnolade »Magistraten uti Trosa» eller »På Gripsholm är alltför roligt». Obegripligt, menade gossen, att

morbror och far kunde finna det der så kostligt. Sedan åhörde han vid ett julbord en tvist, mycket hetsig, mellan sin mor och sin morbror, om Bellman, hvilken morbrodern satte högst af allt, högre än bibeln och predikningarne. Det var djup i Bellman. Djup! Troligen hade väl Atterboms romantiska partikritik så sakta sipprat ned till medelklassen, genom tidningar. Som gymnasist och student hade Johan sjungit »Opp, Amaryllis» och de andra idyllerna, naturligtvis utan att fatta eller ens tänka på orden. Han sjöng med i quartetten eller kören, ty det lät roligt. Slutligen hade han fått Ljunggrens, 1867 utkomna föreläsningar i handen, och då gick ett ljus upp för honom, men icke det af Ljunggren påtända. Detta är vansinne, menade han. Bellman var en vissångare, låt gå, men en stor skald, den största skald, som Norden bar! Omöjligt! Bellman hade sjungit sina, på franskt mönster klippta visor för hof och vänner, men aldrig för folket, som icke skulle begripit Amaryllis, Eol, Tritoner, Fröja och hela rococons anhang. Så dog han och vardt glömd. Hvarför gräfdes han opp af Atterbom? Derför att det stridande meningspartiet, romantiska skolan, behöfde en inkarnation af det regellösa att berömma gentemot akademisterna, då de icke kunde berömma sig sjelfva. Så kom skolan till makt, och med kännedom om den menskliga fegheten

inför meningsvåld, och med kunskap om medelklassens aperi och auktoritetsdyrkan, får man mindre undra att Bellman blef så upphissad. Ljunggren och Eichhorn kommo sedan såsom forskare och skulle gå öfver Atterbom i att finna skönhet och snillrikhet, och så tog prestadömet i Par Bricoll hand om kulten, och dermed var guden färdig. Ja, Byström hade redan gjort den lilla nummerlotterisekreteraren och hofpoeten till Dionysos, och gifvit honom det antika Bacchushufvudets drag.

Johans opposition gick nu ut mot guden först och främst. Derpå fann han, såsom idealist, Bellmans humor vidrig och osann. Ingen fyllhund, aldrig så stor, ligger i rännsten och begrundar sin mors samlag, som kallat honom till verlden. Intet lustparti får ut till Fiskar torpet en söndagsförmiddag, att när klockorna ringa i Danderyd begå samlag midt i solskenet. Detta är icke lifsglädje, ty den tillhör ungdomen, och det här handlar bara om oförmögna gubbar. Derfor är Bellman toddygubbspoeten och stamfar till den otäcka, gamla ungarlen Konjander.

Idyllerna äro slarfviga, skakade ur armen, med rimnöd, osammanhängande, som tankarna i en rusigs hjerna. Man vet icke om det är natt eller dag; åskan går midt i solskenet, och vågorna svalla, när båten ligger för stiltje. Det är musiktext, och som sådan kan man begagna

till och med adresskalendern. Det är detsamma hvad det är, bara det låter.

Som vanligt tog Thurs åt sig personligen. Det var ett angrepp på hans goda smak och på hans heder, ty Johan sa, att han bara snobbade den der beundran; att han läst sig till den; att den icke var sann. Thurs förklarade Johan öfvermodig, som ville mästra den störste skalden.

— Bevisa att han var den störste!

— Tegnér, Atterbom ha sagt . . .

— Det är inga bevis!

— Motsägelseanda, förstås!

— Tviflet är visshetens begynnelse, och orimligheter måste i en sund hjerna väcka motsägelse.

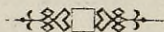
Och så vidare!

Som det ej fins några generela eller allmängiltiga omdömen, då ju hvarje omdöme är individuelt, så fins det deremot flertalsomdömen och partiomdömen. Johan stukades med dem och teg sen med Bellman många år framåt. När senare den gamle Fryxell påvisade, att Bellman icke var en nykterhetsapostel, som Eichhorn och Ljunggren gjort honom till, icke var en gud, utan en liten vissångare med måttliga fordringar, då såg Johan en glimt af hopp, att hans individuela omdöme också skulle kunna bli ett flertalsomdöme en gång. Men då hade han redan andra synpunkter på frågan

och ville säga: att Sverige hvarken skulle varit olyckligare eller sämre, om Bellman aldrig varit till; och då ville han säga patrioterna och demokraterna, att Bellman var en Stockholmspoet, en rojalistisk hofpoet, som gycklade ganska grymt med småfolket, och han ville säga goodtemplarne, som sjöngo Bellman, att de sjöngo fyllsånger, skrifna i fylla och besjungande fylla. För egen del vidhöll han att Bellman var rolig att sjunga för de lätta franska melodiernas skull, och han var icke alls sårad af den fördomsfria franska Voltairemoralen, tvärtom. Men nu var han det, ty han var idealist och begärde renhet i poesien, alldeles som våra dagars kvarlevande idealister och Bellmansdyrkare. Dessa senare ha räddat sig och sin moral under ordet humor. Men hvad mena de med humor? Är det skämt eller allvar? Hvad är då skämt? Den feges kringgående af att säga sin mening? I humorn återfinnes människans dubbelnatur: naturvarelsens likgiltighet gentemot vedertagen moral, och den kristnes ojande öfver det omoraliska, som ändå är så lockande, så förföriskt. Humorn talar med två tungor: satyrens och munkens. Humoristen släpper lös mænen, men anser sig på gamla, dåliga grunder böra piska den med ris. Det är en öfvergångsform, som håller på att dö och nu lefver sitt sista lif i de lägre stadierna. De stora moderna andarna ha lagt bort riset och hyckla icke längre,

utan tala rent ut, och den gamla fylleri-sentimentaliteten går icke längre som godt hjerta, när den är upptäckt bara vara dåliga nerver.

Emellertid, efter slutadt gräl landsteg förbundet på Skeppsholmen. Det var nu ljus sommarnatt. Med matkorgar och guitarr, samt förbundets ark i spetsen, tågade man, såsom sanna idealister, till flickor. Vid soluppgången satt förbundet vid öppna fönster på Apelbergsgatan, dukade upp ur matkorgarne, och åter ljöd gitarren och flöjten, och nu reciterades Horatii sånger till Lydior och Chloer, och i mjuka bäddar tändes kärlekens eldar åt Afrodite Pandæmos.

9.

I böckerna och på tiljan.

(1870.)

Att skriva en själs utvecklingshistoria kan stundom gå för sig genom en enkel bibliografi, ty en person, som lefver i små kretsar och aldrig träffar personligen de bästa, söker deras bekantskap i böckerna. Att samma böcker dock icke göra samma intryck och verka på alla, visar deras relativa oförmåga att omvända någon. Den kritik till exempel, som uttalar och öfverensstämmer med vår mening, kalla vi god, den som talar emot vår mening är en dålig kritik. Vi synas sålunda vara åtminstone uppfosttrade med förutfattade meningar, och den bok, som stärker dessa, utreder och utvecklar dem, slår an på oss. Faran af ensidig bok-

bildning är den, att de flesta böcker, särskildt mot slutet af en kulturperiod och mest vid universitet, äro föråldrade. Ynglingen, som af föräldrar och lärare fått in gamla ideal, blir sålunda, innan han är färdig, af nödvändighet föråldrad, så att han vid mannaålderns inträde vanligen får kasta hela sitt lager af gamla ideal och liksom födas på nytt. Tiden har gått honom förbi, medan han läste in de gamla böckerna, och han finner sig främmande midt i sin samtid.

Johan hade tillbragt sin ungdom med att taga reda på det förflutna. Han kände Marathon och Cannä, spanska successions- och trettioåriga kriget, medeltid och forntid, men när nu på sommaren det stora kriget mellan Frankrike och Tyskland bröt ut, förstod han icke hvad frågan gälde. Han läste om det, som om en teaterpjäs, och intresserade sig för utgången för att få se huru det skulle gå. På Kristineberg, der han om sommaren bodde hos föräldrarna, låg han i gräset ute i parken och läste Oehlenschläger. Till sin grad skulle han välja ett specialområde inom hufvudämnet, estetik, och han hade valt den danska litteraturen, dertill lockad af Dietrichsons föreläsningar. I Oehlenschläger hade han funnit höjden af nordisk poesi. Det var för honom poesiens poesi, det omedelbara, som han beundrade, kanske mest därför att han saknade det. Något bidrog väl också det danska språket, som före-

föll liksom en idealiserad svenska och klingade såsom modersmålet från en på afstånd tillbedd kvinnas läppar. När han läst Helge ringaktade han Frithiofs saga; fann den lunsig, nykter, presterlig, opoetisk.

Oehlenschläger var en bok, som verkade genom kontrast som supplement, kanske dock äfven romantiken i densamma ännu fann eko hos ynglingen, som nu vaknat till poetisk verksamhet och som ansåg poesi och romantik sammanfalla. Äfven bidrog väl något sådana omständigheter som hans böjelse för det nordiska, hvilket Oehlenschläger ju upptäckt, och hans pågående olyckliga kärlek till en blond, blek flicka, som var förlofvad med en löjtnant. Oehlenschläger gjorde också därför bara ett öfvergående intryck, som knappt räckte ett år; det var en lätt vårbris, som strök förbi.

Värre var det med de estetiska systemen, såsom Ljunggren framställt dem. Två band, med fin stil, tryckta redogörelser för alla filosofers meningar om det sköna, utan att någon antaglig definition kunde komma till stånd.

Johan hade under sina antikstudier på Nationalmuseum frågat sig huru den fula »Sliparen» kunnat komma med under de sköna konsterna; och huru de holländska genremålarnes krogscener kunde bli sköna i målning, ehuruval de icke voro förskönade, och dessa scener i verkligheten kallades smutsiga. Derpå svarade icke filosoferna. De slingrade sig undan och gjorde

den ena rubriken efter den andra, utan att våga eller kunna taga steget ut och införlifva det fula under annan förevändning än kontrastverkan och såsom komiskt. Men starka misstankar hade nu vaknat om att det sköna icke alltid var det vackra.

Vidare slets han under tvifvel om möjligheten af objektiva smakomdömen. Han hade läst i den nyss grundlagda Svensk Tidskrift huru man kifvade om konstverk, och sett huru båda motståndarne lika godt försvarade hvar sin motsatta mening. Den ena sökte det sköna i formen, en annan i innehållet och den tredje i harmonien mellan båda. Ett väl måladt stilleben skulle sålunda stå högre än Niobe, ty denna statygrupp var icke skön i linierna, särskildt var hufvudfigurens draperi högst smaklöst, ehuru flertalsomdömet stannat vid att verket var sublimt. Det sublimes behöfde sålunda icke vara skönt i formen. Frukten af studierna blef, att han fann alla smakomdömen subjektiva, efter som de fälades af subjekt, och att så kallade objektiva omdömen endast voro subjektiva, som lyckats vinna flertalet eller få häfd.

Midt under dessa grubblerier kom en bok i hans hand, som slog ner som en blixtnad i tviflets mörker och kastade ett nytt ljus öfver hela det skönas verld. Det var *Georg Brandes' »Kritiker och porträtter»*, som utkom under sommaren och behandlades i Aftonbladet. Här

förelåg intet nytt färdigt system, men öfver det hela spred sig en ny belysning. Alla de från tyska filosofien lånade orden, innehåll och form, skönt, sublimt, karakteristiskt, saknades; och helt säkert hade författaren icke använt de estetiska systemen för att få måttstocken. Men hvilken passare han begagnade, det fick man ännu icke veta. Brandes skref ej som de andra; såg ej som de andra, och han tycktes ha en finare tankemekanism än de gamla. Han utgick från det föreliggande faktum; undersökte det; plockade sönder konstverket; visade dess anatomi och fysiologi, utan att bestämdt säga om det var skönt eller icke skönt. Det var den nya franska estetikens metod, som med Taine införts från England och nu tillämpades på konsten. Hela den gamla estetiken, som stannat vid att detta var bra, detta var icke bra, var dermed slopad. Konstverket låg der som en yttring af den mensklige andens verksamhet, stämplad af tidsrymden då det utgått, påtryckt personlighetens prägel, och skulle endast behandlas såsom ett dokument, en handling rörande tidens inre historia. Skönhetsidealen vexlade med land, folk och klimat, och Rubens' fettbildande qvinnor voro lika sköna eller osköna som Rafaels mätresser, hvilka voro utklädda till madonnor. Detta var att ställa frågan på en punkt, der den ej kunde nås af subjektiva eller objektiva omdömen; kritiken hade dermed

förklarar alla absoluta omdömen öfverhufvud ogiltiga och erkände endast förklaringsmetoden. Och huru kunde det vara annorlunda, då hvarje omdöme, fäldt af en bestämd individ eller ett individparti, med en bestämd, inlärd åskådning, beroende af epoken, endast kunde bli ett relativt och individuellt omdöme. Men dermed var också kritikens egen omöjlighet förklarad. Ty hvilken annan än författaren eller artisten sjelf kunde förklara konstverkets uppkomst; hvilken utom han kände alla hemliga trådar, bevekelsegrunder, intressen, som samverkat vid arbetet? Men han var ju sjelf partisk och kände sällan sig sjelf, i synnerhet om han lefde i det omedvetnas saliga sjelfbedrägeri; och han tvangs ju, för att icke skada sig, hemlighålla sitt yrkes hemligheter.

I den svåra frågan om innehållets eller formens företrädesrätt gick Brandes bestämdt öfver åt innehållet. För att ett konstverk skall vara ett tidsdokument, måste det stå i innerligt förhållande till tiden och verkligen innehålla något. Detta yttrande tog sitt uttryck i den sedan ryktbara formeln: *problem under debatt*. Men detta hade ju redan den så förkättrade tendensromanen, hvars mest bekanta offer i Sverige fru Schwartz varit, satt i verket. Inseende vådan af denna lära, drager sig Brandes ur spelet med att undanbedja sig sådana följsatser, dock utan att bestämdt ange på hvad grund.

Detta var emellertid första steget till litteraturens emancipation ur det tryckande slafveriet i konstens tjenst, uttaget af en estetiker. Frigörelsen hade utförts steg för steg redan förut, i det tidningslitteraturen tagit de flesta författarkrafter till sig. Skalden fick icke längre vara den för sin tidsålder likgiltige gycklaren. Han skulle lemna drömmarne och stiga in i sin samtids verklighet, realiteten, och dermed var banan öppnad för den öfvergångsform, som nu går under realism och naturalism, och som väl skall sluta i sjelfbiografi, det enda ämne en författare kan någorlunda beherrska, om han nämligen är fullt medveten om sin viljas ofrihet och sålunda icke känner sig brydd för att vara upprigtig, hvilket han endast kan vara om han är fullt på det klara med sin oansvarighet. †

Victor Hugos romaner hade i Johan fått en fruktbar jord. Upproret mot samhället; den på den ensliga ön boende skaldens dyrkan af naturen; hånet af den alltid herrskande dumheten; raseriet mot prestreligionen och svärmeriet för Gud såsom alltets upphofsman; allt detta, som låg i frö hos ynglingen, började gro, men qväfdes ännu af de gamla böckernas höstfälda löf.

Lifvet i hemmet var nu stilla. Stormarne hade lagt sig; syskonen hade vuxit upp. Fadern,

som ännu alltjemt satt öfver sina räkenskapsböcker, beräknande möjligheten att utan skuld försörja barnskaran, var blifven äldre och insåg nu att Johan också var äldre. De språkade nu ofta om allmänna frågor. Rörande pågående kriget voro de temligen neutrala. Som romaniserade germaner tyckte de ej om tyskarne. De fruktade och hatade dem såsom farbröder, de der hade en viss åldersrätt öfver svensken, men de glömde ej heller att det segrande Preussen varit en svensk provins. Svensken var blifven mer fransman än han visste, men nu kände han sig som slägt med den vackra nationen.

Om aftnarne, när de sutto i trädgården och vagnsbullret hade upphört, trängde ljuden af marseljäsen ifrån Blancs kafé ända ut till dem, och de hörde hurraropen, hvilka snart skulle tystna.

I augusti, då teatrarne öppnades igen, fick Johan det så länge äskade beskedet, att hans pjäs var antagen till spelning. Det var första succès'ens rus han erfor. En pjäs antagen på kungliga teatern vid tjuogoett års ålder, det var nog att lyfta undan alla motgångarnes minnesbörda. Nu skulle hans ord från landets första scen gå ut till publiken; missödet med teaterbanan glömmas; fadern inse, att sonen i sin så

beryktade ombytlighet hade valt rätt, och allt skulle vara bra igen.

Och på hösten, innan terminen började, gick pjesen. Den var barnslig, from, konstdyrkande, men innehöll en dramatisk effekt, som räddade det magra stycket: Thorvaldsen framför Jasonstatyn, som han vill slå sönder med en hammare. Det som deremot var oförskämtdt, var ett utfall mot tidens rimmare. Hvilka åsyftade författaren? Och hur vågade en nybörjare, som hade så mycket nödrim, kasta sten på de andra? Det var en dumdristighet, som också straffade sig.

Johan smög sig upp i tredje radens fond, för att stående se på sitt verk. Der stod Rejd i förväg, och ridån var uppe. Johan kände sig som om han stått under en elektricitetsmaskin. Hvarje nerv dallrade, han skakade på benen, och tårarne runno hela tiden af idel nervositet. Rejd måste hålla honom i handen för att lugna honom. Publiken applåderade här och hvar, men Johan visste att det var mest slägt och vänner, så att han lät ej lura sig. Hvarje dumhet, som undsluppit honom i versen, skakade honom och skar i örat; han såg idel ofullkomligheter i sitt verk; han skämdes ömsom, så att det hettade om öronen, och innan ridån föll, sprang han ut. Ut på det mörka torget. Han var alldeles tillintetgjord. Anfallet på presterna var dumt och orättvist; fattigdomens

och högfärdens förherrligande föreföll honom oriktigt, hans skildring af förhållandet till fadern var cyniskt. Att vräka opp sig på det sättet! Det var som om han visat sin blygd, och skam var den starkaste känsla han erfor. Skådespelarne deremot tyckte han voro bra; uppsättningen var mera stämningsfull än han drömt. Allt var bra, utom pjesen. Han irrade nere vid Norrström och ville dränka sig.

Att ha visat sina känslor, var det som mest upprörde honom! Hvadan detta? Och hvarför skämmas man i allmänhet för det? Hvarför äro känslorna så heliga? Kanske därför, att känslor i allmänhet äro falska, såsom endast uttryckande en fysisk sensation, dem personligheten icke är fullt med om. Om det verkligen skulle vara så, då skämdes han såsom hvardagsmänniska öfver att ha varit så osann vid skrifvandet, och visat sig utklädd.

Att röras vid åsynen af en medmänniskas lidande anses vackert och förtjenstfullt, men det lär endast vara en reflexrörelse. Man förlägger den andres lidande inom sig sjelf, och det är ens eget jag man lider öfver. En annans tårar kunna narra en att gråta, lika lätt som en annans gäspning att gäspa. Intet vidare. Han skämdes öfver att ha ljugit och ha ertappat sig sjelf. Men publiken ertappade honom icke.

Ingen är så omutlig kritiker som teaterförfattaren, hvilken ser sin egen pjes. Han

släpper icke igenom ett ord i sitt såll. Han skyller icke på skådespelarne, ty dem beundrar han vanligen, då de kunna säga hans dumheter med sådan smak. Och Johan tyckte att stycket var dumt. Det hade legat ett halft år; kanske han vuxit om det.

Det spelades en efterpjes, som drog två timmar. Under hela tiden irrade han ute i mörkret, i alléerna, och skämdes.

Han hade stämt möte in på Hotel du Nord med vänner och släktingar för att dricka ett glas, men han uteblef. Han såg huru de sprungo och sökte honom, men han ville ej träffa dem. Och de gingo in igen för att se efterpjesen. Ändtligen var spektaklet slut. Folket strömmade ut och spridde sig i alléerna. Han gick och sprang undan för dem, för att slippa höra omdömen.

Slutligen såg han en enda grupp stå kvar under Dramatiska teaterns regntak. De tittade åt alla håll; de ropade honom. Slutligen gick han fram, blek som ett lik och dyster.

De gratulerade till framgången. Man hade applåderat, och det var ganska bra. Omdömen från ktingsittande återgåfvos, och man lugnade honom. Derpå togs han i kragen in i källaren och tvangs att äta och dricka, och så drogs han med till några flickor.

— Det ska göra dig godt, din gamle dysterbiff, — sa en grosshandlare.

Och han befann sig snart nerryckt från sin himlafärd.

— Hvad ska du vara dyster för, som fått en pjes spelad på kungliga teatern?

Ja, det kunde han inte säga dem. Hans djerfvaste önskan var uppfylld, men det var troligen icke det han ville. Tanken på att det i alla fall var en heder tröstade honom icke.

Följande morgon gick han i kryddboden och köpte morgontidningen. Han fläkte upp den och fick läsa att stycket hade vackert språk och (som det gafs anonymt) ansågs vara af en känd konstkritiker, som väl studerat Roms artistverld. Det var en artighet och hjälpte något upp lynnet.

Vid middagstiden reste han till Upsala för att af fadern inackorderas hos en prestenka och sålunda under vederbörlig uppsigt fullborda sina studier.

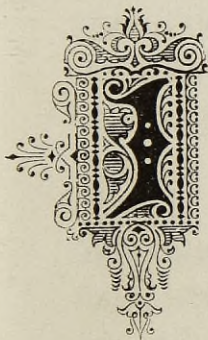

10.

Zerrissen.

(1870.)

och med inackorderingen följde ett stort, dagligt och rikt umgänge. Kan-
ske alltför rikt. Der funnos studenter
af alla åldrar och studier och från alla
provinser. Från presten, som läste
på pastoralen, till unga medikoflare
och jurister. Äfven fruntimmer bodde i huset,
men Johan var nu, för åttonde gången, kär,
och återigen i en oåtkomlig, som var förlofvad.
Det rika umgänget likasom öfverlastade hjernan
med intryck från alla kretsar, och personlig-
heten blef slapp och söndersliten genom alla
dessa afpassningar, dagtinganden med åsigter,
som umgänget medför. Dessutom dracks myc-
ket, nästan hvarenda qväll.

En af de första dagarne efter ankomsten blef aftontidningarnes kritik öfver pjesen synlig. Den ena var mycket skarp. Den var rättvis, och just därför, att den var sann, tog den Johan alldeles gruffigt. Han kände sig afklädd, genomskådad. Författaren hade gömt sin obetydliga person bakom ett stort namn (Thorvaldsens), och kostymen klädde icke. Och så vidare. Han var alldeles bankrutt. I sådan nöd söker man sjelfförsvar, och han anställde jemförelser med andra skrappjeser, som samma stränge herre berömt. Han fann då behandlingen orättvis. Ja, från den synpunkten var den också orättvis, det vill säga vid jemförelse, men för sig sjelf, fristående, var den sann. Stycket kunde ej bli bättre, därför att kritikern blef sämre.

Johan blef nu skygg och vild. Dertill kom, att man på nationen i en utkommande tidning skämtat med honom och stycket. Han tyckte sig nu läsa hån och grin öfverallt och gick bara bakgator.

Men så kom ett slag till, som tog hårdare. En vän hade på eget förlag låtit trycka hans första alster, fritänkarpjesen. Och nu, en aftonstund uppe hos Rejd, kommer en bekant upp med den hatade aftontidningen. Der stod en hånande artikel om hans utgifna pjes, som beskämtades och hudströks. Johan tvangs att

läsa den i kamraternas närvaro. Han måste erkänna, mot sin vilja, att det var sant, men det upprörde honom förfärligt. Hvarför är det så svårt att höra sanningen från andra, då man kan vara så sträng mot sig sjelf? Troligen därför, att samhällsmaskeraden gör hvar och en rädd för att bli demaskerad; troligen äfven därför, att dermed följer ansvar och obehagligheter. Man känner sig öfverlistad, utlurad. Han, som sitter der i lugn och afslöjar, skulle känna sig lika genompiskad och blottad, om hans hemligheter röjdes. Samlifvet är ett falskt spel, men hvem vill bli upptäckt! Det är därför man i ensamma timmar, när det förflutna stiger omutligt upp, icke ångrar sina fel, utan sina dumheter och nödtvungna grymheter. Felen måste vara der, de framkallades af nödvändigheten och de gagnade, men dumheterna, de skadade och kunde varit ogjorda. Och menniskan ger dermed intelligensen större heder än moralen, emedan den förra är en realitet, den senare en listig dikt. Tag dig fram i lifvet med din intelligens och narra andra vara moraliska (mot dig), så får du lättare att segra genom att bryta moralen (öfverenskomsten). Derfor är också vår tids moraliska eller sedlighets- och offersträfvan en öfverklassrörelse, hvarmed man vill hejda de framstörtande massorna.

Emellertid, han erfor samma smärtor, som han tänkte sig en brottsling skulle känna. Och han drefs nu att så fort som möjligt utplåna intrycket af sin dumhet. Men han kände äfven, att det fans ett grand af orättvisa begången mot honom, då han ju dömdes hel och hållen just nu såsom förmåga, under det hans alster var årsgammalt, och han sålunda var ett år mognare. Men det var icke recensentens fel.

Det var sålunda ett missförhållande mellan domen och corpus delicti. Han kastade sig så in på ett sorgespel, »Blotsven», som i konstnärlig form skulle behandla kristendomen och lösa samma problem och samma konflikter. Med konstnärlig menades den tiden, att ämnet spelade i en förfluten tid, för att stoffverkan skulle borttagas. Påtryckt af Oehlenschläger och de isländska sagorna han nu läste på grundspråket, skref han Blotsven. Men han hade en svår samvetsstrid, ty fadern hade tagit löfte att han ej skulle skrifva, förrän han aflagt examen, och det var ett svek att åtnjuta hans underhåll och ej uppfylla vilkoren. Men han dödade betänkligheterna med att fadern nog skulle bli nöjd, om ett stort och hastigt resultat visade sig. Och det kunde nog varit sant.

Men andra, nya ingredienser kommo nu att ingå i hans lif och verka afgörande på hans sinnesförfattning och hans arbete. Det var två bekantskaper: en författare och en personlighet.

Olyckligtvis voro båda abnormiteter, undantagsfall, och blefvó derfor endast störande i hans utveckling.

Författaren var *Sören Aaby Kierkegaard*. Dennes »Enten-eller» hade Johan fått låna af en förbundsbroder och läst den med fruktan och bäfvan. Kamraterna hade också läst den och funnit den genial, hade beundrat stilen, men icke vidare känt sig påverkade af den, hvilket visar att böckerna svårligen verka, der ej de förefinna sin läsare i slägt med författaren. På Johan gjorde den åsyftadt intryck. Han läste »estetikern A's första del». Var ibland hänförd, men kände sig ändock alltid olustig, såsom inför en sjuklings bädd. Och när han tillryggalagt den första delen var han verkligen tom och förtviflad, men mest uppskakad. »Förförarens dagbok» fann han vara en oförmögens eller en boren onanists fantasier, som aldrig narrat en flicka. Inte gick det till på det viset. Och för öfrigt, Johan var icke någon njutningsdyrkare, hade tvärtom gått åt askesen och själfplågeriet, och en sådan egoistisk njutningslusta som A's, var dessutom orimlig, emedan det lidande han förorsakade genom sina lustars tillfredsställande ovilkorligen måste ådraga honom lidanden och sålunda motverka hans ändamål. Djupare trängde »etikerns predikan om lifvet som pligt, som uppgift,» och han fann häraf, att han i det afseendet varit

en estetiker, som tagit författeriet som en njutning. Det skulle tas som ett kall. Hvarföre? Ja, der brast bevisningen, och Johan, som ej visste att Kierkegaard var kristen, utan trodde tvärtom, ty han kände ej hans »Uppbyggliga tal», fick nu insmugglad på sig den kristna sedeläran, med offerskyldighet och pligtkänsla. Och så kröp begreppet synd in igen. Att njuta var synd, att öfva sin pligt var pligt. Hvarför? För samhällets skull, till hvilket man stod i tacksamhetsskuld? Nej, därför, att det var pligt. Det var Kants kategoriska imperativ, helt enkelt. När han så kom till slutet af »Enten-Eller» och fann, att äfven etikern, den sedlige, var förtviflad, och att hela pligtläran bara skapat en filister, så remnade han midt itu. Nej, hellre då estetiker! Ja, men det går inte att vara en estetiker, när man fem sjettedelar af sitt lif varit kristen, och det går icke vara etiker utan Kristus. Så började han nu kastas som en boll mellan båda, och slutet blef mycket riktigt förtviflan. Hade han nu fått fatt i »Uppbyggliga tal», skulle han möjligen gjort ett steg mot kristendomen, möjligen, ty det är svårt att nu afgöra, men att ta igen Kristus, det var som att sätta in en utryckt tand, som man med nöje kastat på elden med tandvärken. Det kunde också varit möjligt, att han, med kännedomen om, att »Enten-Eller» bara var en piska till korset,

vräkt hela boken som en jesuitskrift, och varit räddad. Nu blef det ett enda skrikande missljud. »Valet» och »språnget» skulle tas, men hvart? Mellan estetiskt och etiskt. Och det togs fram och åter. Ut i rymden till paradoxet eller Kristus, det kunde han ej, ty det var förintelse eller vanvett. Men Kierkegaard predikade vanvettet. Var det den öfvermedvetnes förtviflan öfver att alltid vara medveten? Var det genomskådarens trängtan till rusets sanslöshet?

Johan hade nog känt striden mellan sin vilja och andras. Han hade gjort fadern sorg genom att korsa hans planer, men så var det ömsesidigt; och hela lifvet bestod af en väfnad hvarandra korsande viljor. Den enas död, den andras bröd, intet godt åt den ena, utan något ondt åt den förbigångna. Njutning och lidande, i evig vaxling och strid. Hans sinlighet eller njutningslystnad hade icke kränkt andra eller förorsakat någon sorg. Han gick till allmänna flickor, som icke önskade högre än att få sälja sig, och han hade aldrig förfört någon oskuld och sprungit utan att betala. Han var moralisk af vana eller instinkt, af fruktan för följderna, af smak, af uppfostran, men just detta, att han icke kände sig omoralisk, var en brist, en synd. Efter läsningen af »Enten-Eller» kände han sig syndfull. Det kategoriska imperativet smög sig fram under ett latinskt namn och utan

korset på ryggen, och han lät narra sig. Han såg icke, att det var två tusen års kristendom, som klädde ut sig.

Nu skulle emellertid ej Kierkegaard gräft så djupt, om ej en mängd omständigheter just då påverkade. Kierkegaard predikade i estetikerns bref lidandet som njutning. Johan led af det offentliga hånet; han led af de smärtor, hans svåra arbete framkallade; han led af obesvarad kärlek; han led af otillfredsstäld könsdrift, emedan det i Upsala var svårt att få flickor; han led af dryckenskap, ty han var full nästan hvarannan qväll; han led af själsstrider och tvifvel inom sin konstverksamhet; han led af Upsala, af det fula landskapet; af otreflig bostad; af examensböckerna; och af ondt samvete, att han ej läste, utan skref. Men under allt detta låg också något annat på botten. Han var uppfödd vid strängt arbete och pligter. Nu lefde han godt, bekymmerslöst, och njöt egentligen. Läsningen var en njutning, författeriet, med all dess smärta, var en oerhörd njutning, kamratlifvet var idel fest och lustbarhet. Hans underklassmedvetande vaknade och sade honom, att det icke var rätt att njuta, när andra arbetade, och hans arbete var njutning, ty det medförde ytterst ära och kanske guld. Deraf hans stadigvarande onda samvete, som utan orsak följde honom. Kände han redan nu tecken till detta vaknande medvetande om

oerhörd skuld till underklassen, till slafvarne, som arbetade medan han njöt? Vaknade nu hos honom dunkelt denna rättskänsla, som i våra dagar gripit många af öfverklassen, så att de återbörd icke väl förvärfvade kapital, offra arbete och tid åt underklassens frigörelse, arbetande af drift, på känsel, mot sitt eget intresse, för att göra rätt? Möjligen! Men Kierkegaard var ej mannen att lösa missljudet. Det blef först evolutionsfilosoferna förbehållet att stifta frid mellan sinlighet och förnuft, mellan njutning och pligt. De skulle stryka det der försåtliga *Antingen-eller* och förkunna *Både-och!*, gifvande köttet sitt och andan sitt.

Kierkegaards verkliga betydelse fick han först många år senare klar, då han insåg honom vara helt enkelt läsaren, den ultrakristne, som ville förverkliga två tusen år gamla österländska ideal i ett modernt samhälle. Men Kierkegaard hade rätt i ett fall. *Skulle* det vara kristendom, så skulle det vara ordentligt; *Antingen-eller* gälde dock här endast för kyrkans prester, som sade sig vara kristna.

Längre såg han ej, och af honom, som skref sin bok 1843 och var prestuppfostrad, kunde man ej begära att han skulle sätta så: antingen kristendom så här, eller också ingen; i hvilket fall man troligen valt ingen. Nu satte han i stället: antingen du är estetisk eller etisk, måste du lika fullt kasta dig i armarne

på vanvettet Kristus. Det falska var att ställa etisk och estetisk emot hvarandra, ty de gå rätt bra ihop. Men Johan fick dem aldrig att gå ihop, förrän han efter ändlös kamp vid trettio-sju års ålder började ett kompromissförsök, då han fann arbete och pligt också höra under njutning, och nöjet sjelft, väl användt, vara en pligt.

Emellertid, boken red honom som en mara. Han blef ond, när kamraterna ville hänföra den under litteraturen. Det hjälpte ej, att de satte den i rikedom, djup, stil öfver Goethes Faust, hvilken den onekligen öfverflyglar många gånger. Johan kunde icke heller förstå då, att pelarhelgonet Kierkegaard sjelf njutit ifrån sig, när han skref delen A, och att Förföraren och Don Juan voro författaren sjelf, som i fantasien tillfredsstälde sin lusta. Nej, det var dikt, trodde han.

Alla förutsättningar förefunnos för Kierkegaards inträde i Johans lif, och dertill kom nu den ofvan antydda bekantskapen, hvilken icke alls skulle spelat någon rol om ej marken varit beredd, ty på de andra kamraterna verkade han slutligen endast löjlig. Dermed förhöll sig emellertid så. Brodern Thurs, Israels son, kom en dag och berättade att han gjort bekantskap med ett snille, som önskat inträde i förbundet.

— Ah, ett snille!

Ingen af förbundsbröderna ansågo sig vara kallade till den nådegåfvan, ej en gång Johan, och stark fråga är, om någon skald egentligen trott eller känt sig vara det. Man kan vid anställd jämförelse finna sig ha gjort bättre saker än andra, och ett godt förstånd skall naturligtvis känna att han förstår bättre än andra, men snille, det var något särskildt; tilldelades vanligen ej förrän efter döden och bortfaller numera ur språkbruket, sedan snillets utvecklingshistoria är uppdagad.

Nyheten väckte rörelse, och den okände invaldes under namnet Is. Han var icke poet, sades det, men han var lärd och en stark kritiker.

Så kom han en qväll, när det var sammankomst hos Thurs. Vid dörren stannade en liten tunn person, utan öfverrock, klädd som en arbetare på permission. Kläderna sågo lånade ut, ty armbågar och knäveck hängde på orätta ställen (detta observerades genast af Johan, som ärfde kläder). I handen höll han en ölsupsfärgad, smutsig hatt, som man endast såg hos positivspelare. Hans ansigte såg ut som en sydländsk råttfällsförsäljares. Det svarta håret hängde ner på axlarna, och ansigtet var igenväxt med svart skägg, som gick ner på bröstet.

— Är det möjligt, — frågade man sig, — att detta är en student? —

Han liknade allt annat och såg ut att vara fyrtio år, men var bara trettio.

Han stannade med hatten i handen vid dörren som en tiggare och vågade sig knappt fram. Sedan Thurs dragit in honom i rummet och presenterat, förklarades sammankomsten öppnad. Is började tala. Och man lyssnade. Det var en qvinnas röst, som ibland sänkte sig oförskämdt till en hviskning, liksom om talaren fordrade dödstystnad eller talade för sitt eget nöje. Hvad han talade om skulle vara svårt att återge, ty det var om allt han hade läst, och som han läst tio år längre än tjuguingarna, funno de honom beundransvärd i sin lärdom. Derpå uppläste någon ett poem. Is skulle yttra sig. Han började med Kant, vidrörde Schopenhauer och Thackeray, samt slutade med ett föredrag om George Sand. Men det märkte ingen, att det ej handlade om poemet. Derpå gick man ut och åt. Is talade alltjemt filosofi, estetik, världshistoria. Ibland med ett sorgset uttryck i de svarta, obegripliga ögonen, som aldrig hvilade på sällskapet, utan som tycktes söka en osynlig publik borta i fjerran, okända rymder. Förbundet lyssnade andaktsfullt, hänförda.

Af denne man skulle Johan nu höra sin dom. Han och en af de mest poetiska bröderna hade fått starka tvifvel om sin kallelse. Ofta när de druckit mycket, frågade de hvarandra om

de trodde? Dermed menades om den ena trodde, att den andra var kallad till skald. Det var alldeles samma tvifvel som då Johan gick och undrade om han var ett Guds barn. Nu skulle Is läsa Blotsven och ge sitt omdöme. Johan gick upp till honom en morgon att få höra hans omdöme. Is talade till middan. Om hvad? Om allt. Men han hade nu tagit fatt i Johans själ. Han kände trådarne efter hörsagor af Thurs, och i dem röck han nu efter behag. Det var icke af sympati han gräfdde i hans innandöme, utan af något slags spindelbegär. Och om pjesen yttrade han sig ej direkt, utan kastade upp en plan till en ny, efter hans sinne. Han verkade som en magnetisör, och Johan var bedårad, men gick ifrån honom förtviflad, såsom om vännen rört om i hans själ, plockat sönder den och slängt bitarna ifrån sig efter tillfredsstäld nyfikenhet.

Men Johan kom igen och satt på den vise mannens soffa, lyssnade till hans ord som oraklets och kände sig fullkomligt under hans herravälde. Ibland tyckte han att det var en ande, som vandrade på golfmattan, och hans kropp försvann i tobaksmolnen. Han verkade hvad man kallar dämoniskt, det vill säga vid första påseendet oförklarligt. Han hade icke blod i ådrorna, inga känslor, ingen vilja, inga begär. Det var ett talande hufvud. Hans ståndpunkt var ingen och alla. Han var ett prepa-

rat af böcker, och mannen var typisk för en boklörd, som aldrig lefvat.

Ibland när bröderna voro ensamma, talade de om Is. Thurs hade redan ledsnat på honom och undrade om han begått något brott, ty han tycktes drifven af en beständig oro. Dertill kom i dagen att han var poet, men ej ville visa sina poesier, emedan han hade så höga tankar om skaldekonsten. Vidare förvånade man sig öfver att ej finna en bok i den lärde mannens hem. Och så frågade man sig hvarför han sökt dessa ynglingar, hvilka han var så öfverlägsen, och hvilkas poesi han måste förakta. Ynglingarne, hvilka sjelfva stodo vid romantikens utgång, kände ej igen den blodlöse romantikern, som förlorat fotfäste på jorden. De sågo ej i det långa håret och den sluskiga hatten kopian af Murgers Bohémare. De visste ej att denna *Zerrissenheit* var ett parisermod, och att denna ihåliga visdom var spunnen af tysk mystik, denna experimentalpsykologi hemtat efter en glutt i Kierkegaard, att denna intressantheit, som ville påskina ett obegånget brott, en djup, hemlig sorg, var lånad från Byron. Detta förstodo de ej. Dertill kunde Is också leka med Johans själ och hålla honom i sina garn. Ja, Johan var så intagen och så snärjd af honom, att han i ett tal kallade sig Gamaliel, som suttit vid Pauli (Is') fötter och hemtat visdom.

Följden af allt detta blef, att Johan en vacker afton brände upp Blotsven. Det var en termins arbete, som gick i lågorna. När han uppsamlat askan, grät han. Is hade utan att säga det visat honom att han icke var skald. Alltså alltsammans ett misstag, äfven detta! Dertill kom förtviflan öfver att han be- dragit fadern och icke kunde komma hem med något arbete, som rättfärdigade hans urakt- låtenhet.

I ett anfall af ånger och för att visa något resultat går han upp och anmäler sig till latin- skrifningen, dock utan att ha skrivit de er- forderliga tema och kriorna. Professorn får se hans namn på listan och känner ej igen det. Pedellen kommer upp en söndagskväll, när Johan nyss återkommit påstruken från en mid- dag. Johan går djerft upp till professorn och frågar hvad han vill.

— Herrn tänker skrifva latin?

— Ja.

— Men jag ser ej herrns namn på min lista.

— Jag har skrivit mig igenom till mediko- filn förut.

— Det hör inte hit. Man måste rätta sig efter lagar och författningar.

— Jag känner ingen lag på de tre kriorna.

— Jag tror herrn är oförskämd!

— Det kan tyckas så!

— Ut! Herre eller . . .

Dörren öppnas, och Johan är utkörd. Han svor på att han skulle gå upp ändå och skriva, men följande morgon försöf han sig.

Alltså äfven det halmstrået uppbrändt.

En morgon strax efter kommer en kamrat och väcker honom.

— Vet du att W. är död! (W. var en inackordering och bordskamrat.)

— Nej!

— Jo, han har skurit halsen af sig.

Johan störtar upp, klär sig, och i sällskap med kamraten springer han ner till Jernbrogatan, der W. bodde. De rusa upp för traporna, komma in i en mörk vind.

— Är det här?

— Nej, här!

Johan trefvar på en dörr; dörren ger vika och faller ut öfver honom. I det samma ser han en blodpöl på vindsgolfvet. Han vänder om, släpper dörren och hinner ner i trappan, innan dörren smäller i golfvet.

Denna scen uppskakade honom oerhördt. Och han började grubbla. W. hade några dagar förut mött Johan i Carolinaparken, der Johan gick för att söka ensamheten och arbeta på sin pjes. W. kom fram och helsade; frågade om han fick göra sällskap, eller kanske han störde. Johan svarade upprigtigt att han störde, och W. gick och såg sorgsen ut. Var det den drunknande enslingen, som sökt en själ och

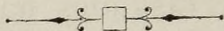
blifvit tillbakastött? Johan kände sig nästan skyldig till detta mord. Men icke var han skickad till tröstare.

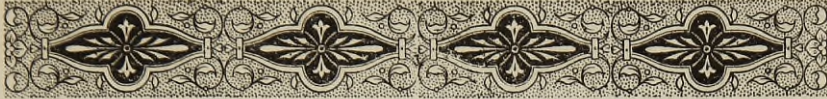
Nu spökade den döde för Johan, och han vågade icke mer besöka sitt rum, utan sof hos kamrater. En natt låg han hos Rejd. Denne måste ha ljus tändt och väcktes flera gånger om natten af Johan, som icke kunde sofva.

En dag öfverraskades han med sin blåsyreflaska af Rejd. Denne låtsades bifalla sjelfmordsplanen, men bad att först få dricka en afskedsbägare. De gingo ner på Novum; bestälde åtta toddar som lagade inburos på en bricka. De drucko fyra hvar i fyra drag med önskad påföljd, att Johan blef »liket». Derpå bars han hem, men som porten var stängd fördes han öfver en tomt och kastades öfver sitt plank. Der blef han liggande i en snödrifva tills han qvicknade vid, då han kröp upp i sitt rum.

Sista natten han var i Upsala, några dagar efter, sof han på en soffa hos Thurs, under det kamraterna vakade öfver honom och hade rummen fullt belysta. De vakade beskedligt ända till morgonen, då de följde honom till stationen och satte honom in i kupén. När tåget passerat Bergsbrunna, andades han åter. Det var som om han lemnat något styggt, hemskt, som en nordisk vinternatt i trettio graders köld,

bakom sig, och han svor att aldrig mer återvända att bosätta sig i denna stad, der själarne, förvisade från lif och samhälle, tycktes ruttna bort af öfverproduktion i tankarne, frätas af bottensyror utan aflopp, gå i eld som qvarnstenar, som mala tomning.

11.

Idealism och realism 1871.

(1871.)

När Johan kom hem till föräldrarna igen, kände han sig skyddad, såsom om han stigit i land efter en stormig och nattlig båtfärd. Och åter sof han en lugn natt i sin gamla tältsäng på brödernas kammare. Här såg han nu stilla, tåliga människor, som kommo och gingo, arbetade och sofvo på bestämda tider, alldeles på samma sätt som förr, utan att oroas af drömmar eller äregiriga planer. Systrarna hade vuxit upp till stora flickor och gingo i hushållet. Alla arbetade, utom han. När han nu jmförde sitt utsväfvande, regellösa lif, utan ro, utan frid, ansåg han dem lyckligare och bättre. Det var allvar med deras lefnad

och de uträttade sina sysslor, fylde sina pligter utan buller eller skryt.

Han uppsökte nu gamla bekantskaper bland köpmän, kontorister, sjökaptener, och fann dem alla så nya och uppfriskande. De förde in hans tankar i verkligheten igen, och han kände åter marken under fötterna. Och dermed började ett förakt för falsk idealitet att växa hos honom, på samma gång han insåg det ovärdiga i studentens förakt för filistern.

För fadern biktade han nu, enkelt och öppet, dock utan ruelse, sitt usla lif i Upsala och bad honom få stanna hemma och taga examen, eljes vore han förlorad. Det fick han, och nu förberedde han sin fälttågsplan för vårterminen. Först skulle han skriva latin för en skicklig lärare i Stockholm och så på våren resa upp och slå sig igenom. Vidare skulle han skriva sin afhandling för laudatur i estetik, samt bereda sig till tentamen i ämnet. Med dessa föresatser började han ett lugnt arbetslif, då nyåret gick in. Men ännu låg nederlaget med fritänkarpjesen honom i hågen, och vännernas förfrågningar om de ej skulle få se något nytt snart retade honom, så att han beslöt sig för att på fjorton dagar skriva om Blot-sven till en enaktspjes. Och sedan så skett satte han sig till att läsa.

Framemot april profskref han för sin lektor, och denne svor på, att han skulle gå igenom.

Och så reste han upp till Upsala. Fadern tyckte icke illa om detta kraftprof, då han hörde Johan vara så tvärsäker, men han hemstälde ändå, om det icke vore mera praktiskt att foga sig och skriva för professorn. — Nej, nu var det en principfråga och en hederssak.

Uppkommen på professorns kur väntade Johan tills hans tur blef att stiga fram. När gubben fick se honom, blef han röd och frågade:

— Är herrn här nu igen?

— Ja!

— Hvad är herrns ärende?

— Att anteckna mig till latinskrifningen.

— Utan att ha skrivit prof?

— Jag har skrivit prof i Stockholm — och jag ville endast fråga om statuterna tillåta mig att gå upp i skrifningen.

— Statuterna? Fråga dekanus om det; jag vet endast hvad *jag* fordrar.

Johan gick och tog vägen direkt till dekanus. Det var en ung, liflig och sympatisk person. Johan framförde sitt ärende och redogjorde för förloppet.

— Ja, ser herrn, statuterna säga ingenting om den saken, men gubben P. kuggar herrn utan statuter.

— Det få vi se då det! Tillåter endast dekanus att jag går upp i skrifningen, det är frågan?

— Det kan ingen neka. Gå bara! Men herrn tänker sålunda trotsa sig fram?

— Ja, det tänker jag!

— Är herrn så säker då?

— Ja!

— Nå, lycka till då! — sade han och klappade Johan på axeln.

Han gick upp i skrifningen, skref och fick efter en vecka telegram, att han var spikad, d. v. s. gått igenom. Några tillskrefvo professors ädelmod denna utgång och ogillade Johans obefogade bråk, men Johan ansåg, att hans flit och kunskaper vållat framgången, om ock han icke kunde neka, att professorn var en hederlig man, som ej kuggat, då han hade makt att göra det.

I maj skulle tentamen ske. Emot all konvenans skickade han nu upp sin afhandling och bad per post, att få tentamen utsatt.

Afhandlingen kallades Hakon Jarl och rörde sig om idealism eller realism. Såsom daterad 1871 och utgörande ett viktigt dokument i dess författares utvecklingshistoria och kanske äfven ett litet bidrag till samtidens, aftryckes den ordagrant med nödiga kommentarier nedanför.

Hakon Jarl

eller

Idealism och Realism.

(1871.)

Från A. till B.

Thorshammar i Gøjjemånaden 18...

När kan jag lita på mitt smakomdöme?
Se der en fråga, som länge gjort mig mycket
bry, men som jag omsider tror mig hafva löst.
Hör på och svara mig sedan, om jag irrat!

Det var ett år tillbaka; jag besökte Nationalmuseum för att betrakta nederländska målningarne. Dagen var töcknig, sinnet nedstämdt, ingenting grep mig. Rubens' rosenröda kött under den högblå himmelen i de gröna lunderna förargade mig, och Ariadne — hvilken massa — och Rembrandt, den allvarlige mästaren, huru kunde han nedlåta sig till sådant effektsökeri! Der sitter Sankt Anastasius läsande — hvarför? Jo, för att ljuset skall få något föremål att falla på. Och den odräglige Teniers med sina smutsiga krögare och birfilare och de eviga tobakspiporna — i sanning, det är ej för roskull han alltid öppnar en lucka opp på väggen. Dock, Teniers föreföll mig långt rikare än Rembrandt, ty när Rembrandt öppnade ett fönster, var det alltid för att släppa in ljus, då Teniers blott ville släppa ut litet

rök af holländsk knaster. Och Ruysdael, hvilka solkiga dukar, hvilka tråkiga landskap, hvarför aldrig låta molnen skingra sig? Men nej, dessa moln behagade mig, de passade förträffligt för min stämning. Jag slog upp katalogen n:o 00 »Landskap med en väg genom en skogspark; i förgrunden bondfolk och en hvit häst med en kärra». Jag såg verkligen vägen och den hvita hästen och bondfolket; jag såg än en gång på taflan och började förnimma en underlig känsla af värme omkring hjertat. Jag satt mig ner framför taflan, jag hörde ingenting af hvad som passerade omkring mig, men jag hörde huru regndropparne föllo från det ena bladet till det andra, hvar gång vinden skakade träden. Jag såg huru trädtopparne böjde sig mot hvarandra; jag såg vägen genom parken. Der gick en man, böjd af ålder. Nu passerar han en gammal, krokig, aflöfvad björk. Tan hvarann i hand, I båda gamle, som han kämpat i stormen! Vägen slingrar sig fram genom parken; det ljusnar mellan träden; slätten, den gränslösa, skymtar i fjerran. Hvart går du, gubbe? Mot oändligheten. Fruktar du stormmolnen? Se upp då! Det är en remna der uppe i den svarta fängelseväggen; ser du den blåa himlen blicka igenom? Mod och tröst och hopp, snart ligger den öppen och klar för dina ögon, och du skall flyga dit som höken du ser kretsa öfver ditt hufvud. — — —

Der flyter en bäck. Hvadan kommer du? Hvert går du? Föddes du uppe i skogen, eller är du blott en tår, som himlen grät i dag och som solen skall torka bort i morgon? Några resande hafva stannat. Hvilen er, vandringsmän, för att fortsätta vägen, der gubben nu vandrar fram. Äfven I skolen ju fram till slätten. — — —

Klockan slår tre, jag måste gå, men först en bön om förlåtelse hos Dig, som visat, att anden bor i köttet, och hos Dig, som ryckte ljuset från himlen och lät det lysa på menniskorna, och hos Dig, som visade att idén, att Gud, äfven kunde sitta till bords med falska spelare, och att poesien icke bor blott i Kristi graf eller i Hellas' lagerlunder, utan äfven på den uslaste krog!

Hvarför senterade jag Ruysdael först! Jag tror, emedan jag fann min tillfälliga stämning inneboende hos honom! Men när jag nyss dömde de andra orätt, huru kan jag vara viss på, att jag nu dömde Ruysdael rätt? Skall jag förhålla mig kall och reflekterande? Bort det! Nej, jag vill njuta af konstverket, därför är det ju till, och jag har njutit oändligt i dessa dagar; poesiens hela rika verld har öppnat sig, anden i den nordiska naturen har fläktat mig emot, jag har lyssnat till hafsfruns sång på den gröna vågen, jag har gråtit med Balder öfver den förlorade Nanna, jag har klagat med

näktergalen öfver sommarens korthet och hört sagor täljas vid den vinterliga brasan om hänsvunna tiders bragder, då Norden ännu var ett, jag har läst Oehlschläger, jag har läst Hakon Jarl!!!

Hvar skall jag börja, hvar sluta? Mitt omdöme skulle bli en dithyramb, om jag vore poet, men nu —. Hvarför läses icke Nordens störste sångare mera? Hvarför spelas icke hans tragedier hos oss? Af hans tjugusex tragedier äro ju blott fem gifna. Hvarför finnas icke hans arbeten i boklådan? Åtminstone fans icke O. att köpa i Stockholm, då jag sist var der. Härute frågar jag alla människor, om de läst Hakon Jarl. Ännu har jag icke träffat någon ung man, som känner densamma, och gubbarne svara ett kort ja, rycka på axlarne och minnas icke mer än det sköna stället i första akten, då Odins bild störtar ner. Har han då förtjenat denna glömska, som förefaller mig rent förfärlig? Hvarför hafva icke våra dramatiska författare studerat honom, hvars sång är ljuflig som en vårdag vid sundet och kraftig som sköldars klang!

Hvad har kritiken sagt om Hakon Jarl? Den kan väl ingenting ha att klandra, och om småfel finnas, hvad göra väl de på ett så stort konstverk? Är icke Apollo di Belvedere skön, fastän hufvudet icke sitter rätt mellan axlarne? Ja, jag förklarar mig som Hakons,

kanske ovärdige, riddare och manar hvem som vill träda innanför skrankorna att bryta en lans med mig. Jag ser ditt sarkastiska löje, men jag vill bemöta dig i förväg, ty jag vet att du, liksom alla kritici, finna sin lust i att rifva ned allt stort.

För det första är Hakon en principtragedi, hvilken ju står högst på skalan, och likväl äro hjeltarne inga abstrakta representanter af sina idéer. Hur mild är icke den kristne Olaf, men ändå förgår han sig; är alltså icke felfri, hvilket vore ett fel. Hur grym är icke Hakon, hedningen, och dock huru menskelig; huru stark är han ej, men likväl så svag.

Huru ypperlig är icke expositionen, för att nu hålla mig till det tekniska, hvilket för dig tyckes vara hufvudsak, och dock huru osökt! Två trälar samtala om ett och annat, ganska likgiltigt, man kommer så småningom in på dagens frågor, situationen förklaras, och Hakon går öfver scenen. Märk! han blott går öfver scenen. Huru mycket är icke här lemnadt för skådespelaren, och huru fint att först visa åskådarne den stora kämpagestalten, innan han införes talande och handlande. Det är dock något af Shakespeare i den expositionen! Och vidare nästa scen, hvilken täck uppenbarelse, Gudrun, hvilken lyrik, då hon lägger gullvifskransen på Freyas bild! Hakon kommer in. Icke ett ord i början om kristendom eller

hedendom, nej, jarladömet är blott hvad han vill byta ut mot kungadömet, ehuru han i förbigående nämner om Olafs affall. Hakon blir varse Gudrun, hans olyckliga passion uppenbarar sig. Men hvad har den att göra med hedendomen, invänder du. Sant, men det är ett rent menskligt drag. Och sedan, hvilken djup tanke, att låta Odins bildstod störta, på samma gång det är en af de största effekter man kan tänka sig på scenen. Säger den icke: vakta dig, Hakon! Dina gudar äro för gamla! Och vidare Hakons besök hos sin krona. Hvilken snilletanke! Hakon är icke vuxen kronan. Och hvilket språk! Hvad är Tegnér mot Oehlschläger i den vägen; i parentes sagdt har Frithiofs skald förlorat all min aktning såsom varande en blott och bar imitatör. Huru väl tänkt att låta Hakon, hedningen, representeras af en gammal man, och Olaf, den nya kristne, af en ung. Huru ohygglig framträder icke hedendomen i sin hårdhet och grymhet, då Hakon afslår Thoras bön på ett grymt sätt, då hon vill afvärja hans gudlösa företag.

Hvilken vacker scen mellan Einar, representerande den vackra sidan af hedendomen, och Hakon, och vidare Olafs uppträdande under munkarnes sång, det är en scen full af den skönaste stämning!

Och sedan, när Olaf upptager Grib och säger: »du kristne hedning!» Huru skönt

framträder icke der den milda, försonande kristendomen! Och varslet med guldhornet och offret, är icke detta den skönaste romantik?

Men nej! Jag märker, jag kan icke skrifva någon kritik, och jag vill icke plocka sönder ett konstverk, sådant som detta, ty den, som så gör, skall vara en hjertlös, kärlekstom meniska. Lika litet kan jag genom hopandet af utmärkta detaljer framkalla någon hel bild. Nog af, Hakon Jarl är det mest intressanta, det mest rörande, det mest effektfulla af alla dramatiska skapelser jag någonsin läst, ja, sjelfva Shakespeare — förlåt! — förefaller mig torr mot Oehlenschläger.

Och ännu en förtjenst, hvarigenom jag anser Oehlenschläger gå öfver Shakespeare, oakadt den senare kanske är större dramatiker än den förre, är den liberalism, hvarmed han behandlar sitt ämne. Han älskar alla lika mycket, hedning som kristen, och låter alltid försoningen fullt framträda i slutet, så att man lemnar den fallne hjälten fullt försonad, samt får ett fridfullt intryck af det hela, då deremot Shakespeare lemnar en i det mest uppskakade tillstånd, då ridån gått ned öfver sista akten.

Men hvad mer! Oehlenschläger skall man bättre kunna älska än kritisera, därför slutar jag och hoppas, att du ej vill med dina korp-skrän störa den första lärkans sång, och jag besvär dig vid de tårar jag gråtit under läs-

ningen af Hakon, att du ej med din vanliga grymhet förstör den vackra bild af Danaskalden, af Nordmannabarden jag gjort mig, och har det blott varit en dröm, o, så låt mig drömma, låt mig aldrig vakna till den prosaiska, förhatliga verkligheten, som med sin nordanstorm kommer ungdomsidealernas majblomster att vissna. Men skrif, skrif snart om Hakon och Thora; säg mig, att du också gråtit, säg mig, att du älskat Gudrun, och du, som genom din verksamhet har inflytande på opinionen, väck upp folket, upplys de nu lefvande författarne om att »Guldhornene» äro funna, att Oehlenschläger har funnit dem för sjuttio år sedan, men ingen, ingen har ännu fört dem till andra sidan sundet. Bjud dem dricka ur dem, i botten, de innehålla det samma Suttungsmjödets, som skall gifva Sveas skalder sångens gåfva.

Från B. till A.

Stockholm den 19 februari 18...

Som jag ännu icke återvunnit jemnvigt och lugn, sedan jag läst din skrifvelse, må det icke förundra dig om stilen blir passionerad eller rent af hätsk, icke mot person, jag ber,

men mot sak, och jag anser mig ha rättighet att hata det falska och skefva. Du har utmanat mig. Nåväl, jag låter genast blåsa till anfall och — *en garde!*

1:o. Kommer jag att förneka ditt smakomdöme, ty du är för ung. 2:o. Tala om din bekantskap med Oehlenschläger, hvilken har börjat i orätt ända, samt med fara att bli bränd som kättare lik Baggesen och med all aktning för Nordens störste skald fälla några omdömen i allmänhet öfver hans författareverksamhet. 3:o. Kommer jag att förbanna Werther på en half sida. 4:o. »Tala om Hakon Jarl», ehuru jag hvarken älskar Gudrun eller har fält någon tår öfver Thora, Donna Elvira, teaterfrillan, hvarvid jag kommer in på sentimentalitet, nordiskhet, tragik, effekt och i sammanhang dermed om teaterns maskineri, vidare om romantikernas genialiska ironi, epik och lyrik i dramat m. m. 5:o. Totalt ignorera ditt gläfs mot Shakespeare, hvilket påminner om hunden och månen; för öfrigt kan du få upplysning om dina missgrepp i någon estetisk lärobok. Och 6:o gifva ett recept mot din sjukdom m. m.

Hvarför jag först slår ned på ditt tal om smakomdöme är därför, att hela ditt yttrande om Hakon Jarl är grundadt på hvad du ganska dunkelt påstod vara ett intryck, som försatt dig i en poetisk stämning. Så är hela ditt utlåtande om Ruysdaels tafla en lögn, en dikt,

men icke något omdöme, och jag vågar påstå du icke begriper en målning, ty du låter stoffet inverka på dig, icke harmonien emellan idén och formen. Du indiktar, sedan du låtit stämningen i taflan gripa dig, en mängd saker, som aldrig fans till, eller som målaren aldrig tänkt på, då han målade taflan, men möjligen dunkelt känt, då han koncipierade den. Ett exempel! Der en vanlig människa blott sett en fågel, ser du en hök. Hur vet du att det är en hök, då denna fågel och fåglar i allmänhet på målningar ha detta utseende \curvearrowright . Du diktade då, och du diktade, då du läste Hakon Jarl. Hur skall du då få ett giltigt, objektift omdöme, invänder du, eller skall jag försaka konstnjutningen för att kunna döma? Ingalunda, ty omdömet, för att vara sant, skall börja med njutning under själsfunktionernas harmoniska tillstånd; sedan skall det lugna reflekterandet inträda, så allt stoffartadt abstraheras bort. Var viss på att Holberg fattade Homers storhet, fast han i diktarlynnnet skrattade ut honom, likaväl som en Byron under inflytande af sin dämon hånade allt hvad skalder hette, både stora och små, oaktadt han i normalt tillstånd var den förste att knäböja för en Shakespeare.

För öfrigt, njut du, medan du samtidigt genom studier bildar din smak, och förakta icke recensenterna, som hafva den ganska

otacksamma lotten att stå vid dörren i skönhetsens tempel och vräka ut de ovärdiga, som vilja krångla sig in, utan att de sjelfva någonsin komma längre än till tröskeln, och när de göra sin pligt, ropar pöbeln: »de hafva djefvulen!»

Nu till din bekantskap med Oehlenschläger.

Lyckliga ödets skickelse! Du träffade dramatikern Oehlenschläger och kom i sjunde himlen. Var vid tröst, om jag rycker dig ur din sälla dröm och påstår, att det ingen bekantskap var att göra för dig, ty när du härnäst träffar epikern-lyrikern Oehlenschläger, så bär det väl af upp i den åttonde. Läs Aladdin, Sanct Hans Aften-Spil, Helge, Thors Resa och ingenting mer! Der finner du den störste skald, som föddes i Norden! Men forska icke vidare, hvarken om skaldens personlighet, lefnadsförhållanden, årtal, ty då har du ätit af det kunskapens träd, som kastar dig ut ur illusionernas paradiset! Men nej, du har öppnat på porten, du har läst Hakon Jarl. Här börjar Oehlenschlägers i dubbel måtto tragiska bana. Vill du höra min paradox? Man skall skratta åt den; du kanske icke, som har lättare för att gråta! Oehlenschläger är danska litteraturhistoriens mest tragiska personlighet, näst Kierkegaard! För att du skall förstå mig, måste jag kortligen framställa de förutsättningar, på hvilka Oehlenschlägers verksamhet

hvilade, d. v. s. danska litteraturens tillstånd före och vid hans uppträdande.

Sällan har väl någon skald funnit allt så förberedt till sitt mottagande som Oehlen-schläger. Åtskilliga Johannes-vägbrytare hade röjt stigen och bebådat den kommande Messias.

Fader Holberg hade totalt skrattat i kras det gamla medeltids-lärdoms-pedanteriet, som ville lära den danska musan sjunga på dålig munklatin; Wessel, som sett sin leda på huru Melpomene gick snedt på de röda klackarne fransmännen slagit fast under koturnen, kom en vacker dag ned till Köpenhamn och presenterade den allvarsamma musan i blotta strumpsockorna. Folket skrattade och tyckte detta vara mycket roligare än franska tragedierna, och så ville ingen veta af det otyget vidare. Ewald hade i sina för öfrigt dåliga tragedier Balders död och Rolf Krake väckt uppmärksamheten på den skatt, som nordiska mytologien och sagan egde af poesi, samt genom sin Fiskerne infört en främling på danska scenen, poesien, den nationela poesien. Baggesen hade visat, att man inte behöfde gråta för att vara poet, och att lustiga historier äfven kunna vara poetiska och iklädas en konstnärlig form. Norske Selskabet — friska pojkar för öfrigt, fast dåliga poeter — hade fört litet norsk fjelluft med sig till det sydligare

moderlandet, der herrar tyskar förpestat luften med sin slappa gemüthlighet.

Då kom Messias, och se — allt folket trodde på honom, till och med Jens Baggesen!

Man skulle kunna indela snillena i två slag: sådana, som fått sina gåfvor till skänks af försynen, utan att de behöft arbeta något för desamma, och sådana, som med ett känsligt sinne under ungdomsstormarne utarbete det lilla dem blifvit gifvet; de förra förvåna verlden med sina rika skatter, som de frikostigt, utan någon ansträngning, kasta omkring sig; de senare fortsätta kampen hela sitt lif, komma sällan till harmoni och sluta vanligen som martyrer.

Oehlschläger hade fått allt sitt af naturen, men gjorde tyvärr intet för att ockra med sitt pund. Hans uppfostringstid var sorgfri och ljus, hans snille blef erkändt i tid, och han blef sitt folks älskling, ja, dess afgud. Försynen hade så väl sørjt för honom, att hon gaf honom en genius vid hans sida, som oupphörligen visade honom den rätta vägen och varnade honom för snilletts onde dämon, högmodet — men förgäfves! Fåfången förblindade den redan genom otidigt beröm skumögde skalden, och han såg i vännen sin fiende, och han bekämpade honom, ty han hade väldiga krafter på sin sida, han hade hela nationen, utom Grundtvig. Han, som vid 23 års ålder diktat

Sanct Hans Aften-Spil, vid 25 Thors Resa, ungefär samtidigt Aladdin och vid 27 års ålder visat sådana dramatiska anlag, som röjas i Hakon Jarl, slutade vid 36 års ålder sin diktarbana, ehuru han lefde frisk och sund i tillfälle till fortsatta studier ända till sitt 71:sta år, under ett beständigt förfall. Är icke detta tragiskt, ser man icke med den djupaste sorg huru det gudomliga, om det någon gång stiger ner i menskligheten, snart ledsnar vid de jordiska stofthyddorna och öfverger dem, eller påminnas vi icke om att allt skönt är förgängligt; det är det tragiska, som »universi lag».

Jag berörde nyss ett förhållande och visade mig hysa heterodoxa åsigter mot den danska litteraturdogmatiken. Jag måste förklara mig. Danska litteraturen har, märkvärdigt nog, i vårt land temligen länge varit lemnad åt sitt öde. Ett aktningsvärdt bemödande att bringa gemenskap mellan de båda ländernas litterära rörelser och väcka intresse för danska litteraturen, som verkligen har fått sig en grundlig kurs i uppfostran, och som af oss är synnerligen värd att akta på, gjordes omkring 1860 af nuvarande professoren Dietrichson. Dervid berördes äfven den så kallade Baggenseska-Oehlenschlägerska striden. Följande den gamla slentrianen, framställde han denna strid, — som icke var någon strid mellan nämnde parter, ty Oehlenschläger teg visligen så godt som hela

tiden, — såsom varande af den största betydelse för danska litteraturens framgång. Baggesen står der som en litterär förbrytare, en nidsk afundsman, och Oehlenschläger som en martyr. Baggesen står såsom representant för en gammal skola, som sätter eleganta vers före gedigna och ett qvickt ordspel som det högsta i poesien. Jag är nog djerf att motsätta mig denna dom, i det jag påstår och sedermera vill söka bevisa det oriktiga i Dietrichsons uppfattning.

Jag påstår, att Baggesen var en älsklig diktarnatur, (hvilket bevisas af hans allmänt bekanta, ehuru något sentimentala, »Da jeg var lille» samt den på sina ställen verkligt storartade Labyrinthen) samt en sann humorist i sina »Komiske Fortællinger». Dermed vill jag icke hafva sagt Baggesen vara en stor, originel diktare, ty dessa äro lätt räknade. Vidare påstår jag och lemnar åt hvar och en att afgöra, icke genom studiet af herrar Molbechs, Nyerups och Rahbeks litteraturhistoriska skrifter, hvilka förefalla mig ytterst ensidiga, utan genom de stridandes skrifter, att denna strid på långt när icke var af sådan skamlig natur, som den mellan fosforister och akademister i vårt kära fädernesland, ty sådan smutskastning som förekommer i Polyfem, förekommer aldrig hos Baggesen, icke ens i den så mycket utskrikna Per Vrøvlers kommentar till Oehlenschlägers

usla tillfällighetspoem vid en prisskjutning,
hvarur jag vill anföra följande:

Den Baggesen, der som Skribent ei dølger,
Han overmodigt Undersmuds forfølger,
Ham er jeg; og som Oehlenslags Nedriver
Jeg hugger løs paa sligt, som jeg kan bedst;
Dog, hvem jeg Hugget ubarmhjertig giver,
Er ikke Rytteren, men blot hans Hest!

Och vidare:

Jeg raabte først — hvi hørte han mig ei?
For nu ham selv at redde, jeg med Vælde
Maa løbske Bæstet, som han rider, fælde.
Saa længe paa sin Pegasus (saa lød det)
Høit over min, han herlig opad red —
Var jeg ei selv den første, der tilstod det?
Tilraabte jeg ham ei lidt meer end Fred?
Var jeg istand, hans Hæder at misunde
Hvi lod jeg taus ei nu ham gaae till Grunde?
Misunde Dig, Gespenst af Oehlenschläger!
Hvad, var jeg med min Stolthed i Dit Sted,
Trods hver en Slurk af det bekrandste Bæger,
Jeg bitterligen vilde græde ved.

Nei, sligt misunde Dig den dumme Djævel!
Men unde dig det — kan den Onde blot!

Man må märka, att Oehlenschläger då
skrifvit sin Ludlams Hule och Hugo von Rhein-
berg, och följande må visa hvilken Oehlen-
schläger Baggesen icke angrep:

Hin Baggesen i al Fald er jeg ikke,
 Der sammensyes af Snak i Kjøbenhavn.
 Saa lidt, som den af mig forfulgte Bræger
 Er Hakons, Thors og Helges Oehlenschläger.

Baggesen gjorde Oehlenschläger all möjlig rättvisa, derom vittna följande vers ur Nouredin till Aladdin, ehuru belackarne velat läsa en dold afund mellan raderna, men den opartiske får icke läsa mellan raderna:

Vær hilset her, hvis ei mit Øie svigter,
 Hvis Du bevarer Dig for Fald,
 Vær hilset af den ældre Broderskjald,
 Du Danmarks Melpomenes største Digter.

Detta kunde den gamle, erkände skalden säga den nyss uppstickne ynglingen. Var detta afund, hvarför använde han icke sin estetiska dissektionsknif på Aladdin, som aldrig kan gälla för en dramatisk dikt, oaktadt Heiberg lagt opp ett nytt konto för det »omedelbara dramat», enkom för Aladdins skull. Baggesen senterade poesien i Aladdin, och hans kritik tystnade! Och huru blygsamt, ja, förödmjukande i detta erkännande, som tyckes andas icke afund, blott smärta öfver att hafva ett helt lif sökt förgäfves Aladdins lampa.

Dog hvad jeg finder, efter mange Kampe,
 (Ifald jeg ellers finder een)
 Det bliver neppe den forunderlige Lampe,
 Men venteligt Vaulunders Steen.

Och kallar icke Baggesen Hakon Jarl »vort bedste nationale Sørgeespil». Huru varmt försvarar han icke Axel og Valborg både mot den svenska och tyska kritiken, som lära nedgjort stycket i grund. Att Baggesen deremot använde hårdhandskarne på sådana stycken som Ludlams Hule och Hugo von Rheinberg, hvem kan väl förundra sig deröfver, då Oehlenschläger, Hakons skald, förnedrade sig till sådana utsväfningar, som gåfvo det sämsta exempel för de yngre författarne.

Hvad ville då Baggesen med sin grymma polemik? Jo, han ville hvad hvarje väktare på parnassen bör vilja, han ville, att poesien icke skulle blott vara en lek, han ville, att den högsta af alla känslor verkligen skulle vara en konst, och en skön konst, han ville motarbeta detta genialiska lättsinne, som föraktar formen, utan hvilken ingen konst finnes, han ville, att den, som var född till den störste nordiske skald, skulle åtminstone skrifva ordentliga vers, det var ju inte för mycket begärtd! Han ville utrota det fördömda diletteriet, och därför, nej, därför att han ville återföra en på villovägar stadd yngling, därför blef han lefvande stekt på afguden Oehlenschlägers altare af tolf studenter, åtskilliga professorer, ett par prester och några andra litterära fuskare — allt under det pöbeln ropade bravo! Följande må tjena som upplysning huru man mördade Baggesen:

Hvi hele Hæren, som mig Ene møder,
 Kun mod mit Hjerte vender alle Stik.
 Skjøndt sikkert, i min rammende Kritik
 Mit Hoved ene dem for Hovdet støder?
 De veed: at godt det sidste for sig bøder
 Og sundt og stærkt end trodser deres Magt;
 Men: at det første, kjælent, ømt og svagt,
 Af mange dybe Saar alt længe bløder.

Baggesens vapen voro alltid blanka, icke så hans motståndares. Baggesen skref aldrig någon satir eller gycklade med några af Oehlen-schlägers stycken, som sprungit fram ur känslans innersta djup; han var för ädel att kränka och håna någons heligare känslor. Poul Møller parodierade »Da jeg var lille»- Baggesen anklagades för litterär stöld, bevisade sin oskuld, men blef dömd — af sina fiender.

Sargad af sorger och smärtor dog han 1826, och — huru skönt! — man höll en fest på teatern, Oehlen-schläger fick ett godt tillfälle att skriva ett tillfällighetsstycke, och man förlät den döde. O, ädelmod! Oehlen-schläger hade mistat sin tuktomästare, men den afidnes ande tyckes hafva förföljt honom, ty i de flesta af hans dikter skall man finna två skalder, hvaraf den ena är en engel, den andra den lede satan, som afundas den förre, t. ex. Hrane och Ragn-vald i Hroars saga, Thormod och Sighvat i Olaf, samt sist Sokrates och Aristofanes, der Aristofanes ber Sokrates om förlåtelse för —

att han skrivit Molnen. Så litet förstod Oehlenschläger sin Aristofanes, och Fahlcrantz hade kanske gjort en god gerning om han sagt ut sin tanke då Oehlenschläger berättade om sin afsigt att skriva Sokrates. («Ni — Sokrates!»! se Fahlcrantz' reseminnen.)

Att vidare bevisa skulle draga ut för långt. Jag begär ej att mitt omdöme obetingadt skall antagas eller förkastas. Jag vill blott gifva en antydan om huru Baggesen rätteligen bör dömas. Icke heller är tillfälle att framhålla hans många stora fel, hvilket i det hela är onödigt, då om desamma kan läsas i hvarje dansk litteraturhistoria lika litet som jag icke uppräknar Oehlenschlägers alla förtjenster, hvilka nogsammt äro bekanta. Må du blott icke kalla mig ensidig, därför att jag ser två personer från två temligen litet påaktade sidor! Hvarför jag betraktar Oehlenschlägers sämsta sida är därför, att han som dramatiker utöfvat ett högst förderfligt inflytande icke allenast på den danska utan äfven på vår scen.

Innan jag går till Hakon Jarl vill jag företa en liten spärridt på min käpphäst. Skulle dervid Oehlenschlägers Pegasus uppge några gnägningar, så kan du vara viss på att han blifvit träffad af en — jag må säga det — afsigtlig spark! Till saken!

Barnåldern är tron, ynglingåldern är tviflet, mannaåldern är eller borde vara vetandet. Jag

håller mig till ynglingaåldern. Har du sett på en götisk byggnad, huru alla linierna sträfvat uppåt mot skyn, mot himlen, vertikalt; det var i tidens ungdom. Har du sett i första renässansens byggnader åter, huru alla linierna gå horisontelt utmed marken, icke höjande sig från jorden, det skulle vara när tiden anammade mandomen. Hvilket oroligt, mystiskt, längtansväckande intryck gör icke den götiska byggnaden med sina fialer, wimperger, baldakiner, krabbor och oräkneliga andra fantastiskt formade prydnader, allt är så upprördt, det är så mycket som behöfves för att väcka det sökande sinnet till andakt. Så kom renässansen och tänk, byggde vanliga boningshus i stället för kyrkor, ref bort flärden och satte i stället för grannlåten räta linier! Och likväl, hvilket manligt, värdigt intryck!

Ynglingen går ut i lifvet med idealerna inom sig, de sjuda och jäsa inom honom, han vill förverkliga dem, vill bygga en götisk döm, som skall räcka upp i skyarne, men det går som vanligt, hans lif räcker ej, och byggnaden får stå, eller uppger han hoppet och tröstar sig med att världen är så usel och börjar på ny kula, samt finner så småningom att idealerna äro till en del att finna i verkligheten, fastän han var blind och trodde sig säga världen något nytt, som var sagdt för tusen år sedan. Går det derhän är det väl, men stannar han i sina

drömmar och illfänas med att förakta världen och anse sig misskänd m. m., då är han förlo-rad, då är han — Werther!

Har du sett en ung man — en yngling får vara Werther åtminstone de tre, fyra månader hans första s. k. kärlek räcker — med okammadt hår, solkig skjortkrage och västens öfre knappar oknäppta (han har så svårt att andas), som aldrig gör ett tecken till nytta, utan blott läser hvad han kallar »humaniora», d. v. s. skönlitteratur af tvetydigt slag, samt broschyrer, och skrifer vers, mycket vers, isynnerhet erotik, hvarvid han väljer distika, då han slipper de svåra rimmen. Detta är första stadiet af Werther och förekommer bland de yngre studenterna. Jag glömde säga att Werther alltid tagit studentexamen, ty icke-studenter ha icke tid med att läsa humaniora och böra därför hånas vid lämpliga tillfällen, till hvilka icke räknas de tillfällen Werther behöfver låna pengar. Andra stadiet är, då Werther blifvit »junior», då låser han in sig och — är Faust. Blaserad af sin estetiska uppfostran, hvarmed följer en ömtålig kroppskonstitution, känner han grufliga smärtor öfver att vara född med en kropp, han förbannar sitt öde hvar gång han skall äta middag, ty stackars karl, han måste se människor! Han besöker numera aldrig offentliga nöjen, ty »han känner sin personlighet förintad i massornas vimmel». Föreläsningar föraktar han,

ty hans fria ande hatar tvång, allrahelst under form af klockslag; vers skrifer han aldrig mer, det förakter han! Nu har han dessutom läst ett skrifvet kollegium i filosofi och blifvit skeptiker. I dag är han panteist, i morgon ateist. Nu talar han aldrig om sin kärlek mer, han tror icke mera på kärleken! Han är en ryslig människokännare, qvinnan i synnerhet kan han utantill; nog af, det går derhän att han gör — sjelfmordsförsök, dock alltid så, att en kamrat hinner komma och afböja detsamma!

Detta är blott ett exempel på Wertherdjefvulens grasserande, tänk då, när en hel tid är så besatt! Det var den, då Gøethe framkom med sin Werther, orsakerna dertill kan Gøethe knappt lemna dig besked om i sin »Aus meinem Leben». Nog af, det var en slapphet i tiden, det hade varit för länge stillastående, hvartill i synnerhet den engelska empirismen och sensualismen genom sitt urartande till nihilism hade bidragit, det var engelsk spleen, öfverflyttad på tysk botten genom Joungs och Ossians poesier. Gøethe skar håll på pestbölden, men i stället för att botas, spriddes sjukan, smittade grannarne, deribland äfven den eljes friske Oehlenschläger. Och det var dit jag ville komma!

Det är den fördömda sentimentaliteten — »Weltschmerz», som genom hans senare diktingar, förenad, märkvärdigt nog, eller rättare

blandad med den friskaste liberalism, stundom framträder på ett bedröfligt sätt à la Heine, förstörande sitt eget verk. Derom går jag nu att redogöra, i det jag betraktar Hakon Jarl, icke lemnande någon utförlig recension, ty en sådan har anspråk på att vara ett fullgodt konstverk i sitt slag, utan blott angripande de lyten, som haft genom sitt exempel ett så skadligt inflytande på den nyare nordiska dramaten.

Låtom oss först betrakta karaktererna — det lyriska elementet. Hakon presenteras efter ett samtal mellan två trälar, hvilka förklara situationen. Hakons välde hvilar på ett brott; detta förlägges i tiden före dramats början; detta är visserligen antikt, men verkar här störande. Hakon inkommer, talar om Olafs förakt för Nordens gudar i samma andetag han bryter helgden i Freyas lund genom att kyssa Gudrun. Hakon förekommer oss i första akten som en liderlig despot. I andra akten fram-bryter den nordiska kraften, då han offerar kärleken för mannadådet (i motsats mot Frithjof); detta är ett manligt drag, om ock sättet något rått, men icke bör Werther gråta öfver det! I uppträdet med Einar är Hakon feg. Hvad Hakon bryter i denna akt, då han begagnar sig af en gammal »jus» att sofva hos bruden, blir orsaken till hans fall, hvilket kanske icke är så logiskt, ty nog borde väl Olaf, kristendomen,

besegra honom. I tredje akten nedlåter sig Hakon till att lega lönmördare; detta må vara historiskt men är alls icke karakteristiskt för den nordiske hjälten; men då detta anslag misslyckas, höjer Hakon sig i det han förändrar pathos till tragisk storhet. Detta omkastande af pathos verkar störande på hela Hakons karakter.

I början framstår Hakon blott såsom uppriktig af sitt välde, i slutet såsom en gudarnes förkämpe. Samma sak kan sägas om Olaf. I början talar han om kristendomens införande, uppträder med mycken mildhet, sjungande mes-sor o. d. I fjerde akten slår han af misstag ihjäl den oskyldige Erland och förföljer sedan Hakon med verkligt hat, som han sjelf säger, samt när han fått kronan, gör han icke så mycket som en bön till den heliga jungfrun, icke ett *Te Deum*. Kronan tyckes således vara hufvudsaken, och kristendomen ett svepskäl. Och Thora — i början en rå varelse, som slår trälen och är ovettig på Hakon, icke röjande det minsta spår af den milda, rent gudomliga kvinlighet, som hon visar mot den så lumpne Hakon, när han tigger om att få gömma sig hos henne.

För att söka spåren till den flacka rationalismen och pjunkigheten, böra vi betrakta författarens behandling af de två principer, han uppställt mot hvarandra, då vi med detsamma

få ett begrepp om hvad romantikerna hafva menat med sin ironi.

För att tillfredsställa den dramatiska rättvisan, har författaren ämnat måla ut hedendomen på ett hiskligt sätt och ställa kristendomen i den ljusaste dager. Hur har detta, som till en del var falskt, lyckats honom? Jo, han låter Olaf uppträda med en monolog, der han på rimmade jamber profeterar om blifvande välsignelser af kristendomens införande. Då skall nämligen icke offergudarnes skrän ljuda i de gamla templen, utan munksång skall stiga mot götiska hvalfven — på latin troligen —, i stället för offerdjurens blod skall virak och myrrha sprida sin doft till den »Endes» och hans sons och dennes moders ära. Med gästabud skola templen icke vanhelgas, utan i stället skola kärleksmåltider ätas vid altarrunden under utdelande af välsignelser. Hat och våld skola efterträdas af oskuld och kärlek. Detta är skilnaden mellan hedendom och kristendom — menar Oehenschläger. Är det allvar manne? eller — ironi? Manne icke Hakons Odinsbild är lika berättigad som Olafs Mariabild, när begge tro på hvar sin? Och vidare: Hakon offerar sin ende son, ty gudarne ingifva honom det såsom varande enda försoningsoffret, och likväl påstår Olaf att det är detta brott han vill straffa, ty, säger han, något så oerhördt har man aldrig hört om, sedan Abrahams tid, men det var på *Guds* be-

fallning och blott en pröfning, men, menar han, hade icke engeln kommit emellan hade Abraham nog släppt knifven! Då var väl Hakon mycket större, som med godt hjerta skänkte sitt offer. Ja, fader Abraham, du har kommit på skam genom en hedning, eller också skämtar skaldernas Adam!

Och herr Auden — som han kallas — är en fullfjädrad rationalist, som bit för bit plockar sönder den beprisade kristendomen, så att Olaf baxnas öfver sin dumhet, och komme icke gamle Tangbrand och ordinerade en messa på pingstaftonen, så hade nog Olaf slutat som fritänkare.

Så har det »geniala subjektet» Oehlen-schläger i sin suveränitet satt sig öfver sitt verk som en gud och hånat sönder sina skapelser, men det må ej läggas honom till last, han var ett barn af sin irreligiösa, skeptiska tid, som så skönt kallade sig upplysningens. Dock, att han fortfor till sin lefnads slut, fastän Kierkegaards verkningsperiod inföll under hans ålderdom, det var oförklarligt!

Hakon Jarl är en intressant, sentimental skurk, som för att väcka medlidande måste drabbas af sådana oförvållade sorger som Erlands död; han måste förödmjukas till den grad att han söker skydd hos sin föraktade frilla, för att man skall »tycka synd» om honom. Han är en romantisk, icke nordisk hjelte, de

buro sig helt annorlunda åt, hvarom du kan få upplysning om, icke i Frithjofs saga, utan i de isländska: Njáls, Egils Skallagrimssons, Jomsvikingasagan m. fl. Der skall du finna den nordiska stoicismen, den nordiska troheten, i synnerhet den äktenskapliga, men icke ett spår af den Wertherska eller Oehlschlägerska eller Tegnérska kärleken. Sant är att människorna varit lika i alla tider, och menniskohjertats historia är densamma, men nordbons karakter eller känslor yttra sig icke på samma sätt som sydländingens; men detta är just hvad åtskilliga romantiska författare glömt, då de velat skildra nordbon.

Oehlschläger är epiker, detta visar också den episka bredden och vidlyftigheten i hans stycken, hvilket dock ger dem skenet af att innehålla så mycken handling. Men hvad är handling? Jo, folket säger att ett stycke saknar handling, när ingenting uträttas på scenen. Men låt maskinisten stå bakom en kuliss och blåsa ut ett ljus, som står på ett bord in på scenen; låt sedan en af de starkaste soprannerna i kören uppstämman ett rysligt skratt, eller låt hjälten hoppa ut genom en tornglugg eller bränna upp några viktiga dokument, helst ett testamente, som dock för styckets upplösnings skull får lof att finnas i afskrift ute hos attributförvaltaren, eller låt teateronkeln äta några

pastejer och dricka ett glas sherry, och der fins handling, stycket är dramatiskt. Dock, detta hör till teatermaskinläran, i hvilken Oehlen-schläger var särdeles hemma, ty han hade varit vid teatern en tid, och denna egenskap att vara »spelbart» är den första, som sättes för ett styckes upptagande på scenen nu för tiden. Oehlen-schläger behöfver åtskilliga »attributer» ur förrådet för att göra en metafor eller en lik-nelse. Så är hela scenen med smeden och kronan gjord för att Bergthor skall få säga: Hakon är icke vuxen kronan. Den är en »lef-vande rebus», en »charade en action», likaledes hela upptåget vid Einars införande. Hakon Jarl är afdelad i 16 afdelningar, hvaraf några kunde strykas, detta är, jemfördt med Götz' 65, litet, men dock för mycket! Du har blott läst Hakon, därför har du ej märkt det oroliga, det oöfverskådliga i detta arrangement, lika litet som du kunnat märka det falska i effekten, när Odinsbilden störtar. Men för att återgå till handlingen. —

Jag såg en gång en tolfåring läsa Oehlen-schlägers tragedier; qvickt gick det, ty på fjor-ton dagar hade han reda på alla 26. Tillfrå-gad hur det var möjligt och hvad han tyckte om dem, svarade han, att de voro mycket »roliga» att läsa, helst som han blott behöfde läsa personförteckningen och — parenteserna! Han fick sedan Palmblands öfversättning af

Sofokles, men se! de voro så »tråkiga», för der funnos inga parenteser. Det skulle således vara mera handling i Oehlenschlägers tragedier än i Sofokles', eller Sofokles är mindre dramatisk än Oehlenschläger! Hvad är då handling? Det är karakterernas raska utveckling genom situationernas förändring, det är det inre framåtskridandet, eller hjeltens pathos' närmande till förverkligande eller förintelse. Handling eller rörelse får man genom att kasta hinder i vägen eller så ofta som möjligt föra de stridande makterna ihop, då konflikten uppstår, hvilken kan vara förenad med sann effekt. Hvad är då sann effekt? Antingen öfverraskande vändningar eller oförutsedda hinders uppställande, eller äfven oväntade situationers uppstående. Allt, som icke har afseende på handlingen, må rensas bort, det må vara så vackert som helst, och taga sig hur väl som helst ut på scenen.

Odinsbildens nedramlande är utmärkt i ett epos; skulle kunna passera i ett drama, om för det första den sattes i förbindelse med handlingen, och för det andra, om den icke vore ett underverk. När Frithjof rycker omkull Balders bild, så är det en sann effekt, först emedan det berättas, icke ses, för det andra emedan det betyder så mycket som att hjelten genom sitt trots kränkt oskulden, och för det tredje att det är något helt naturligt, att man kan rycka omkull en träbild.

Men när en granitbild remnar af sig sjelf, och strax derpå försäkras att »brottet är friskt», då är det en stor lögn alltsammans. Om den åtminstone hade fått förbli murken i brottet, som den först påstods vara, så hade effekten betydtt något, nu är allt förderfvadt, och Oehenschläger står som en konstmakare för en häpen publik, som belönar hans upptåg med applåder!

Oaktadt min föresats att icke bemöta dina för ofrigt alldeles oskadliga angrepp mot Shakespeare, vill jag endast göra några anmärkningar.

Shakespeare är torr att läsa! Kanhända för en svärmare som du, hvilken blifvit betagen i Oehenschlägers »søde» poemer om gullvifvor, stjernor, rosenskyar m. m., hvilka fylla luckorna i dialogen. Dock jag går så långt i mitt påstående, att jag anser det som ett kriterium på godt drama att det ogerna låter läsa sig, ty det skall ses, och s. k. läsedramer äro utbördingar, som aldrig borde släppas in i dramatik.

Hvad vidare expositionen beträffar är den ingalunda Shakespearisk, ty det hör till kompositionslagarne att öppna stycket med biper-sonerna, för att förbereda hvad komma skall, men då bör alltid man höra under det skenbart likgiltiga samtalet den i fjerran mullrande åskan, hvilken skall bryta ut i tredje och slå ihjäl hjälten i femte akten. Något sådant förekom-

mer icke här, men vill du se två ställen i Hakon Jarl, som vore värdiga en Shakespeare? De äro så obetydliga, att du skall le när jag pekar på dem, och likväl äro de så oändligt storartade i sin litenhet. Märk på Einars uppträdande i femte akten, hör hur abrupt han talar:

God Morgen, Thora!

Hvis ei jeg feiler, er det Morgen alt;
Høit Hanen gol paa Hald. Jeg kommer at
Forkynde Dig, hvad der er skeet i Striden.
Mit Navn er Einar Tambeskielver.

Och längre ned:

Hils Thora! Hils vor Søster! raabte de;
Det var de sidste Ord af deres Mund,
Jeg loved det; nu har jeg holdt mit Løfte;
Jeg rider med en Flok af Olafs Mænd,
At søge Hakon. Olaf med en anden.
Ved Gaulaae skal vi atter træffes. Olaf
Har stævnet Thing; men jeg veed ikke hvor.
Nu har jeg gjort en liden Omvei, Thora!
For dine Brødres Skyld. *Jeg troer det regner,
Min Hielmusk drypper.* Snart, snart haabe vi
Att fange Jarlen, og att hævne Dig.
Nu Frigga glæde Dig! Farvel! Jeg haster.

Nå, förstår du än eller hvad? »Jeg troer det regner». Hvad hör det hit, menar du! Men ser du då icke Einar, hör du icke huru andtruten han är, huru brådtom han har; Thora får ju knappt svara, och ändå har han tid att tala om att det regnar. Ja, Oehlenschläger såg Einar

för sig, då han diktade denna scen, deri ligger det stora.

Och när Hakon inkommer strax efter:

Valkyriens, den høie Rotas Haand,
Har tungt og iiskoldt lagt sig om min Tinding.
Jeg reed i Natten ene med min Træl,
Forladt og træt af Dagens svare Kamp.
Af Ildtørst har jeg længe været plaget.
Er Vandet reent, som staaer i dette Bæger?

THORA,

O, Hakon! bi og lad mig hente Dig —

HAKON (*drikker*).

Vist ikke! Bliv! — Ha, det har lædsket alt. —
Ved Gaulaae styrted endelig min Ganger.

Förstår du ej ännu, så läs Brandes om »Hotspur».

Till sist slutscenen! Der är åter den olycksaliga, omanliga känslsamheten framme. Är det icke nog försoning, att Hakon dör? Hvad skall Thoras poem efteråt att göra? Jag vill påstå, att det förstör stycket, ty nu blir det sista intrycket ungefär så: det var allt bra synd om Hakon ändå, hvarför kunde han icke fått lefva och bättra sig, han var ju icke så elak! Det är detta, som är falskt. Hvem beklagar väl Richard III, när han dör? Ingen. Och är det icke nog försoning, att Richmond tar kronan och försonar de båda rosorna.

»Men folket vill icke skiljas från hjelten med ett så skakande intryck, man sofver så dåligt om natten efter åskådandet af ett sorgespel!»! Ja, man gör så, men man får inte sofva, eller skall tragedien dö ut, därför att folket är enerveradt och försoffadt? Ingalunda. Men förr än en nationel dramatik har växt upp, får man icke begära för mycket af en halfbildad publik, den kan icke gå direkt från sina prosaiska göromål och lida med en Hamlet, ty den måste förakta den sysslolöse svärmaren, och Oehenschläger, gud bevara oss, väcker icke någon dramatik till lif i vår realistiska tid, ty vi ha verkligen kommit så långt äntligen, att vi blifvit realister! Nej, låt du Oehenschläger hvila i ro och hans dramatik, den kan ungdomen roa sig med, vid brasan, en lång vinterqväll, lika gerna som den läser vackra sagor, ty den håller stora skatter af den ljufvaste poesi, men från scenen må han bannlysas och stanna på andra sidan sundet, ty nu har nordens dramatici, verkliga Shakespeare-embryoner, jag menar Hauch, Ibsen och Björnson; dem må man studera, men icke skänka de oss någon dramatik. Nej, tiden sjelf skall i sin fullbordan föda oss en dramatik, och för närvarande återstår intet annat studium att rekommendera åt våra dramatici än tiden sjelf.

Vi hafva blifvit realister, det är väl, men vi äro på väg att bli materialister; vi ifra för upplysning, men vi hafva för tidigt kastat bort det gamla; vi hafva ingenting qvar; vi äro bankrutta; vi tvifla på allt; vi veta icke hvad vi skola tro! Ja, måtte det blifva allvar med vårt tvifvel, att vi omsider på allvar måtte förtvifla, att vi komma att inse vårt förtviflade tillstånd! Men när skall då vår Johannes komma, som skall visa oss vägen till sanningen och lifvet, eller har han måne kommit?

Jo, han har kommit, han har blifvit född redan 1813, mycket riktigt korsfäst 1855 och glömd innan 1871! Sören Kierkegaard hette han! Honom skall jag med nöje predika och allra först för dig, som ännu står på estetikerns ståndpunkt! Men nej, han må tala sjelf. Du må läsa »Enten-Eller». Du skall läsa första boken och känna ett svärd gå igenom din själ. Du skall läsa andra boken och förtvifla, så grundligt, att du skall skakas i dina innersta grundvalar och känna alla helvetets qual. Sen skall du läsa, ja, hvad? hans »Indøvelse i Christendom»? Jag vet inte, ty jag står sjelf midt i kampen, men tror mig icke kunna läsa mig till något vidare, blott kämpa mig till — hvad? åter ett frågetecken!... personlighet, kallar Kierkegaard det! Hvad vill då Kierkegaard? Jag tror knappast han vet det! Men hvad han icke vill, är otro, irreligiositet, lättsinne, och

hans evärdeliga förtjenst är, att han krossat Hegels tomma tankepantheism! Kierkegaard vill — allvar!

Torka nu bort dina tårar, som Oehlen-schläger lockat af dig, ty det var bara skämt, och låt Kierkegaard komma dig att gråta blod, på allvar, och du skall bli människa eller gå under!

Du får ursäkta mig, att jag icke slutar mitt bref med någon rhetorisk kläm, men jag blir verkligen så allvarligt stämd, när jag kommer på tal om Kierkegaard, att all sådan flärd förefaller mig som en lögn, och hvad jag syndat under förra delen af brefvet ångrar mig nu uppriktigt, men det är för sent att rensa bort skräpet.

P. S. Skrif du februari i st. f. Göijemånad, jag förstår latinet ganska godt, och du blir lika nordisk ändå — som Oehlenschläger.

Afhandlingens syfte var: 1:o att gifva professorn en föreställning om författarens beläsenhet i estetik i allmänhet och särskildt hans kunskap om danska litteraturen; 2:o att utreda för författaren sjelf hans ståndpunkt. Efter Kierkegaard hade han anfallit sig sjelf och sin öfvergifna ståndpunkt i personen A. Denne, som skrifver göijemånad i stället för

februari, är Runabrodern, som dyrkar det nationella.

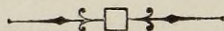
Brodern A. börjar med sina tvifvel om ett allmängiltigt omdöme, men kan ej reda den härfvän. Slår omkring sig med sina studier på Nationalmuseum och kommer så genast in på Hakon Jarl.

Brodern B., som redan daterar februari, tar brodern A. i upptuktelse och karrikerar sig sjelf, lånande äfven några drag af brodern Is; framlägger sina meningar om danska litteraturen, dervid han, för att visa sig ha en sjelfständig mening, måste angripa professor Dietrichsons. Derpå plöjer han med Georg Brandes' kalfvar i Shakespeares stubbåker och störtar slutligen in på Kierkegaard.

— Hvad vill då Kierkegaard? — frågade han. Jag tror knappast han vet det! Men hvad han icke vill, är otro, irreligiositet, lätt-sinne...! Tyvärr visste Johan ej, att Kierkegaard ville paradoxet.

På utsatt tid träder Johan in till den eljes som liberal och human ansedde läraren. Han märkte genast att någon sympati ej förefans här. Med nästan föraktlig min återlemnar professorn skriften, och förklarar att den passar bäst för »läsarinorna i Ny Illustrerad Tidning», och att danska litteraturen ej var af sådant intresse att den kunde bli föremål för specialstudium. Johan blef stött och förklarade att

han hade skäl tro, att danska litteraturen haft större intresse för Sverige än till exempel Malesherbes och Boileau, som andra skrivit om. Tentamen börjar och antar karakteren af ett häftigt gräl. Den fortsättes på eftermiddagen och slutar med ett betyg under det åstundade och den upplysningen, att universitetsstudier endast kunde göras vid universitetet. Johan invände, att estetiska studier bäst gjordes i Stockholm, der man hade Nationalmuseum, biblioteket, teatrarna, musikaliska akademien och artisterna. Nej, det var Bosch; här skulle det vara! Johan framkastade något om kollegierna och katkesläsningen, och man skildes icke som synnerligen goda vänner.

12.

En konungs protégé.

(1871.)

Förhållandet med fadern hade hela tiden varit godt, och den gamle hade visat sig mottaglig för uppfostran till en viss grad. Men hans oförståndiga stolthet i en så underordnad egenskap som far stack emellanåt upp och sårade. Johan, som ständigt var hemma, tillbragte många aftontimmar under samtal med den gamle om alla lifvets frågor. Slutligen äfven om religion. En dag talade han en half timme om Parker, så att gubben slutligen bad att få se på den. Han behöll boken några dagar, men sade ingenting, och Johan återfann den uppburan på sin kammare. Fadern var för stolt erkänna att fritänkaren

hade tilltalat honom, men genom en bror fick Johan veta, att han varit förtjust särskildt i den berömda predikan »Om ålderdomen».

I oppositionsfrågan mot professorn förhöll han sig vacklande. Han tyckte om att rätt skulle få vara rätt, men missaktningen mot den gamle professorn behagade honom ej. Johan såg emellertid att han vunnit spelet, och att den gamle var lifligt intresserad i hans framgångar.

Men en dag på våren hade Johan rest ut på landet efter ett enkelt tillkännagifvande åt husmamselln. Vid hemkomsten efter ett dygn mottogs han förolämpande.

— Du reser bort utan att säga till åt mig?

— Ja, jag talade om för mamsellen.

— Jag fordrar att du begär lof af mig, så länge du äter mitt bröd.

— Begär lof? Hvad är det för prat!

Han steg upp; gick ut och lånade hundra kronor af en välvillig köpman, och så reste han ut med tre förbundsbröder till en ö i skärgården, der de inackorderade sig hos en fiskare för trettio kronor i månaden. Ingen sökte qvarhålla honom, och troligt var att krisen framkallats på grund af Johans märkbara inflytande på far och syskon inom husets styrelse. Der fans nemligen en herrskarinna, som såg sin makt gå sig ur händerna.

Sommaren tillbragte han under strängt arbete på examen, ty nu hade han inga resurser mer att vänta hemifrån. Det var ett sundt och strängt lif med oskyldiga nöjen. Han gick klädd i nattrock, kalsonger och sjöstöflar, och kamraterna hade ännu mindre på sig. Man badade, seglade, fäktade, lekte som barn på lediga stunder, och Johan hängaf sig nu åt en tilltagande förvildning. Starka drycker förekommo nästan aldrig på bordet, och Johan fruktade dem, ty de gjorde honom vansinnig. Men med återhållsamheten och arbetet följde begär att omvända andra och en betydlig egenrättfärdighet, som alltid blir följd, antingen nu den offervillige känner att han i det afseendet är bättre än de andra eller offret gjordes för att få känna sig vara bättre. Deraf predikningar för en broder, som drack, och moraliseringar öfver de andra, som ej arbetade, utan foro till Dalarö för att dansa eller äta något starkt. Han hade Kierkegaard i faggorna och ville vara etisk, samt dundrade mot estetiken.

Han studerade nu filologi och durkade med Dante, Shakespeare och Goethe. Den siste hatade han, emedan han var estet. Under allt låg som en mörk bakgrund brytningen med fadern, hvilken han emellanåt efter sista vinterns bekantskap såg i en förklarad gestalt, och som han nu gifvit rätt i det förflutna,

glömmade alla barndomens små misshälligheter. Mest saknade han dock syskonen, särskildt systrarna, som blifvit honom personliga bekantskaper.

Arbetet med ordrötter och lexikon var honom en pina, men nu njöt han af att pina och disciplinera sin fantasi med strängt arbete. Det var pligten, kallet.

Mot sommarens slut var han vild och skygg. Kläderna, som nu letades fram, stramade, och löskrage, som han ej begagnat på månader, pinade honom som ett halsjern; stöfletterna trängde, och han fann alltsammans vara ett tvång såsom konvensans och onatur. En gång hade man narrat honom in till en soaré på Dalarö, men han vände genast om. Han var blyg och tålde icke se flärden och löjet. Denna gång dock icke som underklass, ty det hade han upphört vara och känna sig. Askesen hade emellertid stärkt hans vilja och handlingskraft, och när terminen i Upsala började, tog han sin nattsäck och reste upp, utan att ega mer än en krona, och utan att veta om han kunde få rum eller något att äta.

Han fick bo hos Rejd, och der lade han sig att läsa.

Första aftonen sökte han uthungrad upp Is. Denne hade suttit ensam i Upsala hela sommaren och såg ännu sorgligare ut än vanligt. Hans uppenbarelse var nu en skuggas. Ensam-

heten hade gjort hans själ ännu sjukare. Han gick ut med Johan och bjöd honom på en sexa på Förderfvet. Is talade som vanligt och ref sönder sitt offer, som värjde sig, slog igen, angripande estetikern. Is betraktade den utsvultne, huru han åt, och berusade sig sjelf ur bränvinsflaskan. Han blef moderlig, öm och erbjöd sig låna pengar åt Johan. Denne tackade rörd och tog emot ett tiotal kronor, ty numera lånade han utan fruktan, emedan han trodde sig ha en framtid. Slutligen blef Is rusig och fantiserade. Derpå kastade han helt plötsligt om, kallade Johan egoist och förebrådde honom att han mottagit de tio kronorna.

Att vara misstänkt för egoism var det grymmaste Johan visste, ty Kristus hade inbillat honom att jaget skulle korsfästas. Hans sjelf hade vuxit ut under frihet från tryck och under beröring med offentligheten. Personer, som trädt fram, få ett större jag genom den uppmärksamhet, som kommer dem till del, eller ådraga de sig uppmärksamheten just därför att de ha ett större jag än de andra. Han kände sig arbeta på en rätt väg för sin framkomst, och han gick fram med arbete och viljekraft och med många vänners hjälp, men icke med charlataneri eller krypvägar. Men beskyllningen slog honom i ansigtet, ty den måste ju träffa alla menniskor, som ha ett ego. Han ville återlemna pengarna, men då gjorde Is sig hög,

blef gentleman och fortsatte romantisera. Johan tyckte, att den der idealisten var en lump, som gjorde sig dämonisk för att dölja ångern öfver tio kronor.

Is utgjorde en tid hans enda sällskap, innan kamraterna hunno upp. Han var alltid ogenomtränglig, sällsam, men fångslande. Slutligen en afton visade han en ny sida. Midt i ett samtal, under det Johan berättade innehållet af sin nya Blotsven, började hans ögon glöda, och han föreföll endast se på Johan, icke höra. Derpå blef han elegisk, talade illa om qvinnorna och kom slutligen fram till Johan för att kyssa honom. Liksom gåtan i ett ögonblick blifvit löst, och han insåg charlatanens hemlighet, tog Johan honom i bröstet och kastade honom i ett hörn mellan kakelugnen och en byrå, och der låg som en säck den lilla skrumpna kroppen. Det var alltså därför han, den gamle studenten, hade sökt ynglingarnes förbund! Det var därför!

Nu kommo studenterna upp till terminen, och alla med pengar. Johan hade vandrat med sin nattsäck och sina böcker och kände huru ljuf blef led, som för länge låg på andras sofflock. Han lånade sig pengar till ett rum. Det var ett hybble med en tälotsäng, utan lakan eller örngåttsvar. Icke en ljusstake, ingenting. Men han låg i sängen med underkläderna och läste, med ett ljus i en halfbutelj. Vännerna skaf-

fade honom mat då och då. Men så kom kylan. Då gick han ut, då det blef mörkt, och lånade en brasa ved, som han bar hem i sin nattsäck. Och så lärde honom en fysiker att man kunde göra koleld, när brasan svartnat. Dessutom gick en skorstenspipa långt fram i rummet, och den var varm hvarje torsdag, då man tvättade. Då stod han med händerna på ryggen och läste i boken, som han ställt upp på den framdragna byrån.

Pjesen spelades och mottogs med köld. Ämnet var religiöst. Det rörde hedendom och kristendom, och kristendomen försvarades såsom en ny tidsriktning, icke som kyrkolära. Kristus sjelf sattes undan; och Gud, den ende sanne, upphöjdes på hans bekostnad. Vidare ingick familjekonflikt, och qvinnorna hissades upp på mannens bekostnad, enligt tidens mod. Författaren låter också i några repliker framgå sin mening om skaldens ställning i lifvet. — Är du man, du Orm? frågar jarlen. — Jag blef bara skald, svarar Orm. — Derför blef du aldrig något heller.

Johan trodde nämligen nu, att skaldens lif var ett skugglif; att han icke hade något jag, utan endast lefde i andra jag. Men är det så säkert att skalden saknar ett jag, derför att han icke har bara ett? Kanske han är rikare, som

eger flera än de andra. Och hvarför är det förmer att bara ha ett, då det enda jaget i alla fall icke är mera ens eget än flera jag, då ju ett jag är en af föräldrar, uppfostrare, umgänge, böcker sammansatt résumé? Kanske därför, att samhället som ett maskineri fordrar, att dess enheter, jagen, skola ingå som hjul, muttrar, maskindelar och arbeta i ett inskränkt, automatiskt syfte. Men då är ju skalden mera än maskindelen, om han sjelf är en hel maskin?

I pjesen hade Johan inkarnerat sig i fem personer. I jarlen, som kämpar mot tiden; i skalden, som öfverskådar och genomskådar; i modern, som revolterar och hämnas, men beröfvas sin hämdekraft genom sin sympati; i flickan, som bryter med fadern för sin tro; i älskaren, som dras med en olycklig kärlek. Han förstod alla de handlandes motiv, och han talade för allas sak. Men en teaterpjäs, som skrives för genomsnittsmenniskor, med färdiga åsigter om allt, måste ta parti för åtminstone ett par af sina figurer för att vinna den alltid passionerade och partiska genomsnittspubliken. Detta hade Johan icke kunnat göra, emedan han icke trodde på något absolut rätt eller orätt, af den enkla grund att alla dessa begrepp äro relativa. Man kan ha rätt mot framtiden och orätt mot samtiden; man har orätt i år, men får rätt nästa år; fadern kan anse att sonen har rätt, medan modern finner att han har orätt; dottern har rätt att

älska hvem hon älskar, men fadern anser henne ha orätt i att älska en hedning. Detta var tviflet. Hvarför hata och förakta människorna tviflaren? Derför att tvifvel är utveckling framåt, och samhällsmänniskan hatar utveckling, emedan den stör hennes ro. Men tvifvel är just sann mensklighet och skall sluta med humanitet i omdömet. Endast den dumme är viss; endast den okunnige tror sig ha funnit sanningen. Men ro är lycka, derför söka läsarne lyckan i stupiditetens ro. Tviflet äter upp handlingskraften, säger man. Men är det då bättre att handla, utan att besinna och öfverväga handlingens följder. Djuret och vilden handla blindt, lydande begär och drift, deruti liknande handlingens män!

Återkommen till Upsala följdes han af nya smädliga recensioner. Delvis voro de sanna, såsom att formen var lånad från Kongsemnerne, men äfven detta var endast delvis sant, ty Johan hade tagit den iskalla tonen och det kärfva språket direkt från de isländska sagorna och lifsinnehållet ur egen fatabur. Hånnet följde honom, och han ansågs vara en man, som tänkte bli skald, det värsta man kunde misstänkas för. Midt under nöd, arbete, lidande, kommer en vecka efter nederlaget ett bref från kungliga teaterns kamrerare, som anhåller att Johan ville resa ner till Stockholm genast, emedan konungen önskade se honom.

Sjukligt misstänksam tror han sig vara föremål för ett gyckel, och går strax med brevet till sin kloke vän, naturforskaren. Denne telegraferar om aftonen till en bekant aktör vid kungliga teatern och ber honom fråga kamreren, om denne skrifvit till Johan. Om natten sof Johan oroligt, kastad mellan hopp och fruktan. Följande morgon anlände svaret: det var så, och Johan skulle strax komma ner. Han reste.

Hvarför tvekade han icke att taga kunglig nåd, han som bar revoltören inom sig? Derför, helt enkelt, emedan han icke tillhörde något demokratiskt parti; aldrig lofvat sin mor eller far att icke taga konungagunst; derför att han trodde på aristokratin eller de bästas berättigande att styra, och han icke trodde de bästa voro dernere, hvilket han också visat i sin tragedi »Det sjunkande Hellas», der han hånat demagoger. Tyranner hatade han, men denna kung var icke en tyrann. Det fans sålunda ingen anledning utom eller inom honom att tveka.

Han reste sålunda ner och fick audiens. Konungen var nu mycket sjuk, såg aftärd och hopfallen ut, så att han gjorde ett smärtsamt intryck. Han var blid, der han stod med sin långa tobakspipa, och leende såg den unge skägglöse författaren stapplande träda in mellan adjutanter och kammarherrars led. Han tac-

kade för nöjet, som stycket hade skänkt honom. Han hade sjelf i sin ungdom täflat i akademien med en vikingadikt och tyckte om det fornnordiska. Nu ville han hjälpa den unge studenten till hans grad, och afslutade samtalet med att visa honom ned till hofförvaltningen, der han utanordnat första utbetalningen. Det skulle bli mer sedan, och han uttalade den förmodan att Johan hade ett par år qvar på sin grad.

Detta var att få framtiden skyddad, och Johan kände sig tacksam och rörd af denna godhet från en konung, som hade så mycket och så många att tänka på.

Han återvände till Upsala och fick under två månader se huru solskenet förvandlat honom till en stjärna. Hofmarskalken, som utanordnat medlen, hade frågat om han ämnade gå in i departementet eller biblioteket *sedan*. Aldrig hade hans tankar gått så långt och gingo ej heller dit nu.

Hufvudändamålet med människans sträfvan synes vara och bör väl vara att uppehålla lifvet intill döden på det minst oangenäma sätt. Detta syfte utesluter icke omtanke om andras väl, tvärtom, ty i det angenäma ingår medvetandet, att icke i onödan ha kränkt andras rätt. Derfor kunna icke illa förvärfvade rikedomar ensamt skänka ett angenämt lif; därför kan icke en bana, bruten genom att trampa eller döda

andra, bereda ett angenämt lif; och därför är utilitarismen, eller den verldsåskådning, som vill lyckan för de flesta, icke omoralisk.

Johan kunde icke, oaktadt all askes, underlåta att känna sig lycklig. Hans lycka bestod i half visshet om att han skulle få lefva sitt lif utan de större smärtor ovissheten om existensmedlen medför. Hans tillvaro hade varit hotad af nöden, och nu var den skyddad; lifvet var honom återskänkt, och det är ljuft att få lefva, när man ännu står i växten. Hans af hunger och öfveransträngning hopklämda bröst fylldes, hans rygg blef rakare, lifvet föreföll honom icke mer så trist. Han var nöjd med sin lott, därför syntes lifvet ljusare, och han skulle ha varit otacksam om han nu ställt sig bland de missnöjda.

Men detta varade icke länge. När han såg omkring sig de gamla kamraterna, huru de sträfvade fram i ett läge, som var oförändradt af hans lycka, fann han att en disharmoni inträdt. De voro vana att få hjelpa honom som en nödstäld, och nu behöfdes det ej mer. De tyckte om honom, därför att de fingo beskydda honom, och voro vana att se honom under sig. När han nu kom upp bredvid dem och öfver dem, funno de honom, följdriktigt, förändrad. Ja, de förändrade förhållandena hade måst förändra honom. Den nödstälde är icke så djerf i sina meningar och icke så rak i ryg-

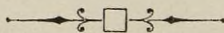
gen, som den bergade. Han var förändrad för dem, men var han därför sämre? Sjelfkänsla är ju en värderad vara eljes. Nog af, han sårade bara med att vara lycklig, och än mer genom att å sin sida vilja göra de andra lyckliga.

Gåfvan medförde förpligtelser, och Johan grep sig genast an med att anmäla sig till kollegier och lektioner. Han tenderade vid terminens slut filologi, astronomi och statskunskap, men fick i alla ämnena ett betyg mindre än han åstundat. Han hade läst för mycket och för litet. I tentamen anfölls han vanligen af afasi*). Han satt svarslös, der han visste mer än som frågades, och så kom trotset och sjelfplågeriet, missmodet och begäret att kasta yxan i sjön. Läroböckerna kritiserade han, och kände sig oärlig, som lärde in hvad han föraktade. Hans rol, som man gifvit honom, började strama, och han längtade ut, hvart som helst, bara han kom ut ur detta. Icke som om han känt gåfvan som en välgörehet. Det var ett stipendium, en belöning för förtjenst, sådan som ar-

*) Fysiologien tillskrifver denna sjukdomsform skador tillfogade venstra pannvindeln. Och Johan bar verkligen två ärr ofvanför venstra ögat: det ena efter ett yxhugg, det andra efter en sten, mot hvilken han mycket illa slagit sig under en språngmarsch utför Observatoriibacken. Han ville äfven tillskrifva denna afasi en oöfvervinnelig svårighet att hålla tal och tala främmande språk.

tister i alla tider mottagit för sin utbildning, och konungen-gifvaren var icke monarken, utan den personlige vännen och beundraren. Derför öfvade detta icke heller något tvång på hans upproriska tankar i vidare grad, än att det för en stund narrade honom att allt stod väl till i verlden, därför att han hade det bra. Hans opposition var också redan mera djupgående, än att den bara såg det förvända i att statskicket var monarkiskt, och han trodde icke som hedningarne, att årsväxten skulle bli bättre, om man slagtrade konungen på gudarnes altare. Hans mor skulle ha gråtit af glädje öfver hans utmärkelse, om hon lefvat, så aristokrat var hon.

Demokrater äro alla ända upp till kronprinsarne i så måtto, att vi önska ner till oss det, som ligger ofvanför; men väl komna upp, vilja vi ej bli ryckta ner. Frågan blir om det, som ligger ofvanför, är högre i andlig mening, och om det verkligen bör ligga der. Det var derom Johan började få sina tvifvel.

13.

Upplösning.

(1872.)

Med vårterminens ingång flyttade Johan tillsammans med en äldre kamrat, för att fortsätta studierna. När han nu skulle ta ihop med de gamla böckerna igen, som han läst så länge, bar det rakt emot. Hjernan var full af intryck, af samladt författarmaterial, och ville ej ta emot mer; fantasien och tanken arbetade redan och kunde ej gifva minnet ensamt herraväldet. Tvifvel och apati infunno sig, och han blef stundom liggande på soffan hela dagen. Och dermed vaknade ibland ett begär att vara fri alltsammans och få komma ut i lifvet i verksamhet. Men det kungliga stipendiet höll

honom i bojer. Det ålade skyldigheter, och han hade ju, genom att mottaga det, gifvit på hand på sin grad, hvilken nu var halffärdig. Så tog han upp ämnet filosofi; men när han läst dess historia, fann han alla systemen lika giltiga eller ogiltiga, och hans tanke gjorde motstånd mot alla främmande tankar.

I Förbundet rådde splittring och slapphet. Man hade läst upp alla sina ungdomsdikter och producerade intet nytt, så att sammankomsterna endast höllos med punsch. Is hade äfven blottstält sig och under en scen med en annan broder blifvit utkastad, dragit knif och fått stryk. Han hade derpå räddat sig under en löjlig mask och var numera endast föremål för gyckel, sedan man upptäckt, att hans visdom bestod i referat ur studentkårens tidskrifter, som de andra icke visste begagna.

I början af terminen stiftades dessutom en estetisk förening af professorn i estetik, och genom den gjordes Runan öfverflödig.

Det var vid en sammankomst i den föreningen som Johans revolt mot auktoriteterna först kom till utbrott. Han hade nemligen druckit om aftonen och var halfrusig. Under samtal med professorn kom man in på brännbara ämnen, och Johan lockades ur sina förskansningar så långt, att han förklarade Dante temligen betydelselös för menskligheten och att han var öfverskattad. Johan hade en hel del

goda grunder, men kunde ej ta fram dem, när professorn trängde på, och hela föreningen stod som en skock omkring kämparne, som trängts in i kakelugnsvrån. Han ville först säga, att kompositionen i »Commedia» ej var originel, utan en mycket vanlig form, hvilken blifvit strax förut använd i Albericus' vision. Han ville påstå, att Dante ej kunde gifva hela sin tids bildning och tankar i detta poem, då han var så obildad, att han ej kunde grekiska. Han var ej filosof, då han slog tanken i band under uppenbarelsen, och därför var han icke heller någon föregångare till renässans eller reformation. Han var icke patriot, ty han hyllade ett tyskt kejsardöme med guds nåde. Han var på sin höjd florentinsk bygdpatriot. Och demokrat var han ej heller, ty han drömde alltid om ett förenadt påfve- och kejsardöme. Han angrep ej påfvedömet, utan några påfvar, hvilka lefvat osedligt, som han sjelf i sin ungdom. Han var en munk, ett sannskyldigt idiotiskt barn af sin tid, icke ett fjät framom, då han sänder odöpta barn till helvetet. Han var en inskränkt rojalist, som sätter Brutus jemte Satan i helvetets brännpunkt. Han saknade all sjelfkritik, då han bland de värsta brott upptager otacksamhet mot vänner och förräderi mot fädernesland, sjelf förpassande sin vän och lärare Brunetto Latini i afgrunden och understödjande tyske kejsaren Henrik VII mot sin fädernestad

Florenz. Han hade dålig smak, då han bland världens sex störste skalder sätter Homer, Horatius, Lucanus, Ovidius, Virgilius och — sig sjelf. Huru kunde moderna menniskor, som voro så stränga mot all skandal, prisa Dante, som genom sin dikt skändat så många lefvande personer och familjer och skymfat sin egen älskade fädernestad, såsom han gör, då han i helvetet finner bland tjufvar fem florentinare af ädel börd, hvarvid han utbrister:

»Jubla, mitt Florenz, ty du är stor icke blott öfver land och haf; äfven i helvetet prålar ditt namn. Fem af dina medborgare i tjufvargropen — mina kinder rodna af skam vid deras åsyn. Men ett vet jag: straffet skall drabba *dig* (Florenz); och måtte det snart komma!»

Som vanligt fördes nu grälet från vexlande ståndpunkter, angriparens och den angripnes. Johan ville visa professorn att från dennes ståndpunkt »Commedia» var en pamflett, men då sadlade professorn om och gick öfver på fiendens ståndpunkt och menade att *han* väl ej skulle ogilla den som sådan. Hvarpå Johan svarade, att just han rubricerade den som sådan, men ej såsom ett kolossalt poem af evigt värde, som just professorn på sitt kollegium kallat det, hvilket nu var misstag. Sedan kastade professorn om och anhöll få poemet dömdt från dess tid.

— Just så, — svarade Johan, — men ni har dömt det från vår och alla kommande tider och har sålunda haft orätt. Men äfven från dess tid sedt blir det ej epokgörande, då det ej står framom sin tid, utan midt i eller snarare efter. Det var ett språkmonument för Italien, ingenting mer, och det borde aldrig läsas vid ett universitet i Sverige, därför att språket var föråldradt och — sista ordet! — det var för betydelselöst att ha kunnat ingått i bildningens utvecklingskedja.

Resultatet: att Johan ansågs vara oförskämd och halfgalen.

Efter denna explosion var han upprifven och oför till arbete. Hela lifvet i staden, der han icke kände sig hemma, var honom vidrigt. Kamraterna uppmanade honom att hvila sig, ty han hade arbetat för mycket, och det hade han. Nu började planer igen att komma ut, tränga sig fram, men utan följd. Hans själ befann sig upplöst, sväfvande som en rök och ytterst intrycksam. Den gråa, smutsiga staden plågade honom, landskapet utomkring pinade honom, och han låg nu på en soffa och såg på illustrationer i en tysk tidskrift. Åsynen af landskap från andra länder verkade som musik för honom, och han kände behof af att se gröna trän, blåa sjöar, han ville ut till landet; men det var ännu bara februari, och

luften var grå som en säckduk, gator och vägar moddiga.

När han då var som mest nedtryckt, gick han upp till sin vän naturforskaren. Det friskade upp honom att se dennes herbarier och mikroskop, hans aqvarier och fysiologiska preparat. Och mest den stilla, fredliga ateisten, som lät världen gå sin gilla gång, ty han visste att han i sin ringa mån arbetade mera på framtiden än poeten med sina konvulsiviska uppräckningar. Kamraten hade dock en gammal släng af estetik i sig, och han målade i olja. Detta intresserade nu Johan underbart. Tänk, att kunna pensla upp ett grönskande landskap nu midt i denna förfärliga vårvinters dimmor och få hänga det på sin vägg!

— Är det svårt att måla? — frågade han.

— Nej, bevars, det är lättare än att rita. Försök du!

Johan, som redan helt orädd komponerat en visa med guitarrackompagnemang, ansåg detta att måla icke så omöjligt, och han lånade staffli, färger och penslar. Och så gick han hem och låste in sig. Han tog ur en illustrerad tidning en teckning, som förestälde en slottsruin, och den kopierade han. När han fick se den blåa färgen verka som en klar himmel blef han gripen af sentimentalitet, och när han sedan trollade fram gröna buskar och en gräsmatta blef han utesägligt lycklig, som om han ätit

haschhisch. Första försöket hade lyckats. Men så skulle han kopiera en målning. Det gick ej. Allt blef grönt och brunt; han kunde icke stämma in sina färger i originalets toner. Då blef han djupt förtviflad.

En dag när han var inlåst, hörde han en besökande tala med kamraten i rummet utanför. De hviskade, såsom om de talat om någon sjuk.

— Nu målar han också! — sade kamraten i en djupt, nedslagen ton.

Hvad skulle det betyda? Ansågo de honom rubbad? Jo, nu förstod han det. Så var det! Han började nu reflektera öfver sig sjelf och kom till den slutsats, som alla grubblare, att han var rubbad. Hvad skulle göras? Om man spärrade in honom, så var han säker om att bli galen. Bättre att förekomma, tänkte han, och erinrande sig ha hört talas om en enskild dårhusinrättning på landet, der man fick gå fri och arbeta i jorden, skrifver han till föreståndaren. Efter en tid erhöll han ett vänligt svar, med uppmaning att vara lugn. Brefskrifvaren hade genom kamrater tagit reda på Johan, och han kände nu hans själstillstånd. Det var en kris alla känsliga naturer skulle genomgå o. s. v.

Alltså den faran öfverstånden. Men han ville ut, ut i lifvet, hvart som helst.

En dag ser han, att ett resande teatersällskap kommit till staden. Så skrifver han ett bref till direktören och anhåller om debyt. Får intet svar och går ej på besök.

Så kastades han nu fram och åter, tills slutligen ödet skulle komma och befria honom. Tre månader hade gått, och några pengar från hofförvaltningen ej afhörts. Kamraterna rådde honom skrifva till hofmarskalken och höfligt fråga huru det var anordnad. Så gjorde han och erhöll till svar, att »det aldrig varit fråga om något regelbundet utgående anslag, utan att Hans Majestät endast tilldelat gratifikationen för en gång, men dock i nåder täckts, i anseende till trängande omständigheter, ytterligare för en gång bevilja en summa af 200 kronor, hvilka följde».

Johan blef glad först, ty han var nu fri, men sedan oroade honom denna vändning af saken, då i tidningarna stått att han var stipendiat, och stipendiet verkligen af konungen meddelats såsom löpande under »de år» han ännu behöfde till sin examen. Dessutom hade ju hofmarskalken vinkat om framtiden, hvilken ju icke kunde göras med 200 kronor. Man funderade hit och dit öfver orsaken. Några ansågo troligast att kungen glömt bort det; andra att hans affärsställning ej tillät det, och man visste att hans goda vilja ej alltid stod i förhållande till hans förmåga. Ingen utgöt sig

i ogillande, och Johan var glad i sin själ, hade bara icke en viss blamage legat i indragningen, så att han misstänkts för att ha farit med prat. De som trodde på en »onåd» tillskrefvo denna Johans uraktlåtenhet att kura då han om julen och nyåret var i Stockholm. Andra ville se den framkallad af det mindre formenliga i presenterandet af den tryckta tragedien Det sjunkande Hellas, som Johan helt enkelt skickat upp till slottet i stället för att gå med den sjelf, hvilket hans raket förbjudit honom. Tio år efter fick han höra en alldeles ny tolkning af »onåden». Han skulle nämligen ha författat en nidvisa om konungen! Men den historien var en »ren» dikt, troligen den enda, som den illa kände sagesmannen fått att gå till efterverlden.

Faktum qvarstod, och nu var beslutet snart fattadt! Han skulle resa till Stockholm och bli litteratör, samt möjligen författare, om hans kallelse befans vara grundad.

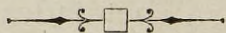
Rumskamraten åtog sig betäcka återtåget och förebära, att Johan måste vistas en tid i Stockholm, för att icke värden skulle oroas, och hyran som ej betalades förrän vid terminens slut, under tiden kunna hopbringas.

En afskedsfest hölls, och Johan tackade sina många vänner, erkännande de förbindelser enhvar har till sitt umgänge, då en personlighet icke utvecklas ur sig sjelf, utan ur hvarje

annan själ han kommer i beröring med suger en droppe, liksom biet ur millioner blombottnar samlar sin honung, som han dock omsmälter sjelf och ger ut för sin.

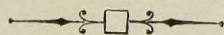
Så reste han ut i lifvet, ut från drömmarne och från de förflutna tidehvarfven för att lefva i samtiden och verkligheten. Men illa var han beredd, och universitetet var icke skolan för lifvet. Han kände också att afgörandets stund var inne. I ett dåligt utfördt tal kallade han festen en svensxa, ty nu skulle han bli man och lemna pojkåren bakom sig; inordna sig i samhället, bli en nyttig medborgare och äta sitt eget bröd.

Så trodde han då, men han skulle snart finna, att uppfostran gjort honom oduglig för samhället, och när han icke fann sig i att vara utvisad, började hans tvifvel vakna om icke samhället, till hvilket dock skolan och universitetet hörde, också hade en skuld i hans uppfostran, och om icke samhället hade fel, som borde botas.

Innehåll:

1. I förgården	1.
2. Der nere och der oppe	31.
3. Läkaren	82.
4. Framför ridån	102.
5. Huruledes han blir aristokrat	118.
6. Bakom ridån	133.
7. Han blir författare	146.
8. Förbundet Runa	155.
9. I böckerna och på tiljan	187.
10. Zerrissen	199.
11. Idealism och realism 1871	217.
12. En konungs protégé	259.
13. Upplösning	273.

THORD BONDE:

Våra Öfverliggare. Akademiska studier. Med 52 teckningar af *Bruno Liljefors* m. fl.; samt *Ett universitet i Sveriges hufvudstad.* Bidrag till universitetsfrågans belysning af *Oscar Svahn.* 2:a uppl. 3: 75; inb. 5 kr.

Än en gång "Våra Öfverliggare" samt *Ytterligare några ord i universitetsfrågan.* 1 krona.

ARNE GARBORG:

Bondestudenter. Berättelse. Bemyndigad öfvers. från norskt bygdemål af *Georg Nordensvan.* 3 kronor.

»Det er en tung, rig Bog, skærende sand i sin karakterstegning, utvetydig i sitt formaal. — — Dette er den dybe, alvorlige Bog om Norges Fattigdom, dens Aarsag, dens Væsen och dens Følger.»

(Georg Brandes.)

EMILE ZOLA:

Konstnärslif (L'œuvre). Pariserroman. Bemynd. öfvers. af *Ernst Lundquist.* 3: 50.

LEO TOLSTOY:

Anna Karénina. Roman i 6 böcker. 2:e delar. 4 kr.

Krig och Fred. Historisk roman från Napoleonska tiden. 4 delar à 2: 25.

Från mina Barndoms- och Ynglingaar. 1: 75.

»Tolstoy är ovilkorligen Rysslands störste författare i vår tid. — Hvad skall man egentligen kunna skriva efter att Tolstoy har skrivit?!»

(Iwan Turgenjew.)

På ALBERT BONNIERS förlag hafva utkommit och finnas fortfarande i bokhandeln att tillgå följande arbeten af

AUGUST STRINDBERG:
TJENSTEQVINNANS SON.

EN SJÄLS UTVECKLINGSHISTORIA

(1849—1867).

Pris 3: 50.

Dikter

på vers och prosa.

Pris: 3: 25; inb. i clothb. 4: 50;
med guldsnitt 5: 25.

Utopier

i verkligheten.

Fyra berättelser.
3: 50.

Sömngångarnätter

på vakna dagar.

En dikt på fria vers.

Stor 8:o. Elegant tryck och papper. 1: 50.

Likt och Olikt.

Första häftet:

Om det allmänna missnöjet,
dess orsaker och botemedel.

1: 75.

Andra häftet:

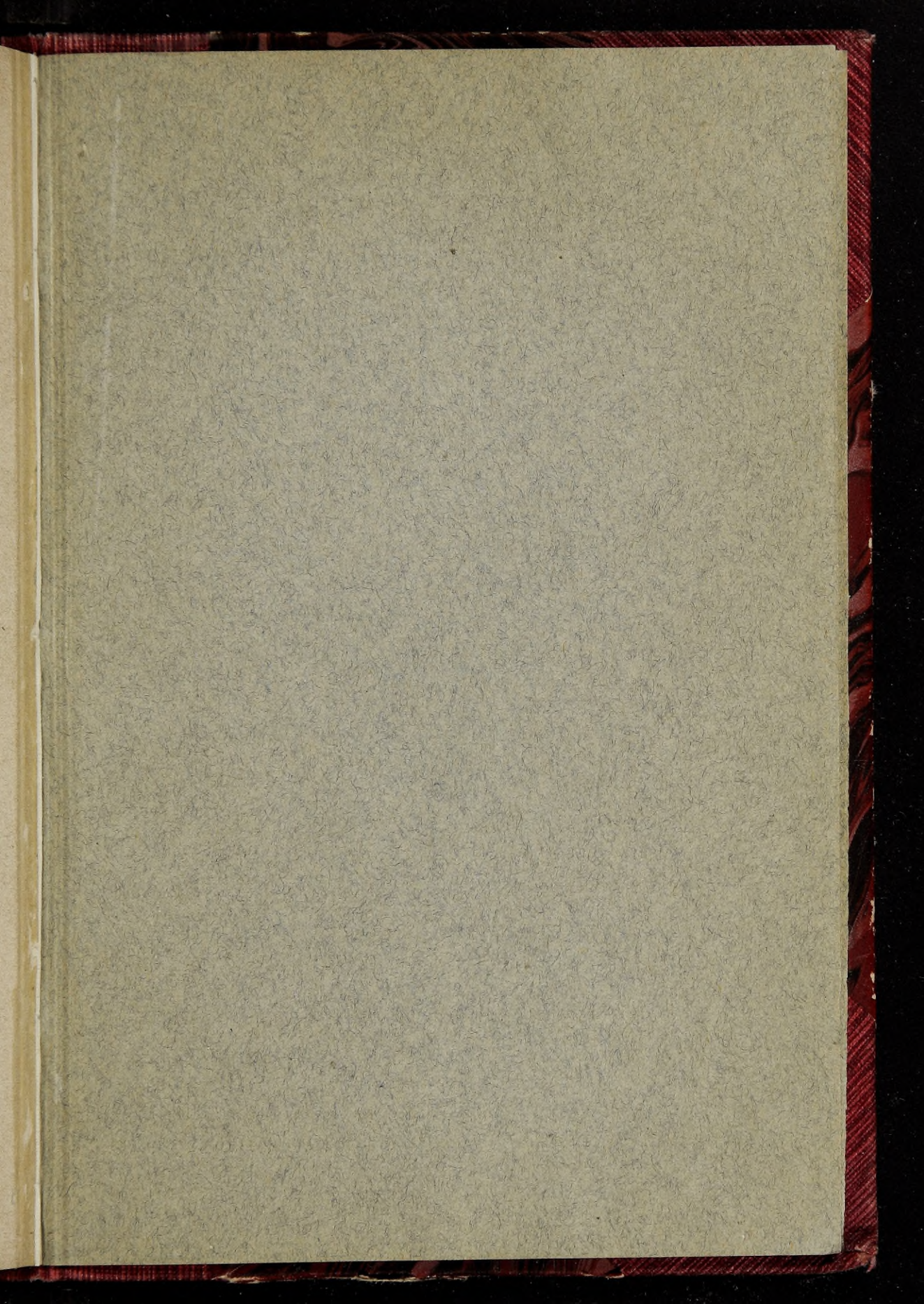
Lifsglädjen. — Kulturarbe-
tets öfverskattning. — Natio-
nalitet och Svenskhet. 1: 25.

Kulturhistoriska Studier.

Med 5 illustrationer. 2 kr.

Från Fjerdingsgen och Svartbäcken.

Studier vid akademien. 1: 25.

HANNA PETERSSON & CO
BOKBINDERI
LUND

LUNDS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

15000

600322787